

MINDENKI OLYAN,

MINT SALVADOR DALÍ

KOVÁCS GÁBOR

Kovács Gábor

Mindenki olyan, mint Salvador Dalí

Litera-Túra
2020

KOVÁCS GÁBOR
MINDENKI OLYAN, MINT SALVADOR DALÍ

Litera-Túra
2020

Litera - Túra Kiadó

Felelős kiadó: Márkus László
Szerkesztette: Kovács Gábor
Lektorálta: Hajnal Éva
Borítófotó: Nagy Erzsébet
Borítóterv: Kovács Gábor
A szerző portréja: Nagy Erzsébet

ISBN: 978-615-00-8659-0

e-könyv

©Kovács Gábor 2020

*Kovács Gábor
Erenler teaház, Isztambul*

A megkettőzött asszony

Sokan azt állítják, hogy a hópelyhekhez hasonlóan nincs két egyforma álom. Lehet, hogy így van. Az embereket mindenesetre régóta érdekli az álmok változatossága, és persze ennek különféle megfejtései. Ami egyébként az álomfejtést illeti, ebben a kérdésben már erősen megoszlanak a vélemények, a bölcsek szerint e tevékenység mindig a fejtő szája íze szerint történik. Ez utóbbira jó példa az egyik Talmud-bölcs története, melyben elmondja, hogy egyszer, amikor álmot látott, elment mind a 24 álomfejtőhöz, aki akkor Jeruzsálemben működött, és mindannyian másképp fejtették meg az álmát. Ennek ellenére mindegyik megfejtés meg is valósult a későbbiekben. – Persze vannak olyanok is, akik szerint az álmok badarságok – sőt, semmi igazság sincs bennük, mivel mindegyik csupán a fantázia terméke –, és valljuk be, ebben is van némi igazság.

A régi kultúrák az álmokat egyenesen isteni üzenetnek tekintették. A legkorábbi óegyiptomi álmoskönyv például az alábbi három alapelvet ajánlja az álomfejtők szíves figyelmébe:

Ne formálj az álmokból sablonokat.

Minden álomfejtés kulcsa: ne komplikálj.

Az álom megfejtése sohasem lehet azonos magával az álommal.

Bármit is jelentett ez a három tömör megfogalmazású alapelv a régiek számára, kétség sem férhet hozzá, hogy némi áthangolással ezek a sarkigazságok a mai, modern lélektan számára is értelmezhetők és használhatók. Az utolsó axióma kapcsán fölvetődhet a kérdés, mi az, hogy egy álom megfejtése nem lehet azonos magával az álommal? – Talán csak annyi, hogy a kibontott jelentésnek mindig túl kell mutatnia a puszta álombéli történésen. Sőt, a belső, rejtett összefüggéseket is feltárva szinte megvilágodásszerűen kell hatnia.

Az álmokban, legyenek azok bármilyen típusúak is, a legtöbbször nagy jelentősége van a számoknak. A Biblia is említést tesz több nagyhatású álomról, ilyen volt például a fáraó álma a hét kövér- és a hét sovány tehénről, amit József (Jákob fia) – talpraesett módon – úgy értelmezett, hogy Egyiptomban hét gazdag és hét szegény év köszönt majd be. Ezzel az értelmezéssel aztán irdatlan szerencséje lett, ami jövőbeni sorsát is döntően meghatározta.

Tehát anélkül, hogy túlbecsülnénk vagy lebecsülnénk az álmainkat, érdemes úgy viszonyulni hozzájuk, mint afféle jóbarátokhoz, akik válságos helyzetben kiségethetnek az embert a bajból. Azt hiszem, ebben még Freud és Jung is szívesen megegyezne egymással a túlvilágon. Természetesen ez nem zárja ki azt, hogy vannak buta és értelmetlen álmok és álomtöredékek az életünkben. A komolyabb álmokat azonban az ember – amennyiben képes egyáltalán emlékezni rájuk –, minden további nélkül felismeri. Elias Howe, a varrógép feltalálója egy helyütt sorsdöntő álomról tesz tanúbizonyságot. 1884-ben sokat kísérletezett a varrógép megalkotásával. Álmban egyszer egy kőkorszaki törzsben találta magát, lándzsákat rázogató vademberekkel körbevéve. A lándzsák hegyének közepében egy-egy lyukat fedezett fel. Mikor felébredt, ráeszmélt, hogy ez a megoldás régóta megoldatlan problémájára: a varrógép tűjének a hegyénél kell elhelyezni a fonalat vezető lyukat. – Akik szeretik csoportosítani és rendszerezni a dolgokat, most azt mondanák: ez nem más, mit egy problémamegoldó álom. Igen az, mint ahogy van még sok más típusú álom is, így például jövőbe látó-, inkarnációs-, szimbolikus-, vagy csak egyszerűen valamifajta töredezett, mozaikszerű vágyálom.

Visszatérve a számokra, a már említett hetes szám mellett jelentős szerepe van még az álmokban a kettes számnak is. A hétköznapi szemlélet szerint a kettő több, mint az egy (pontosan kétszer annyi), ám nem szabad elfelejtenünk, hogy az ősi kultúrákban a kettő az Egység megszűnésének, elfeleződésének az eredménye; az első mennyiség, amellyel létrejön az eltorzulás és a megzavarodás világa. Mivel a számoknak lelki karaktere is van, bizonyos értelemben jelentéssel rendelkeznek.

Platón *A lakoma* című írásában például elmondja, hogy eredetileg az emberek androgünök (=1) voltak, ám az isteni akarat kettészakította őket: a felek (=2) azóta is egymást keresik. Ugyanő más műveiben a világ két szintjét: az Ideák és a másolat szintjét különíti el: a mi világunk (=2) csupán tükröződése, másolata az Ideák (=1) tökéletes világának. Ezt alapul véve a Bibliában a Paradicsomon kívüli lét is a kettes uralma alá rendelt, így a „kiűzetés” sem más, mint az Egyből a Kettőbe lépni.

Mindez persze túlságosan messzire vezet. Nem is beszélve arról, hogy vannak olyan álmok is, nem is kevés, melyek jelentése, minden erőfeszítésünk ellenére, homályos marad. Éppen ezért úgy tűnhet, hogy magyarázatukra fordított összes fáradozásunk merő időpocsékolás. Ilyen esetekben valószínűleg alapvetően a hozzáállásunkban van a hiba. Az ilyen álmok, bár nem tartalmaznak elég információt ahhoz, hogy pontosan megfejtsük őket, mégis egyfajta feladványok, amelyeknek igazságtartalma szavakkal nem fejezhető ki. Emiatt aztán az ilyen álmokról szóló magyarázatok közlik bizonyos mértékig az igazságot – esetleg hihetőnek is tűnnek bizonyos mértékig –, de minden bizonnyal nem ragadják meg hosszú időre az ember képzeletét. Előbb-utóbb pedig rá kell jönnünk arra is, hogy az ilyen típusú álmok nem bonthatók részekre, és nincs recept, ami közölné, hogyan lehet átlépni ezt a bűvös határt, mert mindig marad valami az álomban, ami nem érthető meg, vagy nem írható le teljesen fogalmi eszközökkel. A továbbiakban egy ilyen álomfeladványról szeretnék beszámolni, ki tudja, kinek mit üzen, ha üzen egyáltalán valamit.

Nemrég találkoztam egy barátommal, aki éppen egy álomkutatással kapcsolatos nemzetközi konferenciáról tért haza. Beszélgetés közben – a nehezen megfeythető álmok témaköréből – a következő történettel rukkolt elő. Egy középkorú férfi, aki titkon féltékeny volt a feleségére, álmában arra kérte Istent, hogy segítsen rajta, mert bizonytalan az asszony hűségét illetően. Isten, meghallgatva az illető kérését, vagy inkább imáját, egy idő után magához hívatta a férfit, és a következő szavakkal fogadta: ismerem panaszaidat, éppen ezért készítettem egy hasonmást a

feleségeből. Most itt van mind a kettő, az eredeti és az alteregója, látszólag semmiben nem különböznek egymástól, ám bensőleg nem így áll a helyzet. Az egyik szíve tiszta, a másiké nem. Válassz közülük szíved szerint, de nem szólhatsz egyikőjükhöz sem egy árva szót sem. Aztán éljetek boldogan.

A férfi egyik ámulatból a másikba esett. A két nő megszólalásig hasonló volt. Még a ruhájuk, a hajviseletük is ugyanaz volt. Kezdetben, jobb híján, próbálta fölvenni velük a szemkontaktust. Hosszasan nézett a szemükbe, de egy idő után be kellett vallania önmagának, hogy semmire sem jutott. Ekkor a következő mentő gondolata támadt: az lesz az igazi, akinek a pusztá jelenléte lecsillapítja a szívemet. Így először csak az egyikre figyelt, majd a másikra, hogy megtapasztalja az általa hön áhított nyugalmat. Ez a módszer már nem volt eredménytelen. Nagy biztonsággal ki tudta választani kettejük közül azt, aki az ő embere. Csakhogy fogalma sem volt arról, hogy választottja vajon az eredeti felesége-e, vagy éppen az újonnan készült hasonmás. Mindegy is, gondolta magában, ez legyen örökre a Teremtő titka, amit a továbbiakban semmiképpen sem szabad firtatni, annál is inkább, mert hirtelen azt kezdte érezni, mielőtt még felébredt volna, hogy végre egyszer az életben a saját választásán – és senki másén – fordul meg minden.

Barátom, miután elmondta ezt az álom-mesét, elhallgatott, ezúttal szerencsére nem kezdett bonyolult magyarázatokba, például, hogy melyek a történetben a jelképes és a jelkép nélküli szavak, továbbá, hogy milyen az álom időrendje. Azaz nem tárta fel az álomban szereplő gond eredetét, sem a jelenlegi állapotot, végül nem vázolta fel az esetleges jövődőt sem. Egyszóval nem hozakodott elő az általa felismert összefüggésekkel. Egyszerűen csak csöndben maradt, és ezt én is helyénvalónak találtam.

Zarándokhely

Indul a busz Göreméből Konyába, Törökország egyik legrégebb városába. Abba a városba, ahova leginkább a vallásos törökök zarándokolnak el évente mintegy másfél millióan, felkeresve a kerengő dervisek, és egy 13. században élt költő, muszlim tanító és tudós, Dzsálál ad-Dín Muhammad Rúmí sírját. Ez mindenesetre megmagyarázza azt a tényt, hogy buszunk utazóközönsége főként törökökből áll, turistákat nem igen lehet itt fölfedezni, csak két magyar ül az egyik ablak mellett, a feleségem és én, ahogy éppen kifelé nézünk a sötét éjszakába. Szálláshelyünk, a Hotel Deluxe internetes oldalán előzetesen arról tájékoztattott; hogy bejelentkezéskor az ott megszálló házaspároknak érvényes házasságlevelet (valid marriage certificate) kell bemutatnia, a nem-házaspárok pedig egyszerűen nem kaphatnak közös szobát. Furának tartottam az egészet, ez még a török szokások ismeretében is túl szigorú előírásnak tűnt. Honnan szerezzünk most érvényes házasságlevelet? – futott át az agyamon. A helyszínen persze minden másképp történt, mint ahogyan általában minden másképpen történik, amit előzetesen elképzelünk. A recepciónál való bejelentkezésnél végül semmit nem kértek tőlünk, valószínűleg csak egy vallásos előírásnak – elvégre Konya híres zarándokváros – akartak ezzel eleget tenni, de annak is csak írásban, nehogy valaki számonkérje tőlük valamikor.

A szállás előkelőnek kívánt mutatkozni, de nem volt mindenben az, nekünk viszont teljességgel megfelelt. A hajszárítóhoz például gondosan érintésvédelmi tájékoztatót is mellékeltek, ugyanakkor szigetelőszalaggal volt csatlakoztatva a konnektorból kiálló másik végéhez. A légkondicionáló berendezés mindenesetre működött, ami nem mindegy, mert Konyában a nyár igen meleg. Maga a város több ezer éves kulturális örökséggel rendelkezik, mindemellett a régi és az új dolgok meglepően harmonikusan illeszkednek itt egymáshoz. Az első meglepetés furcsa módon a helyi villamos látványa volt. Olyan áramvonalas szerkezet siklott elénk,

amilyen otthon, nálunk nem létezik, menetjegy helyett chipes kártyával közlekednek az utasok, akik között vegyesen voltak kendőbe burkolt, muszlim nők és – legalább ugyanilyen számban – a hosszúhajjas-farmeros modern fiatalok.

Konyában két fő látványosság van, az egyik nevezetesség a mevlevi rend egykori kolostorában lévő Mevlana Múzeum, ami múzeum és kegyhely is egyben, mivel itt van elhelyezve Rumi sírja, továbbá az ő apjának- és fiának-, valamint a mevlevi dervisrend más vezetőinek síremléke is. A másik látványosság pedig a kerengő dervisek tánca. A dervisrendnek, a mevlevi testvériségnek komoly múltja van, Rumi legidősebb fia, Sultan Veled alapította apja emlékére és tanításának terjesztésére Konya városában a 13. században, így szertartásrendje közel 800 éves múltra tekinthet vissza. A *szema*, vagyis a kerengési szertartás kezdetén a dervisek hosszú, fehér ruhában, amely az ego leplét jelképezi, fekete köpenyben és csúcsos sapkában, amely az e világi sírokat és sírköveket szimbolizálja, lépnek be a „táncterembe”. A vezető elmond egy Mevlanához (Rumi másik neve, jelentése: „a mi mesterünk”) szóló imát és egy verset a Koránból, majd megszólalnak az üstdobok és a nádfuvolák. A dervisek háromszor körüljárnak a termet, ledobják fekete köpenyüket, jelezve a földi kötelékek elhagyását, majd kezüket a mellük előtt behajlítva, fejüket félrebillentve egymás után kerengeni kezdenek. A forgás az óramutató járásának megfelelően indul, miközben a jobb kéz fölfelé, az ég felé néz, a bal kéz pedig lefelé, a föld felé. A forgás egészen az extázisig folytatódhat, s ez az önkívületi állapot egyfajta felismerést, megvilágosodás élményt nyújthat a kerengő vagy táncoló derviseknek. Konyában egyébként minden évben, december 17-én Rumi halálára emlékező fesztivált rendeznek, melynek keretében a kerengő dervisek is fellépnek a Mevlana Kulturális Központban.

A hétköznapok első látásra itt is rohanósnak, izgalommal telítettnek tűnnek. Érdekes, hogy Konya mértani középpontjában, akárcsak egy kusza pókháló közepén, nem a városközpont – ami ettől némileg nyugatra fekszik –, hanem a Mevlana Múzeum épületegyüttese áll. Innen fél óra alatt kényelmesen besétálhatunk a

nyüzsgő, embertömegekkel teli centrumba. A belváros szívében található az Alaaddin domb, ami tulajdonképpen egy hatalmas, gondozott parkból áll, ami nagy füves részekkel, szép padokkal és elegáns teázókkal van tele, ez utóbbiak sajnos mindig tele is vannak.

A domb alatt azonban van egy másik nagy, patinás teázó. Egy alkalommal, elcsigázva az egész napos kóborlástól éppen ezt néztük ki magunknak. A teázó neve Camli Köşk (dzsámlikösk) volt, ami magyarul Üvegpavilont jelent. Itt az volt a szokás a teával – akárcsak a prágai U Flekuban a sörrel –, hogy ha kiittad az italodat, rögtön hozták a felszolgálók a másikat. Ez alkalommal azonban legnagyobb meglepetésünkre nem így történt. Még nem ment le a nap, amikor beültünk a kipárnázott, hangulatos helységbe. Az időpontnak azért van külön jelentősége, mert éppen a böjti időszak (a ramazan) közepén jártunk, s ilyenkor az emberek naplemente után valósággal megszállják a különböző éttermeket és teázókat. A személyzet csak itt-ott lézengett, asztalokat törölgettek, kis kerti utakat, ösvényeket locsogattak a szökőkút vizéből stb. Majd pincérek tűntek fel, párnákat hoztak, és ugyan még világos volt, de felkapcsolták a lámpákat, beindították a szökőkutat, szóval, ha lassan is, de beérni látszott ücsörgésünk gyümölcse. A tea viszont még mindig nem volt sehol. Türelmesen kitartani, csak ezt tudjuk tenni, döntöttük el magunkban szavak nélkül a kérdést.

Törökországban a teafogyasztás egyébként kedvelt foglalatosság, egész nap lehet teázni, évszaktól függetlenül. Mivel a török tea igen erős – kétrészes teafőzőben készül, melynek aljában víz forr, felső részében pedig a tea esszencia fő –, ezért nagy csészék helyett kis, jellegzetes alakú üveg pohárban tálalják és tej nélkül fogyasztják, cukorral vagy anélkül. Az egésznek van egy kellemes, világias hangulata, amit én – bizonyos megfigyelések alapján – a tükörsima nyugalom perceinek nevezek. Van olyan török ismerősöm, aki képes akár több tíz kilométert is utazni csak azért, hogy a teát egy kellemes helyen iszogassa. Tíz perc meditatív

nyugalom – naponta akár három-négy alkalommal is – egy lüktető nagyváros kellemes szögletében. Kell-e ennél több a gyors feltöltődéshez?

Lássuk tehát, mi történt a mi teánkkal, Camli Köşk (Üvegpavilon) teázó:

21:32 – A pincérek egy belső helységben, amire innen, ahol ülünk, éppen rálátni, befejezték vacsorájukat, szép lassan pakolni kezdenek.

21:34 – Rajtunk kívül már legalább tíz fővel nőtt a vendégek száma. A törzsvendégek közül egy-két veteránnak odakészített fotel is jár, egyébként a helyiek rögtön kiválasztják a megbízható, jó székeket. Időközben a szökőkutat színváltós fényekkel világítják meg.

21:38 – A környező utcákból egyre többen szállingóznak befelé. Teának még nyoma sincs.

21:41 – Megjött a pincér az első teával. Éljen!

21:43 – Visszajött a pincér, mindenkitől beszedi a teákat és kézzel-lábbal, mobiltelefonján a Google fordítóval közli, hogy a tea nem jó. Tévedésből klóros vízből készült.

A mellettünk lévő asztalnál egy férfi, aki már beleivott a teájába, sűrűn köpködni kezd. A pincérek odabent nevetgélnek, az egyik éppen bokszolni kezdi a másikat. Kitartunk-e továbbra is? – ez itt a kérdés. Közben egyre többen jönnek befelé, mert itt-ott vannak még szabad helyek. Az újonnan jöttek nem értik, miért nem jön a tea. Mi tudjuk, miért késik. A szökőkútnak mindenesetre klóros szaga van. Hiába kérdezné is valaki, hogy milyen vízből készült a tea, a választ sűrű homály fedi a kívülállók számára.

21:59 – A pincér le-föl rohangál. Sajnálkozva tájékoztatja a vendégeket, hogy „its finished”, ma már semmi szín alatt nem lesz tea.

Átérezve a helyzet komolyságát átmentünk az Alaaddin dombon lévő egyik előkelő külsejű teázóba, ahol a pincérfiú szakasztott úgy nézett ki, mint az Amerikai szépség c. filmből a narkót áruoló, fehér öltönyös Ricky Fitz. A kiszolgálás és a tea ezúttal kifogástalan volt. – Persze tudom, hogy az egész teázás körüli cécó

tulajdonképpen jelentéktelen, számomra azonban ezek az apróságok mégsem jelentés nélküliek, a szertartásosság, a helyes sorrend képes kiemelni ugyanis a tea legjobb ízét. Ráadásul minden szertartás lényege – bárki bármit is mondjon – a belső értékek felemelése.

Másnap hajnalban – hogy még valami furcsa történjen – Rúmival álmodtam. Arról beszélt, hogy Istent hívhatjuk Kozmikus Énnek is, aki a semmiből teremtette a világot. Továbbá, hogy nincs élettelen anyag, a föld és a víz, a tűz és a levegő mind élnek, bár számunkra élettelennek tűnnek. Ugyanígy az állatok sem gépek vagy automaták, hanem egytől-egyig testvéreink. Miután felébredtem, rá kellett jönnöm, hogy nem emlékszem pontosan az álom minden egyes részletére, Rúmi utolsó mondata azonban a szerencse folytán így is megmaradt az emlékezetemben: “Ne gondoljatok úgy a Földre, mintha az halott és tudattalan lenne, ellenkezőleg, a Föld él, éber tudata van és remeg.”

Ez az a pont, ahol már nagyon is közel kerültem írásom kitűzött céljához, ahhoz a lehetetlen vállalkozáshoz, hogy Rúmi sírjáról, a zarándokhelyről beszéljek. Előtte azonban érdemes az élő személyről, az Afganisztánban született és Törökországban híressé vált Rúmíróól is néhány szót ejteni. Rúmi egyéniségében – mindamelllett, hogy vallástudós, filozófus és kiváló költő volt – talán az a legfontosabb, hogy mindig arra koncentrált, ami az embereket összeköti, s nem arra, ami elválasztja. Az összekötő anyag pedig véleménye szerint egyedül a szeretet. De nem akármilyen szeretet. Tulajdonképpen nagyon közel áll, sőt, azonos a jézusi szeretettel. Jézus magas pozícióját az iszlámban a Koránon kívül éppen Rúmi költészete példázza a legjobban. Isā Masih (ejtsd: Iszá Mászí), “Jézus a Messiás” – akit anyja, Szűz Mária a Szent Lélek (Allah Szelleme) segítségével szült e világra – Rúmi csodálatos költészetében többször is felbukkan. Sőt, megemlítendő, hogy a szufi bölcsek is mindig nagyra értékelték Mária személyében a tisztaságot és az engedelmességet, mint ahogy minden emberben, aki a Mindenható szolgálatába szegődik. Rúmi természetesen Jézus alakjának megítélésében hű marad az iszlámhoz, ebből adódóan Jézust áldott

embernek és prófétának tartja, de nem Istennek. – De vajon nem ugyanezt vallja az egyetlen magyar alapítású protestáns felekezet, az unitárius egyház is? ... Az Istenhez fűződő szeretet dicsőítésében Rúmi tehát egészen odáig megy, hogy lelkében sem muszlimnak, sem kereszténynek, sem zsidónak, de még pogánynak sem vallja magát. Egyes-egyedül csak embernek, aki Isten szeretetétől mámoros. Rúmi szerint éppen ez az isteni szeretet az örökkévaló forrás, amiből a szufizmus – lásd szófia, bölcsesség – valódi és hiteles lelkülete, továbbá életérzése és látásmódja táplálkozik. Külön figyelmet érdemel még a “jézusi vízen járás” Rúmi általi értelmezése is: e szerint, aki világi életet él, a külső úton, a szárazföldön jár, aki viszont a szellemi élet útjára tér, az a belső, rejtett úton (a vízen) kezd járni.

Rúmi filozófikus tanait és költészetét természetesen itt nem áll szándékomban részletekbe menően bemutatni, tény azonban, hogy eszméi olyan átfogóak és egyetemesek voltak, hogy – a szokással ellentétben – öt különböző vallási irányzat képviselői is megtisztelték jelenlétükkel a temetésén.

Mielőtt beléptünk volna a Mevlana Múzeum nyugati főbejáratán, eszembe jutott egy hazai, törökkori párhuzam. Kevesen tudják, hogy a mevlevi rend legészakibb központja a pécsi Jakováli Haszán Dzsámihoz tartozó derviskolostor volt. A 17. századi, törökkori Pécs tíz mecsettel, hét dzsámival és hat derviskolostorral is rendelkezett. Ez utóbbiak közül a leghíresebbnek Evlia Cselebi, török világutazó, a Jakováli Haszán pasa kegyes alapítványából működtetett Mevlána Rúmi tekkét (derviskolostort) tartotta. Nem véletlenül rajongott érte Cselebi, hiszen éppen e kolostor által került be Pécs neve – mind a mai napig – a mevlevi köztudatba. Most pedig vissza a konyai Mevlana Múzeumba. Az első teremben a falak tele vannak különböző idézetekkel Mevlana (Rúmi) műveiből. A főbejárattal szemben nyílik a türbe (sírkápolna) kapuja. A türbében hat koporsó van a fő helyen, a legnagyobb Mevlanáé a többi pedig jelesebb dervis társaié. Egyébként Mevlana családján kívül itt nyugszik minden leszármazottja, tehát több mint hatvan díszes koporsó található itt. A híres Zöld Kupolás Türbe a múzeum-kolostor

legszebb része, 1274-ben készült és 25 méter magas. Türkiszöld fajansszal borított falai és kupolája egyedülállóvá teszik egész Törökországban. A türbéből az ezüst kapun át jutunk tovább. Valójában ez egy diófényű kapu, ami 1599-ből való ezüst díszítéseiről- és feliratairól kapta nevét. Innen északra nyílik a *Semahane* (kerengő terem), ahol a dervisek táncoltak. A Semahanéhoz pedig nyugatról a Kanuni Süleyman által építtetett mecset csatlakozik egyetlen minaretjével. A mecset közepén üveg alatt a világ egyik legértékesebb könyvgyűjteménye található, körülbelül ezer év termése. Visszatérve a bejárat részhez érdemes benézni az oldalt húzódo kis helyiségekbe, amelyek valamikor a dervisek cellái voltak.

Az ember sokszor úgy van jelen, hogy nincsen jelen. Ami engem illet, a termék, udvarok és szobák keletiesen túldíszített labirintusában bolyongva észrevétlenül átcsúsztam egy másik dimenzióba. Meglepő módon itt, ebben a különleges környezetben, eszembe jutott valami a Rómával kapcsolatos korábbi álmomból; nem egy konkrét történés volt ez, inkább csak egy hangulat vagy érzés, ami az álomban még megvolt, de ébredés után már nyomtalanul el is párologott belőlem. Most viszont újra átélhettem – hála a varázslatos tárgyaknak –, akárcsak az álomban, anélkül, hogy behunytam volna a szememet.

Rómi közelében ugyanis nem valamiféle idegen-, hanem társ, ha tetszik, “embertárs” voltam, sőt, magától értetődően otthon éreztem magamat, biztonságban, egy határtalan szellemi hazában, ahol nem számít, hogy ki milyen vallású és nemzetiségű, mert sallangok nélkül csak a szív – a lelki középpont – tudatában kell lennie. Ahogy Móra Ferenc mondja nekünk versben, bizalmasan, mintha csak egy szufi bölcsét hallanánk: *a szív a legfurcsább csavargó, vigyázatok reá nagyon!*

A zarándokhely berendezésének letisztult egyszerűsége itt egyfajta tisztelettel volt a dolgok természetes és legigazabb valója mellett. Az áhítatot, az ünnepélyes csendet, amit akkor és ott éreztem, azonban semmi sem képes visszaadni.

Garfunkeltől a császárbohóciig

“Nem fogom engedni, hogy megöld Jézust!” – kiabálta a férfi, aki felugrott a színpadra, hogy bukósisakjával leüssön egy római katonát játszó színészt, hogy “megmentsse” a Megváltót a haláltól. Ez a fura eset nemrég történt egy Nova Hartz nevű, braziliai városban, mintegy ezer fős közönség előtt, ahol éppen Jézus keresztre feszítését adták elő. A nézők közül sokan azt hitték, hogy ez a jelenet is a dráma része. A darab rendezője, Adriano Ferreira nem akart hinni a szemének, de miután nem sérült meg senki, néhány perc múlva a nyolcvan fős szereplőgárda folytatta a húsvéti passiójátékot.

– Erről a friss napihírről jut eszembe az Othello Gyulaházán c. klasszikussá vált magyar film (Zsurzs Éva rendezésében), ahol is a zárójelenetben, az ügyeletes tűzoltó egy hatalmas vízszugárral szintén “meg akarja menteni” Desdemonát Othello fojtogató kezétől, s közben ezt kiáltja: “Nem engedem bántani a művésznőt! Szeretem őt! Három éve szeretem őt!”

A két jelenet valamiben kísértetiesen hasonlít egymásra. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy miben nem... Nova Hartz egy braziliai kisváros, európai szemmel nézve ugyan a világvégén van, de kétségtelenül valóságos és létező település, lakóinak száma 20 000 körüli, éghajlata szubtrópusi. A mi Gyulaházánk – és itt a lényegi különbség – nem a térképen található kis nyírségi falu, hanem egyszerűen a képzelet terméke, azaz minden olyan magyar vidéki kisváros lehetne Gyulaháza, amelyeknek saját színháza van.

A bohóc, középkori színházi nevén, a zanni (lásd a Commedia dell’arte szereplő típusait), azonban mindkét történetben jelen van. Még akkor is, ha a gyulaházi bohóc egy filmszínész, név szerint Verebély Iván, alias Pavják, a tűzoltó, aki egy filmbéli színdarabban játssza el a helyi közösség bolondját. Így az eljátszott “figura” bármennyire is hasonlít a valóságos bohócro, mégis csak egy szerep. További

bonyodalmat jelent az a tény, hogy a Zsurzs Éva által rendezett tévéfilm történetének alapja egy irodalmi alkotás, Gádor Béla: *Otello* Gyulaházán című kisregénye, ez utóbbi egyébként csak a szerző halála után öt évvel, 1966-ban jelent meg nyomtatásban.

Nem véletlen, hogy még ugyanebben az évben Básti Lajos és Töröcsik Mari főszereplésével elkészült, Zsurzs Éva azóta is töretlen sikerű, fekete-fehér tévéfilmje. A legtöbben azóta is ezt a filmváltozatot ismerik, holott a fő elismerés alapvetően az irodalmi alkotásnak járna. Úgy tűnhet tehát, hogy a képzeletbeli valóság gyökerei mindig szerteágazóbbak, mint az egyszerű, hétköznapi valóságé, ez persze nem igazán meglepő. Mindenesetre talán ebből adódik az a furcsa jelenség, hogy olykor még azt is nehéz eldönteni, melyik is az igazi valóság, melyik bohóc az igazi bohóc? Egyébként a bohóc valódi kilétére – ha már színházi szereposztásról van szó –, általában nem igazán kíváncsiak az emberek. Ő a Bohóc, nagy B-vel, és ennyi. Pontosan azért, mert a bohóclét egy olyan szerepállapot, amit, ha magára ölt valaki, hinnie kell, hogy ő tényleg az, akit eljátszik. – Jó esetben persze ez minden profi színésztől elvárható – mondhatná valaki. De ez nem egészen így van, mivel, és ezt ne felejtjük el, senki sem áll közelebb és ugyanakkor távolabb a valóságtól, mint a bohóc.

Más írásaiban Gádor jellegzetes zanni figurája Garfunkel, a kávéházi, botcsinálta irodalmár, aki “egy kicsit mindig hülye volt”, s olyan világmegváltó tervei voltak, mint például a “központi dicsérő iroda” megnyitása Budapesten, ezzel is javítandó az itt élő emberek búval bélelt, rossz kedélyét. Garfunkel, ez a kávéházi életmódja mellett is tipikus bohócalkat, szent bolond – aki persze (titokban) maga Gádor Béla torz önarcképe az N-edik dimenzióban –, az egyik elbeszélésben bravúros könnyedséggel így írja le önmagát: “Egész életemben könyveltem, és nézd meg, mi lett belőlem. Egy öreg, kopasz kis senki, tele életkedvvel és műfogakkal.”

Gádor Béla vérbeli humoristaként mindenesetre tudta, hogy a bohócok, amellet, hogy igazmondók, a hazugság művészei is.

– Hogy miért lehetséges ez? – Egyszerűen azért, mert tudják, hogy hazudni csak a tréfa kedvéért érdemes és szabad. Természetesen ahhoz, hogy valaki e csücsra érjen, megfelelő elszántsággal kell rendelkeznie. Így például vannak bizonyos Távol-keleti színházak vagy színházi iskolák, amelyek ebben a képességfejlesztő munkában sokat segíthetnek, ilyen például a klasszikus kínai színház is.

A klasszikus kínai színházban a bohóc (chou) szerepköre pont erre az ellentmondásos karakterre van felépítve. A színházi legendák szerint élt hajdanán, a Tang dinasztia idején egy *császárbohóc*, Xuan Zong (685-762), akinek magának is jó zenei érzéke és kiváló hallása volt. Ez a császár nagy gonddal létrehozott palotájában egy “Körtefakert” elnevezésű színésziskolát, amelyben ő maga is játszott, méghozzá bohóc-szerepkörben. Xuan Zong császár halála után ebből eredt aztán az a szokás, hogy a császár szobrocskája évszázadokon keresztül nélkülözhetetlen tartozéka lett a színésztözöknek, a szobor előtt rendszerint füstölők égtek, ez járt ugyanis, Buddha szobra mellett, a színészek védőszentjének is. A “körtefakerti mester” elnevezés pedig a mai napig a “színész” szinonimája lett a kínai hagyományos színházakban.

De van itt még egy fontos dolog, amit feltétlenül meg kell említenem, ennek a császárbohócnak tulajdonítják azt a szokást is, hogy – a többi szereplővel ellentétben – a bohóc szabadon jöhet-mehet a takarásban, és oda ül, ahova akar.

A magam részéről éppen ez utóbbi momentumért szeretem Xuan Zong-ot és az összes többi bohócot is – legyenek akár színészek, akár nem, ezen a kies, lelkileg is sivatagos világon. „Szabadon jöhet-mehet a takarásban.” Egy igazi bohócnak ugyanis – bárki bármit is mondjon – senki sem parancsolhat. – Tedd ezt, tedd azt, állj ide vagy állj oda! – Felejtsük el ezt az oktan beszédet. Igen, a *bohócszívb*en egyáltalán nincs értelme az efféle intelmeknek, mert e helyen válik eggyé a szerep és az élet, a fantázia és a valóság, a császárbohóc és a szolgál, Nova Hartz és Gyulaháza. Persze megvédeni Krisztust és Desdemonát nyilvánvalóan bolondság, hiszen mindkét esetben csak egy színdarabról van szó. Ennek ellenére tévedés lenne

azt hinni, hogy a bohócok kötözni való bolondok, és nem tudnak különbséget tenni a valóság és egy színdarab között. Nem erről van szó. A bohóc egy kicsit olyan is, mint a gyermek, hisz a szemének és az összes érzékszervének. Ami történik, az most van, még akkor is, ha kitalált a történet.

– Hol vagyunk mi már ettől, komoly, gondolkodásmódjukra büszke felnőttek?

A hazugság művészete

Van egy kedvenc anekdotám, mely eredetileg Molnár Ferencről, a Pál utcai fiúk írójától származik, aki többek között törzsvendége volt Bródy Sándor asztalának a New York kávéházban. Történt egyszer, hogy Sándor bácsi asztalánál arról a fennkölt kérdéstről folyt éppen a szó, hogy “hordjon-e úriember télidőben hosszú jéger alsónadrágot?”. Bródy úgy vélte, hogy egy huszadik századi gentlemanhez ez egyszerűen nem méltó. Ám, miközben kifejtette erre vonatkozó álláspontját, Molnár Ferenc pillantása az asztal alatt az író kinyújtott lábára esett. A nadrágszár alól pedig kilátszott a hosszú jégeralsó kibomlott pántlikája.

– De Sándor bácsi – mondta Molnár –, hiszen te is jégert viselsz, kilóg a korca!

Bródy lenézett az asztal alá, és csak legyintett: – Az nem az én lábam...

Az ilyenfajta bemondásokat nevezem én mesterhazugságnak. Köztudott, ha pusztá szeméremből nem is mondjuk ki, hogy a hazug embernek legalább három fajtája van. Az első az úgynevezett *tehetségtelen hazudozó*. Az ilyen ember eleve reménytelen eset, önbizalma csekély, érzelmeit túl hevesen éli át, s ezáltal, ha hazudni próbál, sebezhetővé válik. Kedvenc közmondása is általában a következő: “A hazug embert hamarabb utoléri, mint a sánta kuttyát.” Napi átlagos két hazugságnál tehát nem telik neki többre, és ezek is inkább többnyire csak ártalmatlan füllentések.

Ezért talán nem túlzás, ha – mindenféle hivatalos felmérés és statisztikai adat nélkül – egyenesen azt mondom, hogy az emberiség többsége a *jól hazudók* kategóriájába tartozik. Egyébként a laikusok, tehát az utca embereinek egybehangzó véleménye szerint ők azok, akik közül általában csak igen keveset lepleznek le és csak igen keveset érnek tetten. Aki jól hazudik, bárkit meg tud tévesztetni, akit csak akar, tehát hazugsága „sikeres”. A jól hazudó ember fő jellemzője még, hogy nem bonyolódik eleve sikertelen, más szóval átlátszó hazugságba. Fontos, hogy

agyunkba vessük, az ellenőrizhető vagy eleve hihetetlen hazugság mindenkor szavashibának számít.

Mondanom sem kell, hogy aki jól hazudik, még mindig csak egy átlagemberi szintet képvisel, tehát semmiképpen sem rendkívüli tehetség. Röviden, jócskán van még mit tökéletesítenie. A tökéletesen hazudók külön kasztot alkotnak, ez már nem amatőr-, hanem művészi szint, sőt, nem csak szint, hanem rang is egyben. Bizonyos becslések szerint az embereknek maximum egy-két százaléka rendelkezik ilyen „kiművelt” képességekkel.

A mesteri színvonalon hazudók pedig, mint például a fentebb említett Bródy Sándor, képesek egy szimpla hazugságot is művészi szintre emelni. Itt persze hosszú névsort lehetne még a mesterien hazudozó írók neveiből összeállítani, valahogy úgy, mint Máté tette ezt Evangéliumában, lásd Jézus Krisztus hibátlannak tűnő nemzetségtábláját. Kihagynám most az erre vonatkozó részletes felsorolást, hiszen a végeredmény a lényeg: Ábrahámától Dávidig tizennégy nemzedék, Dávidtól a Babilonba való elhurcolásig tizennégy nemzedék és a Babilonba való elhurcolástól Krisztusig tizennégy nemzedék...

Néhány szót ejtsünk a testbeszédről is. A nagy hazudozók hazugság közben minimális viselkedésbeli eltéréseket mutatnak ahhoz képest, mint amikor igazat mondanak. Tökéletesen uralják és irányítják a viselkedésüket.

Az általam nagyra becsült Bródy egyébként néptanítónak készült, de tanulmányait sosem fejezte be. Műveltsége hiányosságait rendkívüli tehetségével pótolta. 18 éves korában írnokoskodni kezdett testvérbátyjánál, aki Gyulán volt ügyvéd. Első cikkeit is itt, a helyi lapban sikerült megjelentetnie. 1884-es Budapestre költözése után vált igazán híressé. Jellegzetes írói stílusa miatt, afféle magyar Zolának tartották.

– Visszatérve a lényegre, ha valaki hazugság dolgában mesteri fokra tör, jól meg kell jegyeznie, hogy a magas színvonalú hazugságnak feltételei vannak. Az első feltétel, a hazugság előkészítése. Talán meglepő, de előre fel kell készülnünk a

felénk irányuló esetleges kérdésekre. Azaz ne csak egy hazugságunk legyen, hanem rendelkezünk számos tartalék hazugsággal is. A laikusok a rögtönzésben hisznek. Ez azonban teljes tévedés. Az érvelés természetesen lehet rögtönzött, ám az érveknek már ledobásra késznek kell lenniük, akárcsak a repülőgépben betárazott bombáknak, menet közben e tekintetben minden keresgélés vagy bizonytalanság halálos veszélyt jelenthet.

A fentiekből adódóan tehát, a mesteri fokon álló hazudozó legfontosabb jellemzője, hogy semmi módon nem engedi át magát az érzelmeinek. A túlérzékeny, könnyen befolyásolható emberek többnyire nem is mernek hazudni, meg vannak ugyanis győződve arról, hogy azonnal lelepleződnenek. Shakespeare például valószínűleg tökéletes hazudozó volt, mi egyébire utalna híres mondata: “Színház az egész világ.”

Mindezekon felül, a legsikeresebb, mondhatni művészi szinten hazudóknak van még egy fontos jellemzője, ha tetszik, ismertetőjele, ez pedig az elhallgatás és a meghamisítás közti helyes választás. A profik ugyanis nem merészkednek a vékony jégre, inkább ilyesmiket mondanak: „nem tudom”, „nem emlékszem” és így tovább. Amikor lehetséges, általában az elhallgatást választják, mivel ez a hazugság legpraktikusabb és legtökéletesebb formája.

Furcsa módon az emberek jelentős többsége azt gondolja magáról, hogy nem nagyon tud hazudni. Ugyanakkor elhiszi, hogy a tények meghamisítóit sikerrel le tudja leplezni. A valóságban éppen ennek az ellenkezője igaz: sokkal jobban hazudunk, mint ahogy gondoljuk, ám a véltnél gyengébbek vagyunk a hazugságok leleplezésében. A hazugságok sikerének egyik magyarázata persze éppen abban a tényben rejlik, hogy a legtöbb emberből hiányzik a bizalmatlanság. Sajnos sokkal kevésbé vagyunk gyanakvók, mint amennyire kellene, hogy azok legyünk. Csak, amikor egy konkrét helyzetben állandósul a kételkedésünk, akkor kezdünk gyanakodni.

Rendes körülmények között persze nem úgy vizsgáljuk az emberek kijelentéseit, szándékait és érzelmeit, hogy vajon tényleg igazat mond-e az illető. Hangsúlyozom, rendes körülmények között... Itt, ahol mi élünk, azonban már régóta nincsenek rendes körülmények. – Ennek ellenére állítom, hogy a hazugság, bár esetenként hihetetlenül vonzó, nem kötelező, még a művészi vagy mesteri hazugságok tekintetében sem az. Bizonyos szempontból a mértékletesség itt sem árt, a legjobb fűszerrel is el lehet rontani egy ételt, ha túl sokat rakunk bele. A legrosszabb dolog itt is a kényszeresség, a hazugságspirál. Ha belekerülsz, nagyon nehéz belőle kikecmeregni.

A magam részéről fenntartom magamnak a jogot, hogy szeressek, vagy elutasítsak egy hazugságot, attól függően, hogy az milyen színvonalú. Az alantas hazugságokat természetesen ki nem állhatom, ám a Bródy Sándor féle művészi, „gentleman” hazugságokat nagyon is respektálok.

Hol van tehát a hiba? Miért hazudunk kényszeresen olykor még önmagunknak is? Egyáltalán, miért hasznos számunkra – még ha tagadjuk is – a hazugság művészete? Ezek a kérdések valójában csak a felszínt karcolják és nem vezetnek sehova. Ami engem illet, még mindig azt hiszem, hogy az ember lényegi helyzetét – jelképes formában természetesen – a Biblia írja le a legvilágosabban: *Az ember és az asszony elrejtőztek az Úristen elől a kert fái között. De az Úristen hívta az embert és így szólt hozzá: “Hol vagy?” Ő így válaszolt: “Hallottam lépteidet a kertben, s féltem, mert meztelen vagyok, tehát elrejtőztem.” De Ő így szólt: “Ki adta tudodra, hogy meztelen vagy?”*

– Az Úr kérdése persze a Bibliában is csak amolyan “költői kérdés” marad. Mellesleg magamban én is folyton ezt kérdezem: Miért szégyelli az ember, hogy meztelen?

A szemek titka

Valószínű, hogy már egy ideje figyeltek, mielőtt megszólítottak volna. Aztán halottam a hangjukat, de még nem ismertem fel, hogy kik is szólítanak, pontosabban, hallottam, hogy valakik kitartóan a nevemet ismételve. Feljűk fordulva hirtelen kívűről láttam magamat, mintegy az ő szeműkkel, ahogy fekete télikabátomban és ugyancsak fekete siltes sapkával feszengek a meleg, tágas, központi előtérben.

Nem is olyan régen, mondhatni, a közelműltban még kolléganőim voltak, akik a fenti módon, tágra nyílt macskaszemekkel figyeltek rám. Mindketten angoltanárok, azaz angol szakos kolléganőim voltak néhány évig, amíg egy iskolában, egy tantestületben dolgoztak velem. Hogy is nem vehettem észre őket?, talán mert túl korán hagytam köddé válni emléküket magamban közvetlen ismerőseim közül. Egy ideje ugyanis mindketten feljebb léptek a hivatalos ranglétrán, az egyetemi világ felé. Így lettek divatos szóval pályaelhagyók. Én meg maradtam az általános iskolában, olyannyira, hogy nincs is – és már nem is lesz – más tervem. Egy ilyen pályaváltás a mi köreinkben körülbelűl akkora szintkülönbséget jelent, mintha valaki egyszerű bányászból hirtelen előkelő irodistává válna. Láttam is rögtön arcukon a nagy változást. Az egyikük éppen akkor iratkozott be a helyi, mit helyi?, itt egyenesen a központinak nevezett könyvtárba, mert hogy már van ideje olvasni is, ha éppen erre szottyán kedve.

– Nekem is van időm olvasni, ha másképp nem, lopok magamnak – vágtam vissza nekik kissé lobbanékonyan – mire mindketten mosolyogni kezdtek.

– Cseppet sem hiányzik a régi, jó általános iskola? – kérdeztem tőlük némi kíváncsisággal, bár válaszuk valamiért nem volt előttem kétséges.

– Egyáltalán nem hiányzik – válaszolták röviden és egybehangzóan. Amióta eljöttünk mindenre van időnk – tette hozzá L, aki újdonsűlt munkahelyén tanügyigazgatási munkatárs lett. S munkakörébe olyan nyalánkságok tartoznak, mint például a levelező tagozatos hallgatók tanulmányi ügyeinek szervezése,

adminisztrációs feladatok bonyolítása: beiratkozás, félévképzés, félévzárás, leckekönyvek kezelése, hivatalos bejegyzések, átkreditálások bejegyzése, diplomadolgozatok átvétele, regisztrációja, tanszékre juttatása, stb. Szóval, aprócska munkák szinte nulla feszültséggel. És ez egyáltalán nem mindegy. Innen visszanzéve persze az általános iskola zajos világa valóságos pokolnak tűnhet. Mert ott van ugye az a rengeteg gyerek, ráadásul mindegyiknek van valami problémája, nem is beszélve a mindent elborító és többnyire értelmetlen adminisztrációról. Így nem csoda, ha egy idő után az embernek mindenképp elege lesz. És hol van akkor még a nagybetűs – nem kell, hogy feltétlenül értelmiségi, de legalább értelmes – élet? Igazság szerint először Z hagyta el az iskolánkat, ő ügyvivő szakértőnek és egyben tanulmányi előadónak szegődött el a mi kisvárosi, de színvonalas kampuszunkhoz. Elég az hozzá, hogy miután belekóstolt az ottani világba, hívogatni, csábítani kezdte L-t is, mondván, hogy milyen jó is ott a szellemi légkör, a tisztességes illetmény és minden egyéb. Hát így történt.

Tévedés ne essék, ezek a nők, az én kedves, volt kolléganőim, kiemelkedően intelligensek, csak éltek a lehetőséggel, ami így, vagy úgy útjukba került. A magam részéről egyáltalán nem ítélem el őket azért, amit tettek. Az egyetlen dolog, amit konstatálnom kellett e röpké találkozás kapcsán, hogy már nem egészen ugyanazok, akiknek én korábban ismertem őket. Volt idő, amikor gondolkodás nélkül azt mondtam volna, hogy azért lettek némileg mások, mert valahogyan “megcsapta őket a nyolc világi szél”. Vagy ha nem is mind nyolc, a nyolc közül valamelyik biztosan. E jelképes, buddhista szóhasználat szerint ugyanis ezek a szelek látszatra ugyan kedvező-, valójában azonban csak szenvedést eredményező remények. A beavatottak röviden és hétköznapi nyelven így írják le őket:

1. A boldogság naiv reménye,
2. a szenvedéstől való rettegés,
3. a hírnév vagy kellő megbecsülés reménye,

4. a jelentéktelenség miatti félelem,
5. a dicséret reménye,
6. a szégyenben maradás miatti rettegés,
7. a nyereség reménye,
8. és végül a veszteség miatti félelem.

Mindez persze igaz is lehet meg nem is, akinek nem inge, ne vegye magára. Más szóval – és ebben meglehetősen biztos vagyok – nincs olyan dolog ezen a világon, ami ne lenne valamiképpen viszonylagos. Az én kolléganőim szemében mindenesetre azt láttam, hogy ezt a kérdéskört, mármint, hogy ki hagy el kit – vagy mit – és miért, nem árt lazábban és körültekintőbben kezelni. Körültekintőbben, már csak azért is, mert az ok és okozati összefüggések végtelen láncolata kígyózik bennünk, s ebből adódóan ritkán értjük és ritkán látjuk a felvillanó igazságot.

Például a *nyolc világi szél* sem képes ártani szélcsend idején.

Athina és a tengerbe dobált szobrok

Athinával, a görög lánnyal, feleségem gyermekkori barátnőjével még a szűkös, fiatal házaspároknak épült, kertvárosi garzonlakásunkban találkoztam először, s ma is jól emlékszem az általa készített cukkini-lecsó sajátos ízeire, pedig azóta már több évtized is eltelt. Az ő egyénisége – bár a későbbiekben csak ritkán bukkant fel az életünkben – valahogy egy csapásra és magától értetődően megtestesítette számunkra a görögséget. Hogy miért? Egyszerűen csak azért, mert más volt, más volt, mint az ismerőseink közül bárki. Egy biztos, Athina már itt, a mi kis vidéki városunkban született, miután szülei az 1950-es évek elején, a görög polgárháború szörnyűségei miatt Magyarországon kerestek- és kaptak menedéket. Azt szokták mondani, hogy az ember életében az első hét év a legfontosabb, legalábbis sok minden eldől a továbbiakat illetően, nem tudom, hogy ez így, egy az egyben igaz-e, ha Athinára gondolok, nekem mindenesetre egy homokvihar jut eszembe. Valószínű ilyen lehetett már kiskorában is. Egy kis homokvihar. Ez a kis homokvihar aztán idővel felnőtté cseperedett, néhány kósza történetnél azonban nem tudtam róla semmi egyebet. Később persze annál többet. Athina állítólag nagy férfifaló hírében állt, erről József, a tánctanár tudott a legjobban beszélni: “Öregem, tudod te, milyen gyönyörű lány volt Athina fiatal korában?!” – szokta mondani. Én pedig csak mosolyogtam, s miközben megértően hallgattam Józsefét, arra gondoltam, hogy sohasem néztem úgy Atinára, mint aki méregetni kezdi benne a nőt. Talán mert szívből kedveltem, s a szív nem tűri a méregetést.

Egy alkalommal aztán, amikor Athina nem állt elő éppen valami furcsasággal, például, hogy valljam magam görögnek és vegyek részt a helyi nemzetiségi képviselőválasztásokon – erről majd máskor mesélek –, orthodox hitéről kérdeztem. Annyit persze én is tudtam az orthodox kereszténységről, hogy a bukott emberiségről alkotott felfogása nem olyan komor, mint a nyugati

kereszténységé. Éppen ezért gondoltam, hogy a dolgok közepébe vágok, s megkérdeztem: mi a helyzet nálatok, orthodoxoknál, a szabad akarattal?

– A mi családukban nem volt divat a vallásosság, a szüleim különben is kommunisták voltak, ezért is kellett menekülniük Görögországból. Ami az orthodox kereszténységet illeti, már felnőtt fejjel – időnként visszatérve Görögországba – volt alkalmam arra, hogy közelebbről is megismerjem a helyi kultúrát a vallásos dolgokkal kapcsolatban, már csak azért is, mert rájöttem, hogy ez sokkal jobban illik az én lelki alkatomhoz, mint a nyugati kereszténység – mondta felém fordulva mintegy bevezetőként, majd így folytatta: persze nem vagyok a szó eredeti értelmében gyakorló hívő, de azt fontosnak tartom, hogy Isten szabad akaratot adott az embernek, szabad választást a jó és rossz között, mert Ő az emberben a gyermekét, nem pedig a rabszolgáját látja. Lehet, hogy furcsa, de Máriát sem azért tiszteljük, mert szűzen szülte Jézust, ez szerintem egyébként is a mese világába tartozik, hanem azért, mert ő a legjobb példája az Isten és a szabad akaratú ember együttműködésének. Tőlem például mindig is távol állt a katolikusokra jellemző elfojtottság, mesterkéeltség, merev lelki-álarc viselés. A görögöktől amúgy is idegen a hamis engedelmesség és a hamis alázat, amely az egyházi szervezet érdekében elnyomja a mélyebb meggyőződést, s kiöli a szív őszinte elképzeléseit. – Ezen a ponton kezdett érdekessé válni a beszélgetés, Athina ugyanis akaratlanul is görbe tükröt tartott a “nyugati keresztények” elé, ezt egyszerre tartottam találónak és mulatságosnak. Nem tudtam megállni, hogy ne kérdezzem meg a következőt: – Ha jól tudom, az orthodoxia, minden szigorúsága ellenére, az emberi természetet jónak tartja, de mi a helyzet az erossal, vagyis a szenvedélyes szeretettel?

– Fogalmam sincs, hogy az orthodoxia mit tart róla, tarthat róla akármit, én az eroszt is jónak tartom. Még soha nem bántam meg egyetlen szerelmemet sem – mondta a legnagyobb természetességgel Athina. Ekkor azonban a konyhából váratlanul feleségem kiáltott ki valamit, így aztán vége is szakadt a rövid eszmecserénknek. A beszélgetés iránya ezután másfelé kanyarodott, s a

későbbiekben sem tért vissza az eredeti témánkhoz. Aztán, valamikor késő éjszaka Athina taxit hívott és távozott.

Bennem azért még sokáig megmaradt, amit az orthodoxiával kapcsolatban mondott. Új fényben világította meg mindazt, amit a görögökről főként a művészi-, a filozófikus- és a tudományos gondolkodást illetően eddig képzeltem. Sok bibliai vonatkozású dolgot is eszembe juttatott. Például azt, hogy a görög mentalitás, már Pál apostolnak is kemény diónak bizonyulhatott. Hogy miért? Itt most nem részletezhetem, de tény, hogy a zsidóból lett keresztény igehirdetőt – mindenfajta rosszhiszeműség nélkül – furcsa és fecsegő embernek tartották a rációhoz és józan észhez szokott görög filozófusok. Ami egyébként a görög kultúra korabeli hatását illeti, ne feledjük azt sem, hogy az evangéliumok eredeti nyelve – az Újszövetség többi könyvéhez hasonlóan – a koiné görög volt. A koiné az ógörög nyelv dialektusaiból kialakított köznyelv kb. i.e. 300 és i.sz. 500 között volt a legelterjedtebb. Kivételt tehát csupán Máté evangéliuma képezett, ami egyesek szerint eredetileg arámiul íródott, de már görög nyelven terjedt el. Mindez persze már a múlté, és nem is igen tudnak róla az emberek.

Ami engem illet, természetesen tartom, hogy ma a görögségről – akárcsak más nemzetekről – mindenkinek más jut eszébe, van, akinek például a mai vendégmunkások, van, akinek pedig az antik görög kultúra és művészet különböző, neves alakjai. Valójában azonban, mint a legtöbb sablonos elképzelés, ezek is tele vannak előítéletekkel, vagy ha tetszik kisebb-nagyobb, tévedésekkel. Így például az ókori görögökről is számos tévhit van közforgalomban, illetve sokféle fantáziaképet vetítenek ki rájuk, de azt már kevesen tudják, hogy a görögök ugyanúgy a tengerbe dobálták az ellenséges – ám ugyancsak görög – spártaiak szobraikat, ahogy azok az övéiket, és egyáltalán nem érdekelte őket a “tisza, romlatlan kultúra” megőrzése, tehát alapszabán véve ők is csak esendő emberek voltak. Másfelől a szobordobálás vagy szoborrongálás, mint tudjuk, gyakran tragikomikus helyzetekhez vezet.

– Kinek ártott már szobor? – kérdezem én.

Athina, a maga homokvihar természetével – bár ritkán találkoztunk a hosszú évek során –, megtanított arra, hogy tőlem telhetően vegyem könnyedén és természetes módon az életet. Egyébként meglepően hasonlóan szól erről egy ókori görög sírfelirat is, a fiatalon elhunyt Szeikilosz sírkövén: Ὅσον ζῆς, φαίνου / Hozon dzész, fainu – Amíg élsz, derűsen élj! Más fordításban: Amíg élsz, ragyogj!

Mindenki olyan, mint Salvador Dalí

Éppen vége volt az aktuális tanévnek, s miután kijöttünk a közeli Kovács Cukrászdnak hívott intézményből, sétálni kezdtünk a kertvárosi kánikulában. A fák zöld lombkoronái némileg megvédték bennünket a szikrázó napsütéstől, de már javában tombolt a nyár. Tatárképű, bajuszos, sötétszemű barátom, aki évtizedeket töltött rajztanítással egy külvárosi általános iskolában, így fordult felém:

– Tudom, hogy kedveled Dalí látomásos képeit, ezért elmondok neked egy tipikus, rajzos történetet.

– Nem számítottam rá, hogy szóba hozza ezt a témát, bár annak ellenére, hogy már évek óta pályán kívül voltam, még mindig érdekelték bizonyos művészeti problémák. Ráadásul különös és meglepő volt, ahogy barátom kiejtette kedvenc festőm nevét, éppen ezért kíváncsian fordultam felé.

– Nem tudom, te hogy vagy vele, de minden tanárnak van néhány emlékezetes órája, amit nehéz elfelejteni – kezdett bele a történetbe kissé rekedtes hangján. – Az egyik ilyen órám éppen 6-7 éves gyerekeknek tartottam, tehát az iskolában a legkisebbeknek. A feladat röviden ez volt: Rajzold le, hol voltál születésed előtt! – Mielőtt ezt a varázsmondatot kimondtam volna, felkészültem minden lehetséges ellenállásra, sőt még arra is, hogy teljesen új feladatot adjak, ha szükséges. Legnagyobb meglepetésemre semmiféle ellenállásba nem ütköztem. A gyerekek néma csöndben kezdtek el rajzolni. A legdurvább az volt, hogy nem kérdeztek semmit, úgy álltak neki a feladatnak, mint akik mindent tudnak erről a dologról. A kezdeti aggodalmam tehát hamar szertefoszlott. Mondanom sem kell, hogy óra végére remek rajzok születtek. Sajnos ezek közül egy sem maradt meg. Persze be kell neked vallanom, hogy a témát illetően, rendkívüli izgalmam ellenére, nem voltam teljesen naiv. Tisztában voltam vele, hogy a nyolcvanas évek végén egy David Chamberlain nevű amerikai pszichológus leírta, hogy néhány felnőtt kliense

hipnózisban a saját születéséről is beszélt. Ráadásul, ami az emlékeik közül ellenőrizhető volt (lásd orvosi, szülésznői jegyzőkönyvek, stb.) az helyállónak bizonyult.

Azt is tudtam, hogy egy bizonyos Thomas R. Verni, aki napjainkban a korai személyiségfejlődés egyik legismertebb kutatója, 1981-ben fiatal szülők beszámolóí alapján vetette fel először, hogy a 3-6 éves gyerekek talán tudnának a születésükről beszélni, ha valaki venné a fáradságot és megkérdezné őket. Tíz évvel később, 1990-ben, pontosan ezt tette a pszichoterapeuta Jeanne Rhodes, aki 29 gyerekkel beszélgetett a születés “előzményeiről” (az interjúk előtt és után persze beszélt a szülőkkel is), és elképesztő válaszokat kapott.

A gyerekek nagy részének természetesen addigra elmondták már a szülei, hogy hogyan születnek a kisbabák, például így: “te is anya hasában voltál” stb., de a tanulmányt készítő Rhodes hamar felfedezte, hogy a gyerekek rengeteg olyasmit mondanak, amit egész biztosan nem hallhattak a szüleiktől. Elképesztő élmény az orvosi tényekről mit sem tudó négyévesek megfogalmazásait olvasni a méhen belüli környezetről (“úszkáltam”... “meleg volt”... “olyan hangok voltak, mint a halak, glukk, glukk”), születésről, császármetszésről (“kinyomtak engem a bácsik”... “fájtam... kicsit sírtam, de nevettem is”... “úgy jöttem ki, hogy volt ott egy lyuk... hosszú volt és sötét, de fény is volt”).

– Hát igen, a fény, gondoltam magamban. Mindig ide lyukadunk ki, ha életről vagy halálról van szó. S eszembe jutott Dalínak *Az emlékezet állandósága* című festménye, itt jelennek meg először Dalí torzított, elfolyós órái. A festőt az ihlet állítólag sajtevés közben érte utol, hiszen imádott enni, s a nyúlós sajt, az idő rugalmasságára emlékeztette. Egyesek szerint ennek azért köze volt ahhoz is, hogy akkoriban olvasta Einstein Relativitáselméletét. Mindez szerintem csupa badarság, nyilvánvaló viszont, hogy akkor érhető jobban Dalí festménye, ha egyfajta álom-perspektívából, pontosabban, ha az álomállapot szemszögéből nézzük. E szerint

ugyanis a torzított óráknak (a földi világban tapasztalt időnek) nincs ereje az álmovilágban, és ezért elolvadnak.

– Gondolom, téged is izgat, hogy hová tűnnek el a születés előtti emlékek? – kaptam fel a fejem barátom hangjára, aki így folytatta történetét:

– A tudomány mai állása szerint 6-7 éves korunk körül történik valami az agyunkkal, aminek következtében átszerveződik az emlékeinkhez való hozzáférés módja. Nem tudom, mi ez a “valami”, ami történik, de az biztos, hogy köze van egy csomó mindenhez, 6-7 éves korban zárul le például a nyelvelsajátítás, ráadásul ekkor érkezünk el az elvont gondolkodásnak arra a szintjére, amely lehetővé teszi például az írástanulást. Ebben az életkorban szilárdul meg az a készségünk, hogy valóság és fikció közt különbséget tegyünk, ekkor kezdjük el érteni és élvezni a vicceket. És így tovább... Ezzel együtt valami végérvényesen megváltozik számunkra s ez nem más, mint az emlékekhez való hozzáférés képességének elvesztése. Mintha kizárnának bennünket az Édenkertből. Csak kivételes emberek, írók, művészek, tudósok, vallási vezetők vagy éppenséggel egészen egyszerű emberek – akik a hírnévtől teljesen szabadok –, őrizhetnek meg ebből valamit, a többiek viszont rövid időn belül egy sajátos vakságba lesznek kényszerítve.

– Igen. Ezt a fajta “kiűzetést” én is gyakran megfigyelhettem, nem tagadom, hogy ma is értetlenül állok előtte, de áruul el most már, hogy mi köze van ennek Salvador Dalíhoz? – tettem fel a kérdést a témától lázba jött barátomnak.

– Az ég világon semmi – felelte ravaszka tekintettel s újra kitört belőlünk a nevetés. Majd minden átmenet nélkül a következővel folytatta beszámolóját:

– Dalí magát a megszületés élményét nevezi a Paradicsomból való kiűzetésnek. A hiányérzet nála valójában már ekkor jelentkezik, 6-7 éves korban mindez már szerinte egyértelmű veszteség. Az emlékezetvesztésről – és nem valamiféle nagyképűségről – szól a következő mondata is: “Minden erőfeszitésem nap mint nap és mindöröktől fogva egyetlen dologra irányul: hogy sikerüljön Dalinak lennem.” Bizonyos mondatai csak akkor érthetőek, ha a születés előtti létezésre

vonatkoztatjuk azokat, ilyen például a következő: “A zsigereimből lázadok! Állhatatos emlékezettel követelek a túlvilágon egy életet!” A maradék emlékezet – a művésszé vált Dalí maradék emlékezete – visszavezet bennünket egy másik dimenzióba, a születés előtti dimenzióba. Ő ugyanis egyszerűen így próbálja leírni ezt a személyes teret (ne feledjük, hogy ez a kijelentése is retrospektív, tehát időben a születés előttre értendő!): “Amikor a csillagos eget nézem, kicsinek találok. Vagy én nővök meg, vagy a világegyetem húzódik össze. Ha csak nem egyszerre mind a kettő.”

– Na, hát, ennyit Dalíról, akihez képest mindig elképeszt az emberek emlékezet nélküli vaksága – fejezte be történetét hirtelen barátom.

A délutáni fényben lassan hűlni kezdett a levegő, messze elhagytuk már a Kovács Cukrászdát, amikor szinte automatikusan kimondtam csak úgy magam elé barátom történetének tanulságát: valahol, valamikor, még az is lehet, hogy a születésünk előtt, mindenki olyan, mint Salvador Dalí, csak aztán, egy idő után, ezt egyszerűen elfelejtjük. Sőt már arra sem emlékszünk, hogy elfelejtettünk valamit.

Egy filozófia tanárról kiderül, hogy valójában drámai romantikus

*“Az ember semmi más, mint amivé önmagát teszi.”
/Sartre/*

A hetvenes évek végén, másodéves főiskolás koromban, két szemeszteren át tanultam filozófiát Koch József tanár úrnál, aki már kezdetben másnak mutatkozott, mint kollégája, Hajdú elvtárs, a marxista ördögűző. Kochról akkoriban csak annyit lehetett tudni, hogy német szakos tanár, és kizárólag csak filozófiát tanít a tanárképző főiskolán. Amit viszont nem mindenki tudott róla, hogy a városban évente megrendezésre kerülő nyári egyetemeken szinkrontolmácsként is tevékenykedett. Itt nemcsak fordította a beszélgetéseket, előadásokat, hanem állandó kísérője volt a német csoportoknak, akiknek – mint afféle gondos idegenvezető – szerteágazó programokat szervezett, így aztán gyakorlatilag reggeltől estig velük volt. Lényegében ezek a tények, minden egyéb, amit vele kapcsolatban írni fogok, szubjektív megfigyeléseimből ered.

Koch fő témája a XX. századi filozófia és azon belül is az egzisztencializmus volt. A szokásos marxista kritika azonban a legtöbbször elmaradt, sőt, mintha az irányzat – felolvasásokon keresztül – bemutatása és hangulatának átélése lett volna a legfőbb cél, ezt persze ő, így, ebben a formában, soha nem mondta ki. Nem is volt rá szüksége, hiszen akaratlanul is minden pórúsából az egzisztencializmus lényegét, az ember rettenetes magányát, ugyanakkor szabadságának lappangó lehetőségeit sugározta felénk.

Talán furcsa, hogy ezt mondom, de érezni lehetett, hogy filozófiatanárunk életét alapvető módon egyfajta eltakart, rejtett sóvárgás határozta meg, aminek a tárgyával és mibenlétével valószínűleg még ő maga sem volt tisztában. Az mindenesetre

látszott rajta, hogy tiszteli a nagytekintélyű embereket, a híres filozófusokat, költőket, gurukat, lelkiatyákat, akik valamilyen mélységgel, vagy különlegességgel bírnak. Mindamellet világos volt az is, hogy neki csak a “belső tekintély” számít, a személyiség által nem garantált, formális tekintély nem tett rá különösebb hatást. Mondjuk ki nyíltan: meglehetősen pontos érzéke volt az “igazi” szellemi gyümölcsök iránt, jóllehet, kivéve az egzisztencialisták, a létezés filozófusainak távoli, csak a gondolatvilágában létező társaságát, közel s távol nem találkozott ilyesmivel – vagy csak ehhez hasonló – szellemi környezettel. Ha azt mondom, hogy az eszme vonzotta, valószínűleg keveset mondok. Mindez egy kívülálló számára bizonyára groteszknek, sőt csaknem mókásnak hangzik.

Mi, akik részt vehettünk már-már félénknek mondható, visszafogott előadásain majd szemináriumain, igazi magának való (Einzelgänger), figurának tartottuk, akit szinte lehetetlen kicsalogatni saját elefántcsonttornyából.

Nyilvánvaló, hogy Koch önként vállalt magánya egyúttal védelmi bástyául is szolgált számára, hiszen, ebben az időben, az egzisztencializmus hivatalosan burzsoá, kispolgári filozófiának számított. Sartre – aki ekkor még élő kortársunk volt – baloldalnak tett ideológiai gesztusai egy idő után füstbe ment tervként hatottak az igazi marxistákra, akik nem értettek egyet az egzisztencializmussal sem általában, sem a részletekben. A keresztény irányultságú egzisztencialistákat pedig – mint amilyen például Marcel és Jaspers volt – egyszerűen reverendát nem viselő papoknak tartották, akik elvont formában ugyan, de újratemtették a keresztény dogmákat. Hajdú elvtárs, akinek hányingere volt az egész egzisztencialista bagázstól, bizonyára egyetértett M. Csalinnal, akinek A pesszimizmus filozófiája című könyvében (Kossuth Kiadó, 1963) az alábbi épületes gondolatmenet található: “Az egzisztencialista körülbelül így gondolkodik: nekem az élményeimmel van dolgom, számomra ezek a valóságosak, velük összhangban cselekszem és gondolkodom, ami ezen kívül

van, ahhoz semmi közöm, az engem nem érint. Ez szubjektív idealizmus. Az ilyen álláspont tarthatatlansága nyilvánvaló.

Számomra az ilyen elnagyolt és durva megnyilatkozások persze már akkoriban is csak üres vádaskodásnak tündtek, különösen annak fényében, hogy ismertem olyan magyar szerzők írásait is, akiket úgymond egzisztencialista írókként azonosítottam. Az én szememben, ha nem is fogalmaztam ezt meg minden esetben a szavak szintjén, igazi és hiteles egzisztencialista volt akkoriban – és persze ma is az – Pilinszky János és Tandori Dezső. Ennek bizonyítékeként álljon itt elsőként Pilinszky remek verse:

MAGAMHOZ

(részlet)

Bátran viseld magányodat,
én számon tartlak téged,
ne hagyd a sorsod a csillagokra,
benned érjen a végzet.

De tudok Tandoritól is konkrét vers-példát mondani, aminek már a címe is árulkodó:

A PUSZTA LÉTIGE SZOMORÚSÁGA

Szerettem volna, ha úgy van.
Nem volt úgy.
Kértem: legyen úgy.
Úgy lett.

Visszatérve Koch személyéhez, az ő lélektani csapdája a melankólia vagy a mélabú volt, egyfajta keserédes szomorúság, amely ködként ülte meg egész életét.

Azonban Koch depresszivitása első ránézésre is több volt annál a szomorúságnál, amit általában valamennyien megélünk, romantikus alkat révén valószínűleg társult ehhez a saját szenvedés egyedüliségének érzése is.

Ha van olyan beszédstílus, amelyről Koch "belső hangja" felismerhető, úgy az a vágyaktól, sóvárgásoktól fűtött kesergés és panaszkodás diszkrét hangja. Valamiféle hűvös esztétikába tudta beleilleszteni azt a meggyőződését, hogy az élet negatívumaiból és veszteségélményeiből egyfajta szellemi igazgyöngyöt lehet létrehozni. Hiszen ezt bizonyítják az egzisztencializmus jeles képviselői is, függetlenül attól, hogy vallásos meggyőződésűek, avagy sem. Feltételezem, hogy Koch ezt nemcsak mint filozófiatanár, hanem mint – saját tapasztalataiból építkező – ember is jól látta. Ugyanakkor mégis meg kell állapítanom, korántsem a marxista kritika kedvéért, hogy hiányzott belőle az a fajta egészséges realizmus, amely lehetővé tette volna számára, hogy vágyai végső soron elérhető célokra irányuljanak. Igen, a szembenézés ereje hiányzott akkor még belőle, az az erő, amellyel górcső alá vehette volna saját sznobizmusát és rejtegetett elitizmusát.

Nem az a kérdés ugyanis, hogy mennyiben kedvező, vagy akadályozó valakinek a sorsa. A lényeg az öntevékenységben van. Ahogy az egzisztencializmus igazi apostolai is mondanák: csak rajtunk múlik, hogy élünk-e ezzel a szabadsággal...

Negyven éve már, hogy Koch József jellegetes, kissé oldalra fordított fejű, méllázó tekintetű alakját nem láttam, az idő hamar elszállt. Azt hiszem, ő tette számomra végérvényesen szimpatikussá az egzisztencialista filozófiát. Sohasem felejttem például az ilyen mondatokat: "Elszigetelt szabadság nincs. Ahol van szabadság, ott az harcban áll az elnyomással." /Jaspers/

Dr. Lederman túlvilági üzenete

Az utóbbi időben már szinte csak megszokásból járok a filmklubba. Az Auróra art moziról van szó. Kezdem azzal, hogy minden rendben ment addig, amíg dr. Lederman vezette a klubot, akinek neve, egy könyve nyomán, a nyolcvanas években vált országos hírűvé. A pszichoterápia és a belső szabadság megszületése c. művét ma is nagy becsben tartják, persze elsősorban szakmai berkekben. Lederman egyébként sokáig pszichiáterként és egyetemi oktatóként működött. A filmklubot már nyugdíjasként vezette, és nem is akárhogyan. Ahogy a katonai szlengben mondanák: ekkor már igazi öreg hal volt, vagy iszapszemű rája, aki minden szempontból ismerte a dörgést. Csak ránézett a filmklub közönségére és máris elöntötte a szájalom és a részvét érzése. Távol állt tőle, hogy valamiféle néptanítónak tartsa magát, ezért, ha csak tehetett nem kommentálta hosszasan a filmeket. Láta, hogy a közönség alapvetően fáradt és nincs szüksége agyas magyarázatokra, csak friss élményekre, amelyeket, távozva a moziból, békésen emésztgethet magában, anélkül, hogy e magányos párbeszédbe bárki is beleszólhatna. Különleges tehetsége révén érzelmileg feszült szituációkra is képes volt, személyes bevonódás nélkül, objektívan tekinteni. Szóval nem akarta megmondani, vagy ráerőltetni senkire a tutit, inkább ilyeneket mondott: “Nos, azt gondolom, a dolog így is, úgy is látható.” – Ezt a hidegvérűséget külön szerettem benne.

Ekkortájt olvastam egy remek könyvet, egy Limonov nevű orosz író: Ez vagyok én, Edicska című művét. Na ez, mintha csak a fiatal Ledermanról szólt volna. Fő tanulsága, hogy hibázni nem hiba, még akkor sem, ha ennek során mások beleláthatnak “lelki lapjainkba”.

Történt aztán, hogy Lederman hirtelen meghalt, ráadásul egy buta közlekedési balesetben. Mindenkit lesújtott a hír. A filmklub azonban nem szűnt meg, új vezetőt

kapott, aki állítólag Lederman tanítványa volt, tehát ő is lélekbúvár, ha nem is olyan megfontolt és széleslátókörű, mint megboldogult mestere. Aléna, vagy Magdaléna – ahogy magamban én hívom, egyszerű lélek.

Röviden, mindenben diametrális ellentéte Ledermannak. Mondanom sem kell, hogy ez számomra valóságos katasztrófa. Aléna középkorú, meglehetősen önbizalommal teli hölgy, igazi Mary Poppins-típus: minden csodaszép, az élet egy valóságos Disneyland, telis-tele csodákkal és pompás meglepetésekkel. Ráadásul van egy mániája, hogy a filmeket meg kell beszélni. Igen, igen, persze, csak kérdés, hogy milyen színvonalon. “Hogy tetszett a múltkori film?” – ez a kérdés újabban rutinszerűen elhangzik. Lederman idejében legföljebb udvariassági gesztusként hangzott el ilyesmi. Aléna ellenben, ha lehet így mondani, túl komolyan veszi a nézők szabadjára engedett érzelmi megnyilvánulásait. Nem kellett sok idő, hogy kiderüljön, a mi kis filmklubunkban vannak emberek, akik úgy néznek egy filmet, mintha TV- híradót néznének, mintha a film töről metszett valóság lenne... – Nehéz mit kezdeni az ilyen szemléletmóddal, minden óvodás tudja, legalábbis az én gyerekkoromban még tudta, hogy a TV-beli esti mesében Mazsola, nem egy valóságos disznó, hanem csak egy aranyos mesefigura. Aléna persze nem arról híres, hogy az ilyen aprócska naivitásokat helyrerakja, vagy legalábbis jelezze kézzel-lábbal, hogy nem kérem, itt elvégre műalkotásokról van szó, amelyeknek lehetnek ugyan reális elemeik, sőt nagyon is reális igazságaik, de egytől-egyig a fantázia termékei.

Mindezekon túl van azonban még egy fontos mozzanata a filmklub-beli vezetőváltásnak. Lederman avantgárd vonalvezetése után, egyértelműen a kommersz filmek világa felé haladunk. Néhány vetítést ki is hagytam emiatt. Ez nem méltó egy igazi filmklubhoz. Nem is beszélve arról, hogy már a giccs is felütötte a fejét a választott filmek között, ilyen volt például a *Loving Vincent* című film, Dorota Kobiela és Hugh Welchman megtévesztően ügyes és persze nagyon látványos alkotása, amiről sajnálatos módon Aléna, bármiféle kritikus észrevétel helyett, csak

áradozni tudott. Igazság szerint már csak a Jóisten segíthet rajtunk, persze tisztában vagyok vele, hogy ez mennyire pitiáner ügy, és valójában rajtunk, klubtagokon kívül senkit nem érdekel a világon. Ezzel kapcsolatban jutott eszembe egy zseniális ötlet. Mi lenne, ha egyenesen dr. Lederman üzenne egykori tanítványának, Alénának, alias Magdalénának, a túlvilágról. Annyi minden megtörténik mostanában, miért ne történhetne meg ez is?

Nem szaporítom a szót, addig-addig gyúrtam magamban a témát, amíg egyszerűen – mert ezek a dolgok mindig nagyon egyszerűek – megálmodtam dr. Lederman üzenetét. Mi ez, ha nem valamiféle telepátia? – Ami azt illeti, Lederman, mint mindig, most is a dolgok közepébe talál. Idézem:

Kedves Alénám, látom, hogy gondokkal küszködsz egyrészt az Auróra közönségét, másrészt az art mozi jövőbeni műsorát illetően.... Engedd meg, hogy a filmklub alapítójaként és volt tanárodként néhány személyes tanácsot adjak neked. Ne törődj azzal, hogy ez miként lehetséges, sőt, lehetséges-e egyáltalán, csak hallgass a szívedre, mint ahogy kedves diákomként is mindig ezt tetted. Először is, ha azt gondolod, hogy ennyit és ennyit kell beszélned – akkor a fele is elég! A kevesebb több – ez az aranyszabály. Jól emlékszem, hallgatóként mennyire optimista és örömet sugárzó egyéniség voltál. Olyan típus, aki tele van kíváncsisággal az új dolgok iránt, ráadásul szorult helyzetekben a humorérzéked sem hagyott cserben. Pszichiáterként és volt kollégádként veszem a bátorságot és őszintén beszélek hozzád. Nincs okunk kendőzni a kényelmetlennek tűnő dolgokat. Elégé jól ismerlek ahhoz, hogy tudjam, fő félelmed, hogy kimaradsz valamiből, ezért szinte habzsolod az életet, az élményeket, ráadásul minden módon igyekszel kerülni az élet fájdalmas oldalát. De ez így, egy idő után nem mehet tovább. Mivel azt szeretnéd, ha minden szép és jó lenne, hajlamos vagy arra, hogy figyelmen kívül hagyd a valóság más aspektusait. Hagyj fel azzal, hogy úgy próbálsz berendezni az életedet, hogy abban mindig csak húsvét legyen, nagypéntek pedig soha. Az igazság az, s remélem, hogy nem haragszol meg azért, hogy kimondom: felnőtt korod

ellenére is még mindig az a naiv, kíváncsi és telhetetlen gyermek vagy, aki – tekintet nélkül az adott körülményekre – egyszerre és lehetőleg azonnal akarja begyűjteni a világ kincseit.

Szóval lassíts egy kicsit, állítsd le magadban az állandó fecsegést és habzsolási vágyat, fogadd el az élet (azaz önmagad!) nem szép és nehéz oldalát. Direkt nem beszélek “sötét oldalról”, ez is nagy marhaság. Ezért kérlek, ne feledd, hogy a lényeg: kevesebb édesség és több józanság, ez nemcsak az étkezésre, de akár a film esztétikájára is érvényes szabály lehet. És most gondold a filmklubra, a nézőtérren ülők nem népfőiskolára vágnak, ahol kioktítják, sőt, erkölcsi tanulságok levonására készítetik őket. Hagyd békén az embereket! Ők a filmre kíváncsiak, s nem a többiek ezzel kapcsolatos érzelmeire. Ne játszd meg a bölcslet, a titoktudó, minden lében kanál klubvezetőt. Ehelyett merj végre hibázni! Merj olykor félbehagyni dolgokat, s tudj újra, önmagadon is nevetni! Nem kell mindenkinek megfélemleni.

A művészfilmekben a valóság egyébként is sokarcú. A filmelméletben ezt úgy mondják, hogy az elbeszélő hozzáállhat a történethez oly módon is, hogy a nézőt „sorsára bizza”. Különösen az ilyen filmekre jellemző „nyitott” befejezésre hívnám fel a figyelmedet, amely nem kívánja közzétenni az oksági lánc végkifejletét, mint ahogy egyes alkotások esetében az »igazi« befejezés kitalálható, de a film nem mondja el... egy filmklubban sem kell mindent megfejteni és a nézők szájába rágni. Hiába minden jószándék, olykor ki kell bírunk, hogy hagyjuk a dolgokat a maguk természetes és kiszámíthatatlan medrükben tovább áramlani. – Hidd el, tudom, hogy mit beszélek, s ha tetszik, fogadd el ezt a néhány baráti jótanácsot. A jelent gyakran a jövő teszi elviselhetővé. Mellesleg ideát rákaptam a káromkodásra. Hogy miért? Egyszerűen jól esik. Én a ti fogalmaitok szerint, már egyébként is egy szép, kibaszottúl szép halott vagyok.

Ha el is jut ez az üzenet Alénához, lehet, semmit sem fog változtatni a lényegen. Többnyire nem halljuk meg a halottak hangját. Pedig az idők kezdete óta itt vannak velünk, közelebb, mint nyakunkon az ütőér.

Mária néni - rendhagyó kubista portré

Ez az írás, Lehőcz Máriáról, főiskolai művészettörténet tanáromról szól, pontosabban, az ő négyzetre emelt és fantáziával feldúsított arcképe. A szöveg töredékes és „repedésáthidaló” homlokzata mögött – bármilyen furcsa és szokatlan – kizárólag a kubizmus iránti olthatatlan szenvedélyem áll.

A kubizmus kifejezés egyébként a latin cubus (kocka) szóból származik, s fő jellegzetessége, hogy a valóság tárgyait egyszerű mértani formákra, gömbökre, hengerekre, kúpokra és egyéb hasábformákra bontja. Az áhított eredmény rendszerint: világos (már-már primitív) szerkezet, egyidejűség, többnézőpontúság.

Mivel Mária néni múltját egykori csoporttársaim közül senki nem ismerte, így én sem tudtam róla sokáig semmilyen személyes természetű dolgot, most, több évtized múltán, veszem a bátorságot, s néhány életrajzi adatra, valóságtöredékre, mint egy belső drótváz meglévő elemeire, szabadon építem fel, mintegy rekonstruálom erőteljes és emlékezetes alakját. Nem tagadom tehát, hogy írói portrém elsősorban fantáziakép lesz, Picasso- és Braque ma is épületes felfogásában, afféle kubista portré, semmint természetű, akadémikus pepecselés.

A születés díszletei: Lehőcz Mária 1920-ban egy Dél-Dunántúli kis községben, Kaposszekcsőn született. Ez több szempontból is meghatározta későbbi életét. Már maga az évszám sem közömbös, ha feltételezzük, hogy az azonos évben születettek életét és karakterét titkos szál kapcsolja össze. Ekkor született ugyanis számos kemény, küklpsz-szerű egyéniség, akik közül most csak hármat említenék. Yul Brynner orosz származású, erősen maszkulin, amerikai színész, Boris Vian, francia író, költő és zeneszerzőt, akit parodisztikus botránykönyveiért többször perbe fogtak és II. János Pál pápát (eredeti nevén, Karol Józef Wojtyła-t), aki egyaránt kritizálta a „létező” szocializmust és a kapitalizmust.

Mivel – csoporttársaim és az én véleményem szerint is – Mária néni idős korára kemény és meglehetősen agresszív nővé vált, jogos a feltételezés, mely szerint a

szűkös, vidéki környezetben valószínűleg már kisgyermekként olyan benyomások érték, miszerint a világ bünteti a lágyságot, s ennek megfelelően arra kényszerült, hogy még akkor is keménységet mutasson, amikor ez nem volt inyére. Kislánykorában valószínűleg hamar rá kellett jönnie, hogy szegénygyerekként egyszerűen nem engedheti meg magának azt, hogy gyengeséget mutasson vagy éppen elsírja magát valamely kritikus helyzetben. Így aztán inkább azon buzgólkodott, hogy “rossz kislány” legyen. Ennek persze nemcsak hátrányos következményei voltak és lettek. Ismerjük a cinikus közmondást: „A jó kislányok a mennyországba jutnak, a rossz kislányok pedig mindenhová.” Mindenesetre a kis Mária az a határozott típus volt, aki nehezen bocsát meg ellenfeleinek és semmit sem von vissza az általa kimondottakból, mivel az ilyesféle dolgok mások szemében könnyen a gyengeség jelének tűnhetnek.

Az iskolás évek a legtöbb embernek többnyire vontatottnak és unalmasnak tűnnek, Mária számára viszont egyfajta biztonságos állandóságot adtak. A dombóvári polgári iskola, majd ugyanitt a tanítóképző ilyen értelemben az ő alakja körül valójában csak módosított színű háttérrel képeztek. Míg diáktársainak a tanulás mindig valamiféle kötelességszerű feladatnak tűnt, neki – akárcsak egy afrikai dzsungellakónak – egyenesen a megváltást jelentette. Ebből adódóan szorgalmas tanuló volt, osztályzatai a bizonyítványban, egy-két tantárgy kivételével, rendre jelesek voltak. Ez az elitizmus, ha lehet így nevezni, később majd tanárként is jellemző lesz rá. Tantárgyához, a művészettörténethez, diákjaitól megkülönböztetett figyelmet követelt, s ha ez nem látszott meggyőzőnek, szemrebbenés nélkül megbuktatta őket. Karaktervonásai gyakorló tanárként az óráin a következők voltak: szilárd, józan, komoly, merev, ünnepélyes, szomorú, félelemkeltő. Hatásuk, legalábbis saját tapasztalataim szerint: álmosító, lehangoló és depressziót vált ki.

De ugorjunk vissza az időben, a tanítóképző elvégzése után (1939, Dombóvár) szürke hétköznapiak következnek. A szürkéhez társítható képeztek, akár egy

számtani sorozat elemei – köd, eső, egyhangúság, semlegesség, közömbösség, szegénység – veszik körbe hétköznapjait.

Az apró, helyi iskolában (Dalmand községben) való tanítás pedig amellet, hogy egyhangú, izgalommentes és unalmas, mégis valamiféle józanságot hoz Mária életébe. Mindezekén túl, lelke mélyén elsősorban az okoz benne hiányérzetet, hogy vidéki magányában hiába gyűjt érdekes és értékesnek tűnő népművészeti tárgyakat, a falusi közeg hatása – ahogy ez már lenni szokott – benne is mindent semlegesít, sőt az idő haladtával fokozatosan lehangol és eltompít.

Felkerülve Budapestre lázasan ismerkedni kezd a szokatlan nagyvárosi élettel. Az új környezetben gyorsan ismerősökre talál, és olyasféle tapasztalatokat szerez, amelyek megerősítik benne azt a korábbi meggyőződését, mely szerint senki sem az, aminek látszik. Sőt, egyre inkább úgy látja, a város lakói – talán öntudatlanul is érezve a közelgő diktatúra előszelét – szinte kivétel nélkül maszkot viselnek.

A budapesti Pedagógiai Főiskolán 1947-ben kezdi meg tanulmányait, tehát éppen a híres kékcédulás választási csalás évében, mely aztán hosszú időre megalapozza majd a Kommunista Párt erőszakos egyeduralmát. A fiatal Mária itt – az első budapesti alma máterében – szerzi meg matematika szakos tanári diplomáját (erre gondolva nem nehéz felidézni magamban az évekkel később megírt és tizenkét kiadást megért Axonometria című könyvét!), ám ekkor, fiatal pályakezdőként, még eszébe se jutott a könyvírás gondolata, inkább azon ügyeskedett, hogy bedolgozza magát az intézmény tanszékére. Ehhez nem szükséges különösebb magyarázatot fűzni, mert ahogy korábban, ebben a helyzetben is fontosnak tartotta, hogy valamiképpen mindig a tűz közelébe kerüljön.

Néhány év múlva, 1954-ben, saját érdeklődésének engedve, az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen művészettörténetet kezd tanulni és kisebb-nagyobb megszakítások után – itt főként az 1956-os eseményekre gondolok – megszerzi művészettörténeti diplomáját. A pályája tehát töretlenül ível felfelé. A forradalom leverése után a kora Kádár-kori szigorú politikai követelményekhez pragmatikusan

idomul. Olyannyira, hogy az ötvenes évek végén művészettörténészként már egyenesen a Művelődési Minisztériumba kerül.

Itt most meg kell szakítanom egy pillanatra írásom fonalát, mert eszembe jutott egy Picasso portré, melynek címe: Ülő nő zöld ruhában (Femme Assise Robe Verte, 1953), ez a litográfia, azaz könyomat, most is elevenen él az emlékezetemben. Szürke, geometrikus környezetben látható a kicsit egyiptomiasan-, az ókori egyiptomi ábrázolásmódra emlékeztetően beállított, félig ülő helyzetben lévő női figura, akinek az arca és a teste, Picassora oly jellemző módon, több nézőpontból ábrázolt síkokból áll össze. Ez a kép döbbenetesen emlékeztet engem Lehőcz Máriára, holott az eredeti modell Françoise Gilot joghallgató volt, akit Picasso hatvanegy éves korában vett feleségül, s mintegy 40 év korkülönbség volt köztük.

Ez a képről ránk néző, elcsúfított félistennő (halbgöttin!), azaz Picasso irgalmatlan nő ábrázolása, a maga idejében elszörnyedést, botrányt keltett. Manapság persze egészen másként látjuk ezeket az alkotásokat, s egyfajta lélektani ábrázolásként fogjuk fel. A festő valósággal szétszabdalta a rajongva szeretett nő vonásait, majd aprólékosan tagolt mértani alakzatokból építette fel újra. Ami tehát a rejtett kapcsolatokat illeti, az itt egy különös egyezés. Bár tényszerűen megállapítható, hogy Lehőcz Mária fiatal korában sem volt feltűnően szép nő, inkább átlagosnak mondható vonásokkal rendelkezett, a tekintetében azonban volt valami vérfagyasztó, akárcsak a “zöld ruhás, ülő nő” furcsa vágású és állású szemeiben.

Ez a vérfagyasztás, továbbá a követelő, leleplező beszédstílus jellegzetes tulajdonsága volt Máriának, s abból eredt, hogy szerette tisztán látni a dolgokat, gyakran elutasítva a különböző árnyalatokat és kompromisszumokat is, mivel azok számára kisgyermek kora óta a gyengeség jelének tűntek. A korabeli Művelődési Minisztériumban e tulajdonságok nélkül valószínűleg pillanatok alatt szénné égett volna.

1961-től kezd tanítani a Pécsi Tanárképző Főiskola Rajz Tanszékén, ahol egészen 1980-ig művészettörténetet és a kezdeti időszakban ábrázoló geometriát is oktatott. Nem telt el sok idő és máris erősen megosztó egyéniségnek bizonyult. Volt, aki rajongva imádta és volt, aki egész egyszerűen ki nem állhatta. Nagy Imre, irodalomtörténész egy interjúban például így nyilatkozik róla: „Lehőcz Mária művészettörténet óráira szívesen emlékszem, alapos, szemléletes műalkotás-elemzéseket tartott.” – Igen, ez volt az egyik arca – mondhatná velem együtt Picasso is, ha ismerte volna Máriát, de volt még egy pár sötétebb arca is, amit ugyancsak magának tudhatott.

Jól emlékszem például arra, hogy minden órán választott magának egy ügynevezett segédet, aki a képeket, az odakészített könyvekből, az episzkóppal – ezzel az őskori eszközzel – a fehér képernyőre vetítette. Mindenki rettegett ettől a felelős pozíciótól, mert Mária alaposan ráförmedt arra, aki nem időben és nem éppen a szóban forgó képet vetített ki a fehér gyöngyvászonra. Ha új kép következett, a nyomaték kedvéért, egy pálcával az asztalra suhintott. Ekkor a segédnek villámgyorsan működésbe kellett hoznia az episzkópot. Ha ez nem sikerült, mert erre is akadt példa, akkor bajok voltak.

Ami engem illet, akkoriban Mária nyakára magamban egy viperahajú Gorgó, Medúza fejét képzeltem, akire nem szabad ránézni, mert a tekintetétől kővé mered az ember, s akinek a monda szerint az aranykardú Perszeusz vágta le a fejét, majd kicsorgó vérből született a szárnyas csodaló, Pegaszus és Khüaszkor, a harcos.

Ma már persze másként látom őt; tény, hogy akkoriban afféle veszélyes “Medúzaként” nem volt a kedvenc tanárom, azt hiszem, jogot formált valamire, amihez nem volt vagy nem lehetett volna joga. Ezt semmiféle szaktudás nem feledtetheti. A műértés és a művészettörténet nem önmagáért van, tévedés valamiféle vigaszként felfogni a valódi élet helyett. Aki így tesz, az önmagát csalja meg. Igaz, a túlélés érdekében Mária sok mindenről lemondott és nem várt érte senkitől semmiféle ellenszolgáltatást. Csak egyetlen dologról nem tudott lemondani,

a belső, lelki elefántcsonttoronyról, ahonnan a környező világ silánynak és tökéletlennek látszik, ahol mindig erőt kell mutatni és rendre letagadni a saját érzést, a saját félelmet... Lehet, hogy ez a keserűvé vált élmény tette túlzottan is agresszívvá?

Akárhogy is, ha rá gondolkok, már nem az egykori művészettörténet tanáromat látom, azáltal, hogy portréja kiegészült többi felmerülő arcával, végre megfosztott a régi dühtől, s konkrét jelenlétében van előttem, akár egy kubista látomás. Szinte filmként pereg le lelki szemeim előtt, ahogy Mária gyermekkori, kedves arcait magába süllyeszti és bekebelezi egy Medúza maszk, majd ezt is átkeretezi és sávokra bontja egy sokszemű, zöld ruhás nő szembe- és profilba forgatott arca. A létsíkok időtlenül és szinte gazdátlanul szétválnak ebben az ezüst fényű, geometrikus formákra bontott arcban, melyben nyoma sincs a statikusságnak és kiegyensúlyozottnak, a részek összhangjának, inkább tűnik ez az arc a térbe fúrcsán benyomuló, töredezett alakzatnak.

Most látom, hogy a fentiekben azt írtam: "sokszemű, zöld ruhás nő", pedig, ha jól megnézem a Picasso portrét, az ülő nő (Femme assise) a festményen bizony csak két szemmel rendelkezik, igaz, más-más nézőpontból ábrázolva, de ez a két szem mégis úgy hat rám – talán Lehőcz Máriának is köszönhetően –, mintha háromszor ennyi szemmel nézne.

A láthatatlan dzsinn, egy balszerencés könyvbemutatóról

Csak azt éreztem, hogy egyre mélyebbre süppedek a cső alakú, zöld fotelban. Arra gondoltam, talán egy másik székben – ahol nem érezném magamat ennyire beszorítva – sokkal jobb lenne a helyzet. Közben, lopakodó gyorsasággal a gyomrom is egyre jobban elszorult, s egyre nehezebben vettem a levegőt. A könyvbemutató éppen, hogy elkezdődött, nem tudom, mennyi idő telt el, de még nagyon az elején tartottunk. A Lépcsők Perszepoliszban című verseskötetem volt terítéken. Sok mindennel készültem, s a közönség is nagyon közelálló volt hozzám. Szóval azt hittem, minden simán megy majd, ahogy a nagykönyvben meg van írva. Márkus Laci barátom kérdezgetett a szabad vers rejtelmeiről és a gyerekkoromról. Az utóbbi kérdésre azt feleltem, nem tudom, hogy véget ért-e már a gyerekkorom, bizonyos szempontból úgy érzem, hogy most is jelen van bennem, csak más lett a dolgokra való rálátásom, kevésbé ösztönös, mint korábban. A különbség csupán annyi, hogy a gyermeket szavaiban, tetteiben és cselekedeteiben természetes hajlamai vezetik, a felnőtté válás az én szememben viszont azt jelenti, hogy a természetes ösztönzéseket felváltja az értelem és a belátás. Az ember jó, természetes sajátosságai, mint például az őszinteség, a bátorság, az igazságérzet, az együttérzés, a nagylelkűség vagy a türelem ugyanis csak akkor válnak erkölcsi kvalitássá, ha megfelelő alkalommal és az értelem irányításával nyilvánulnak meg. Ilyen tudatossággal, hely- és időérzéssel a gyerek még nem rendelkezik, viszont egy csomó olyan tulajdonsággal rendelkezik, lásd például; nyitottság, hajlékonyság, játékoság és kreativitás, amit a felnőttek többsége sajnos hajlamos végérvényesen elveszíteni.

Ezt követően a beszélgetés során egy olyan érzelmi dimenzióba kerültem, amit senkinek sem kívánok, főleg egy olyan helyzetben, amikor közönség előtt kell beszélnie. A növekvő fizikai kényelmetlenség ellenére valahonnan erőt kellett merítenem.

Csakhogy ilyen helyzetekben a gondolatok mit sem számítanak, a Mező, a test, önálló életre kel, s elborítani látszik a Mező-ismerőt, a lelket. Ráadásul, ha háborog a “Mező”, minden filozofálás luxusnak tűnik. Ehelyett úgy éreztem magam, mint akit fokozatosan kivonnak a forgalomból. Mintha egy dzsinn láthatatlanul leválasztott volna a közönségről, s mintha azt mondta volna: “Te most itt nem fogsz tudni megszólalni és sürgősen ki kell menned.” Azért használom a “mintha azt mondta volna” kifejezést, mert valójában nem szavakról van itt szó, hanem egy sokkal közvetlenebb és erősebb kommunikációs módról, ami azonnal a tudatba hatol. Ismerünk ilyent bőven, ha máshonnan nem, például a tudományos fantasztikus irodalomból. Egyébként, ami a dzsinneket illeti, tévedés azt gondolni, hogy ők valamiféle mesefigurák – fantáziadús Korán kommentárok szerint – a dzsinnek egy füstnélküli lángból teremtett angyali rend tagjai, ilyen volt például Iblisz is, az engedetlen, aki nem volt hajlandó leborulni Ádám, az agyag-ember előtt, s akit magyarul Sátánnak hívnak. Visszatérve az eseményekhez, ezután következett az én kifutásom. Mivel a helyzet, pontosabban a beszorított, ülő helyzet, kezdett tarthatatlanná válni számomra, eszembe jutott még, hogy az eszkimók úgy tartják: „Jót tesz az embernek, ha a bálnára gondol.” Lehet, hogy így van, de nekem ez most nem használt semmit. Így aztán félhalkan közöltem Lacival, hogy ki kell mennem egy pillanatra, amiből aztán nem egy, hanem sok pillanat lett. Először a mellékhelységbe indultam, de ott is fullasztó volt a léghő. Az előtérben Bence, a gitáros fiú törölgette a kezét, miközben megkérdezte: Mi a baj? Rosszul van? – Nem tudom már, hogy mit válaszoltam, de rohantam kifelé, az épület elé. Itt egy korlátnak támaszkodva kapkodtam a levegőt. Eltelt egy jó negyedóra, míg rendbejöttem, de így is éreztem, hogy a vérnyomásom szó szerint az egekben van. Egy kollégám és barátom, aki kijött utánam, hogy segítsen, mint utóbb megtudtam, majdnem rám hívta a mentőket, de ettől akkor valahogy sikerült eltérítenem.

Közben odafönt folytatódtak az események, Laci és Éva a főrendezők és egyben íróársaim igyekeztek tartani a frontot a közönség előtt. Többek között

felolvastak fontos verseket a kötetből, majd röviden méltatták is azokat. Mindeközben kiemelték a kötetre jellemző sajátos látásmódot, s megvilágítottak néhány verssel kapcsolatos, rejtettebb összefüggést. Ezért a remek helytállásért ma is hálás vagyok nekik. Balázs, a másik jelenlévő zenész fiú, pedig időnként ukulelén játszott a saját szerzeményeit, ezzel is színesítve a repertoárt. Ami engem illet, már csak a költői est végére értem vissza, így csak a dedikációra volt már lehetőségem, na és a sűrű bocsánatkérésekre a történtek miatt.

A nap már leszállt és beállt a sötétség, mire kijutottunk az utcára. Többen győzködtek arról, hogy azonnal menjek az ügyeletre a rosszullétem miatt, voltak, akik egészen agresszívan próbáltak föllépni ellenem, természetesen a saját érdekemben, de én hajthatatlan voltam és haza szerettem volna jutni mielőbb. Így is történt, ráadásul egy kolléganőm autós segítségével, akit előbb megeskettem, hogy haza felé visz és nem a kórház irányába, s csak ezután szálltam be a kocsijába.

Azóta persze elmentem orvoshoz is, de nem ez a lényeg, két nap múlva eszembe jutott valami, aminek a történtekkel kapcsolatban döntő jelentősége lehet. Emlékszem, hogy a könyvbemutatóra készülve, de már a könyvtárban, a következő megjegyzést tettem Évának: “Tudod, van egy titkos elképzelésem, s erre fogok gondolni, ha elkezdődik a beszélgetés, e szerint Laci egy dzsinn, akinek éppen most, szinte a helyzethez illően, piros a nadrágja és fehér a szakállja. Ő lesz az, aki most a könyvem kapcsán vizsgáztatni fog engem, hogy tovább juthatok-e a magasabb világok felé.” Éva elképedve nézett rám, aztán elnevette magát. Gondolván, hogy ez is beletartozik, vagy belefér az én furcsa és váratlan megnyilvánulásaimba.

Igen, pontosan emlékszem rá, hogy ez az elképzelés már napok óta ott lebegett lelki szemeim előtt. Balga módon nem gondoltam arra, hogy ebből származik majd a legnagyobb baj. Úgy tűnik, vannak dolgok, amiket jobb nem elképzelni. Azt persze én is készséggel elismerem, hogy adott esetben képzeletünk zabolátlansága szüli az elbizakodottságot is. Ez azonban nem döntő érv, Odüsszeuszra sem hatottak az ilyen

apróságok, amikor – minden veszély ellenére – meg akarta hallgatni a szirének énekét.

Ha tehát végig ott lehettem volna a saját könyvbemutatómon, beszéltem volna arról, hogy mindenki, aki él, világhírű, pusztán azért, hogy erre a világra született, s hogy a szavak nem fejezik ki a dolgok valódi természetét, továbbá elolvastam volna az általam kulcsverseknek tartott szövegeket, beszéltem volna arról, hogy csak egyetlen szerelem létezik, melynek törvényei megegyeznek a matematika törvényeivel, és így tovább...

De a dzsinn, bizonyos okokból, ezt nem engedte. Jobbnak látta, ha elnémít és megleckéztet. Így történt. Ezen már nem lehet változtatni.

A legfurcsább azonban az, hogy a mindezek ellenére hálás vagyok ennek a dzsinnek, mint az én “titokzatos segítőmnek”, bár alaposan megleckéztetett, s felteszem, hogy erre alapos oka is lehetett, lélekben mégis valamiképpen megerősített abban, amit egy rövid versemben korábban így fogalmaztam meg:

A költészetben

nem a szó számít, abból

túlontúl elég...

Eurüdiké és Benazir

Vannak rettenetes erejű szerelmek, melyek valóságos égiháború módjára lepik meg az embert. Jaj annak, aki egy ilyen viharba kerül, s mindenféle védőeszköz nélkül kénytelen átélni a rátörő, földindulásszerű érzelmeket. Az ember iszonyatos módon félni kezd, mikor rájön, hogy egész lényében meztelen, lásd a túlon túl is ismert édenkerti történetet... Azt tudom, vagy inkább csak sejtem, hogy anyám életében is volt egy ilyen titok, amit önéletrajzi naplójából tapintatosan kihagyott. Kedvenc regényét, az *Elfújta a szél*-t olvasva, viszont újra és újra fölidézhettem magában ezt a nem mindennapi csodát. Hozzá teszem, ez a csoda akkor is valóságos, ha a szerelem végkimenetelét tekintve sikertelen. Mint ahogy Margaret Michell regényében, az *Elfújta a szél*ben is balul végződik Scarlett O'Hara és Rhett Butler viszontagságos szerelme. Nem nehéz belátni, hogy valahol a szívünk mélyén mindannyian az Énekek énekére vágyunk, vagy valami hasonlóra, ami aztán vagy eljön az életünkben, vagy nem.

Ilyen földrengésszerű szerelemről vagy szerelmekről ad hírt a *Bronxy mese* című filmben (Robert de Niro, 1993) Sonny, a maffiafőnök baráti intelme is, melyet pártfogoltjához a fiatal Calogerohoz intéz: "Elárulok neked egy titkot; egy férfi három igazi nővel találkozhat életében. Úgy tűnnek fel, mint a nagy bokszolók, tíz évenként egy. Van úgy, hogy egyszerre bukkannak fel. Nekem tizenhat éves koromban volt meg mind a három. Mit tehetek, nekem így hozta a sors. Sohasem tudhatod, hogy alakul..."

Remek megfogalmazása ez annak, hogy a szerelemben az ember nemcsak a legközelebbre kerülhet önmagához, hanem ugyanakkor messze túlléphet önmaga határain is. Ráadásul úgy, hogy mindezt, ha akarná sem tudja előre kiszámítani és gondosan megtervezni... (A hármasszámról – Sonny rögeszméje vagy csupán egyéni tapasztalata? – most nincs mondandóm, szerintem nem olyan lényeges.)

Éppen ezért szinte lehetetlen megmondani másoknak, hogy ilyen helyzetekben mi a helyes és mi a helytelen. A szerelemben ugyanis mindenkinek magának kell felfedeznie, mi a helyes és mi a helytelen. Megeshet, hogy helytelenül cselekszünk, de szert teszünk egyfajta tapasztalatra, ami tudatosítja bennünk, mit kell kerülnünk. Megeshet az is, hogy valami jót teszünk, és azonnal kiélvezhetjük az áldásait. A jutalom nem ezen az életen túl, nem a mennyországban és a pokolban vár bennünket, hanem itt és most. Minden tett azonnali eredményt hoz. Ilyenkor, ha az egész világ mást gondolna is, mint mi, számukra az is közömbös. Mert megvan a saját tapasztalatunk. Tehát beszélhet mindenki azt, amit csak akar, az igazság – az érzés és az élmény – a szívünk mélyén érintetlen marad. Mindezekon kívül azonban kell valami sorsszerű, ha tetszik isteni segítség is a sikeres szerelemhez, önmagunkban sosem lehetünk elég okosak az ilyesmihez. Ezt előbb-utóbb be kell vallani, mármint a személyes butaságunkat. Itt van például Orpheusz, a dalnok, a görög mitológia tragikus sorsú szerelmese, aki halott szerelméért, Eurüdikéért az alvilágot is megjárta. Zenéjével rávette Hádész és Perszeponét, hogy kedvesét visszaengedjék a földre, cserébe egy dolgot kellett teljesítenie: Orpheusz nem nézhetett vissza a kifelé vezető úton. A próbát azonban a dalnok elbukta, így Eurüdikét örökre elveszítette. Kétségtelen, hogy ez utóbbi szerelmi történet mély értelmű példázat. Azaz minden lehetséges annak, aki szerelmes, kivéve egyetlen dolgot. Ez az egyetlen dolog pedig nem más, mint a visszanézés, a kilépés a „most”-ból, más szóval a jelen örökkévalóságából. A szerelem ugyanis sem a múltban, sem a jövőben nem létezik, csak a jelenben, ami éppen ezért ellenőrizhetetlen. Orpheusz vesztére ellenőrizni akarta, hogy megvan-e még Eurüdiké. – Ehelyett tudnia kellett volna, hogy megvan.

A szerelem a maga furcsaságaival azonban még ennél is képtelenebb helyzeteket tud produkálni. S olyan magasságokba tör, amit józan ésszel már nem igen lehet követni. Olyan valakire is irányulhat, aki fizikai értelemben már nincs jelen, ugyanakkor szellemileg nagyon is jelen van. Ebből adódóan, bármilyen furcsa,

jobban érezhető a jelenléte, mint a körülöttünk lévő embereké vagy éppen a közeli családtagjainké.

Egy monda szerint élt egyszer egy Benazir nevű hercegnő, aki szó szerint szerelmes volt Krisnába, de mindeközben – és ez csak bonyolította a helyzetet – egy indiai herceg rendkívül szép felesége is volt. A herceg észrevette kedvesén ezt a megmagyarázhatatlannak tűnő furcsaságot és persze idővel, mivel nem akart vége szakadni a dolognak, meglehetősen féltékeny lett. Ezt az észbontó fejleményt az sem enyhítette, hogy Krisna már több ezer éve nem élt. Pontosabban ötezer év telt el Krisna halála és Benazir szerelme között. Hogyan lehetséges egyáltalán ilyesmi? Ötezer év nem kis idő... A hercegnek tökéletesen elege lett ebből az egészből.

– Benazir, megbolondultál? Állandóan Krisnáról beszélsz, hogy mennyire imádod őt, neki táncolsz, vele beszélgetsz és vele vitatkozol, de hol van ő? – faggatta a herceg már-már hibbantnak hitt kedvesét. Végül nem bírta tovább és kifakadt: Elegem van belőled Benazir, teljesen elment az eszed. Hol van a te Krisnád? Egyáltalán kibe vagy szerelmes? Itt állok előtted, és te egy halotthoz beszélsz. Engem el is felejtettél? – Mire Benazir halálos egyszerűséggel csak ezt felelte: Krisna itt van velem, de te nem. Hogy lehetnék szerelmes beléd, ha nem vagy itt! Az élet lehetetlen azzal, aki nincs jelen. Mikor fogtad meg utoljára a kezem?

Szokatlan önéletrajz álláshirdetésre

Legyünk túl a nehezén. Kezdem a legnagyobb hibámmal: lusta vagyok. Ezen nincs mit szépíteni, olyan gyökérbűn ez, ami – ha eljön az ideje – magáért tud beszélni. Ezen kívül, második legnagyobb hibám (szinte megosztott helyen az elsővel!), hogy nem szívlelem a konfliktusokat, bár tudom, tele van velük az egész világtörténelem. Általában látom magam előtt a dolgok kimenetelét, s ilyenkor mélyen belül (szívmélység: 11034 méter, akárcsak a csendes-óceáni Mariana-árok) folyton azt kérdezem: megéri egyáltalán ezért egy életen át ennyit gürcölni?

Hogy a fontosabb dolgoknál maradjunk, kedvenc színem az arany, kedvenc állatom a lajhár, az elefánt és a delfin. Krisztusi tulajdonságaim: higgadság, békülékenység, szeretet. Az országok közül – enyhe monarchikus nosztalgiával – Ausztriát és bármilyen furcsa (Mexikó helyett) Magyarországot kedvelem.

Egyébként nem titkolom, hogy elégedett típus vagyok, hidegen hagynak a különböző kitüntetések és szakmai díjak, a magasabb fizetés ellen azonban nincs kifogásom, tudtommal – néhány gazemberen kívül – szerte a világon senki sincs eléggé megfizetve.

És most jöjjön a kellemesebb rész, ha egy 10-es skálájú grafikonon kellene ábrázolni jó tulajdonságaimat, így nézne ki; empátia: 10, béketűrés: 10, humor: 8, kreativitás: 8, beszédstílus: 7, kísértéseknek való ellenállás: 7, szorgalom: 6. – Természetesen itt-ott kisebb-nagyobb eltérések lehetnek, de a tendencia, véleményem szerint és azt hiszem, tudományos értelemben is (és ezt egyáltalán nem cinizmusból mondom) egyértelműen pozitív.

A továbbiakban néhány részletkérdésre térnék ki. A magam részéről hiszek a bibliai arany szabályban, azaz másoknak is azt kívánom, amit magamnak keresek. Ennek ellenére bevallom, hogy gyakran nincs egészen tisztázott, saját álláspontom, sőt arra is képes vagyok, hogy bármelyik tetszés szerinti álláspontot fölvegyem és elfogadjam (ezt igazolja az általam fölállított grafikon is, lásd empátia: 10),

következésképp, nehezen tudom elképzelni, hogy léteznek áthidalhatatlan ellentétek ember és ember között. Mi tagadás, az én jelenlétemben inkább megnyugodnak, mintsem agresszívvá válnak az emberek. Röviden, diplomatikusság: 10. Ezt egyébként – éppen azért, mert, mint hal a vizet, természetes közegemnek tartom – kihagytam a képzeletbeli grafikonomból.

Ami a kedvenc állataimat illeti, az elefántban elsősorban a komótosságát szeretem, s azt ahogy hosszan, tétlenül tud álldogálni, a lajhárokat rendkívüli energiatakarékosságuk miatt kedvelem, annyira tétlenek, hogy szinte “a levegőből élnek”. S végül itt vannak a delfinek, akiknek testükhöz viszonyítva ötször nagyobb az agya, mint más hasonló méretű állatoknak, egyszerűen olyan csodás lények, mintha csak földönkívüliek lennének, háromszor annyi időt töltenek játékkal, mint évessel, azt hiszem, ez utóbbi tény mindent elmond róluk. De messzire kalandoztam. Lássuk, mi érdekelheti még Önöket? Gondolom a szokásos sablont várják: legmagasabb iskolai végzettség, szakmai tapasztalatok, nyelvtudás, egyéb ismeretek. Rendben, ezekre is röviden válaszolok. Tanárképző főiskolát, majd egyetemet végeztem. Van bennem egy hamis szerénység ezzel kapcsolatban, amikor mások előtt ezt jelentéktelen dolognak tüntetem fel, pedig tudom, hogy nem az, akár büszke is lehetnék rá. Lehet, hogy csalódást okozok, de szakmai tapasztalatok terén az örök kezdők hozzáállását gyakorlom, ez mindig beválik, pedig már harmincnyolc éve tanítok, közel annyi ideje, ameddig a történelmi buddha, Gautama Sziddhartha hirdette tanait. Nyelvtudásomat nem tudom pontosan validálni, majdnem mindent értek angolul és németül, ha olvasni kell, a megszólalásban viszont jó, ha elérem az alapfokot. Ismerem a perzsa ábc-t, le is tudok írni egy tucat szót perzsául, de még van mit fejlődnöm e téren is.

És most jöjjön a summum bonum (a legfőbb jó), az “egyéb ismeretek”. Ha van bibliai próféta, akivel tökéletesen azonosulni tudok, akkor az nem lehet más, csak Jónás. Ő az, aki ki akart bújni a kényelmetlen feladat alól (lásd Ninive és hitehagyott népe!), s egy ellentétes irányba, Tarsiszba induló hajóra szállt fel, a folytatást, a

hajóból való kidobást, a cethal gyomrában töltött három napot, majd a Ninivei prófétálást mindannyian ismerjük. Hiába, Jónás, a lusta zseni, ő az én tükörképem, akivel minduntalan szembe kell néznem. Az ő élő példája figyelmeztet engem arra, hogy sokszor azért kerülöm ki az életet, mert félek – elnézést a kifejezésért – a saját nagyságomtól, szaknyelven a legnagyobb potencialitásomtól. Pedig minek kell ettől félni, ugye? Hogy miképp tartozik ez az egyéb ismeretekhez, azt mindjárt elmondom. Általában az emberek az “egyéb ismeretek” terén arra kíváncsiak, hogy milyen széles látókörrel rendelkezik valaki. Hát éppen ez az. Nem ismerek szélesebb látókörű embert, mint aki önmagát ismeri, és képes önmaga hibáit kijavítani. Azt hiszem a vallásos irodalomban ezt hívják megváltásnak, de Jónás nyomán hívhatjuk visszafordulásnak is.

Amikor megkérdezznek egy-egy álláskeresőt, hogy milyen területre pályázik, gondolom, gyakran kapnak olyan választ, hogy „mindegy, csak valamilyen irodai munka legyen”.

Nos, csak annyit mondok, hogy nekem egyáltalán nem mindegy. Azt hiszem, a legendás amerikai külügyminisztertől, Henry Kissingertől származik a következő mondás, hogy “Ha nem tudod, hová tartasz, soha nem fogsz megérkezni.” És ez az álláskeresésre is igaz. Én jelenleg – bármekkora csoda is legyen – Tarzisz helyett Ninive felé tartok. Tudom, hogy ez vakmerőség, de rászántam magam egy befolyásos pozíció elfoglalására.

A Sárgahajú

(Kovács József Hontalan barátom emlékére)

Annak idején – pályakezdő koromban – barátaimmal éjszakába nyúló beszélgetéseket folytattunk többnyire egymás kertvárosi magánlakásaiban. Ezek a beszélgetések gyakran játékos formát is öltöttek. Első kolléganóm és mentorom, Pongrácz Éva egy írásában így számol be erről: “Általunk kitalált Tao-meséket rögtönöztünk és gyermekeinket bevonva állítottuk minőségi sorrendbe az elhangzott történeteket, majd gyümölcssel, szekszárdi csemegeajttal vagy egy pohár villányi vörösborral jutalmaztuk – ízlése szerint – azt, aki a legtalálóbb mesével jutalmazta meg a társaságot. – Valóban kellemesen teltek ezek a hosszúra nyúló, hétvégi partik, ahol mindenki kedvére fogyaszthatott az összeadott javakból, és kicserélhettük egymással az aktuális munkahelyi pletykákat is. Baráti társaságunk origója ugyanis közös munkahelyünk az ANK, teljes nevén az Apáczai Nevelési Központ volt.

Az ANK-ba én véletlenül kerültem, egy volt csoporttársam, Jandó Péter helye vált éppen üressé, mivel őt fölvettek a budapesti Képzőművészeti Főiskolára, ahol Gerzson Pálnak, a Balaton festőjének lett a tanítványa. Sokáig nem hallottam róla semmit, aztán kiderült, hogy Wrobel-Jandó Péter néven neves grafikus és festő vált belőle. Sőt, egy idő óta rajzot tanít alma materében, a Magyar Képzőművészeti Főiskolán. A sors, játékos rendelése folytán, valószínűleg mindketten jól jártunk. Ő azért, mert mindig is festő akart lenni, én pedig azért, mert rögtön a tanári pályára léptem a gyerekek közé.

*

Éva, a Sárgahajú – ahogyan egykori tanítványai nevezték, pályájának első tíz évét Komlón töltötte el cigánygyerekek körében. Az ő mentora és első jötevője,

Koltai Magdolna volt, akinek segítségével jól be tudott illeszkedni a helyi környezetbe, ráadásul egyre gyakrabban vett részt nemzetközi gyermekrajz-versenyeken is. Előtte egyébként ez a korszaka, amikor az ANK-ban találkoztam vele, teljesen ismeretlen volt. Csak később tudtam meg erről érdekes részleteket. Például azt, hogy a gyerekek merő szimpátiából nevezték el sárgahajú cigánynak, miután – köreikben nem, vagy csak ritkán tapasztalt – szeretettel fordult feléjük. Bizalmuk egyik jele volt például az, hogy őt is beavatták a “színevés” titkaiba, megosztva vele, hogy melyik szín érdemes arra, hogy megkóstolják, és melyik nem. Ebből, és még sok minden másból, adódóan Éva a szülőkkel is könnyebben el tudta fogadtatni magát, mint más földi halandó, így például akkor is, amikor királynői tartásával családlátogatás címén látogatást tett a városszéli putrikban. Komlót, a kis bányavárost elhagyva Éva a pécsi ANK-ban kapott állást, ahová tanítványai közül is sokan követték, az itt épült új lakótelepen ugyanis sok cigány család kapott lakást, miután a környező cigánytelepeket felszámolták. Ebben az időben kijárt a Pécsszabolcsi Általános Iskolába is, ahol szövést tanított az ottani cigánygyerekeknek. Szóval sok minden kötötte a cigánysághoz, amit itt ugyan nem áll módomban mind felsorolni, de történetünk szempontjából az eddig leírtak is elegendőek.

*

Sárgahajú polgári családból származott. Édesapja Pongrácz Tibor, ügyvéd volt, aki rendkívüli népszerűségnek örvendett a városban. Ötven éven át rózta a Király utcát lakása és az ügyvédi iroda között, sűrű kalapemelgetéssel köszöntve a járókelőket. Elválaszthatatlan kísérője volt bátyja, Dr. Pongrácz István bíró. A testvéreket a pécsiek “pongác sisters” néven emlegették. Hogy miért pont „sisters” (nővérek), fogalmam sincs, talán túlságosan nőiesek voltak, vagy csak valamilyen furcsa szójátékból adódóan hívták őket így. Ez ma már kideríthetetlen. Tibor vagy “Tibka” népszerűségét szakmai tudásának, emberségének és humorának

köszönhette. Sokácok, svábok, cigányok, kisémmizettek és gazdag emberek igazán képviselte lelkesen és eredményesen 1989-ben bekövetkezett haláláig. Bátyja, István azonban végül elvesztette a bírói állását, s gyógnövényszakértő lett, mert egy koncepció perben nem volt hajlandó rossz ítéletet hozni. Éva gyakran emlegette nekem apját az ANK-ban is. Az egyik hozzá kapcsolódó élményét különösen érdekesnek találtam. Az ő szavait idézem egy később megjelent írásából: “Édesapám hatalmas íróasztala mellé bújva figyeltem a hozzá érkező ügyfelek lábát, a sokác asszonyok bütykös harisnyáit, hófehér alsósoknyáik hópehelycsipkéit, a cigányasszonyok szegedi papucsait, a sváb férfiak és nők kötött tutiját és az úriasszonyok kecses körömcipőit. Miközben békaperspektívából figyeltem a világot, hallgattam azokat a fantasztikus párbeszédeteket, melyeket édesapám folytatott ügyfeleivel.” – A hatalmas, sötétbarna íróasztal abban az időben, amikor Éva még csak kislány volt, bizonyára már öreg bútordarabnak számított az otthoni környezetben, rajta és körülötte a sok érdekes – ki tudja, mire való – tárgy, így a falakon sorakozó festmények vegyes társasága is egyöntetűen a biztonság érzetét volt hivatott erősíteni. Ez a zavartalan nyugalom, ami Éva számára sokáig a családi fészek kivételes kényelmét jelentette, apja halála után egyszerűen szertefoszlott.

*

A gyerekekkel való jó kapcsolatnak Sárgahajúban mély gyökerei voltak. Egyrészt ő is egy nagy gyerek volt, másrészt pedig volt egy érdekes tulajdonsága, mégpedig az, hogy kimondva vagy kimondatlanul is érzékeltetni tudta, hogy rá nem érvényesek a szokásos társadalmi normák. Mert másnak lenni, különbözni elsősorban kötelesség. Ez pedig csodálatos módon hatott a kamaszkorba lépő gyerekek lázadó hajlamaira is. “Ő, a mi emberünk” – gondolhatták joggal és szent meggyőződéssel. Ennek az egymásra találásnak szellemi gyümölcse lett aztán a közös falfestés. A cigánygyerekeknek rendkívül fontos volt a közösség. Éva elmondása szerint a

közösség vezéregyéniségei a „varázslók” voltak, akik tudtak és szerettek rajzolni meg festeni. Ők voltak az igazi főnökök. Az alattuk lévőket, a szakértőket „előrajzolóknak” nevezték, míg a kisebb feladatok végzőit „kismestereknek” hívták. A gyerekek között tehát működött egy egészséges rend, mely fenntartotta a közösséget. Éva szerint: “Mindig volt vezető, mindig voltak vezéregyéniségek, akiket valamennyien elfogadtak.

Az elfogadás pedig az értékrenden alapult. Akit vezetőnek elfogadtak, az volt a legtalpraesettebb, legügyesebb és legtehetségesebb köztük. Ezek a tulajdonságok általában társultak a tehetség szerénységével és humorával. Nagyképű, humor nélküli gyerekekre nem hallgattak volna.”

*

Egyszer megvicceltem a Sárgahajút. Londonból címezve hamis meghívót küldtem neki egy Nemzetközi Cigányfesztiválra. Sőt, még ingyen repülőjegyet is kilátásba helyeztem számára, amennyiben igent mond a meghívásra. Az ötletet egy korábbi nyaralásunk adta, amikor is két hetet töltöttünk kedvenc városomban, és szállásunk az East Acton-beli Tent City-ben volt. Ez utóbbi valójában egy több foci pályára nagyságú kemping London nyugati, Hammersmith and Fulham kerületében, bérelhető vagy szabadon fölverhető sátrakkal, és persze kiváló helyszíne bármilyen szabad ég alatt rendezendő fesztiválnak. Ehhez jött még, hogy cégjelzéses levélpapírral is rendelkeztem, “Tent City”, azaz “Sátor Város” felirattal. A meghívó szövege körülbelül így hangzott: “Pongrácz Éva Asszonynak tisztelettel! Kedves Éva, szeretettel meghívom Önt az ez év júniusában (június 11-18.) Londonban rendezett Nemzetközi Cigányfesztiválra, és egyben felkérem egy műhelyfoglalkozás megtartására is. Amennyiben elfogadja a meghívást, ingyen repülőjegyet biztosítunk az Ön számára. Kérem, postafordultával jelezze részvételi szándékát.” – Amikor idáig jutottam, már csak egy aláírás hiányzott. Igen ám, de kinek a nevében írom ezt a levelet? Mindenképpen egy tekintélyes személy nevében

szerettem volna küldeni ezt a meghívót, úgyhogy ideje volt kivágnom a rezet. Egy amerikai költői antológiában kiszúrtam a következő nevet: Lui Bogan. Ez az, kis áthallással, Bogdán Lajos. Most már csak a rangja hiányzott az emberünknek, gondoltam hát egy nagyot – Anglia vajdája! Ez az, megvan.

A levél annak rendje és módja szerint elment a megadott címre. – A hatás leírhatatlan volt. A Sárgahajú lázba jött. Gondolom, különösen akkor, amikor az ismeretlen meghívó nevét izlelgette magában: Lui Bogan, Anglia vajdája.

*

Természetesen megkaptam méltó büntetésemet, a KÖJÁL-nak (értsd: Közegészségügyi-járványügyi Állomás) kellett széketmintát adnom egy ismeretlen járvány veszélye miatt. – Ez volt Éva büntetése, amit valahogyan elintézett nekem személyes ismeretségei révén. Szerettük ugratni egymást! Utólag mindketten csak neveltünk rajta, mint egy furcsa keleti mesén. És ez így volt rendjén.

Ugrok az időben, hogy idézhessem Éva egyik negatív tapasztalatát, amit ő maga írt le tanulságul azoknak, akik a hátrányos megkülönböztetés igazságtalanságával és alantasságával még tisztában vannak: “Pedagógiai gyakorlatomban számtalan máig érthetetlen emberi gyarlósággal találkoztam. Az egyik legtehetségesebb tanítványom a cigánytelepről eljutott Zánkára és más külföldi tehetséggondozó táborokba. Minden alkalommal nyereményekkel és elismerésekkel tért haza. Egyik alkalommal a nyeremények mellé egy bőröndnyi szép ruhát és gyerekjátékot is kapott egy zánkai anyukától, akinek a kislánya már kinötte a ruhákat és a játékokat. Ki tudja, hogy milyen hírcsatornákon keresztül kapta meg az információkat az iskola és az igazgató, aki az évnyitó ünnepségen több száz gyerek és számos tanár előtt hirdette ki, hogy az iskola tanítványa szégyent hozott a városra és az iskolára, mert Zánkáról lopott ruhákkal, játékokkal és táskarádiókkal tért haza. Máig sem tudom, kiktől vagy kitől indultak a rágalmak. Igazolások sorát kellett beszereznem, hogy a következő iskolai gyűlésen az igazgató visszavonja az évnyitón elhangzottakat.

Természetesen az érintett gyermek helyzetén nem sokat enyhített, hogy később nyilvánosan „tisztára mosták”. Jó ideig megbélyegezte a közvélemény, és csak egy rajztanár állt ki mellette. Otthon sem kapott valódi támaszt, hiszen hat testvére közül ő volt a legidősebb, édesapja rendszeresen elvette tőle a pályázati nyereményeit, hogy a kocsmában eladja, vagy alkoholra cserélje azokat.”

– Nekem minderről – Éva keserű tapasztalatairól – Kovács József Hontalan, mohácsi költő barátom látnoki erejű verse jut eszembe:

megettorpanások
várakozások
magamhoz költözés
vers és próza hülyülés nélkül
országellopás
hontalanul
mekegj csak jólétre ítélt köpönyeghódító
cellaforgás Boris Salamaha
gyönyörű bibliai Templomával
időtlen kép
emigrációfreskó
Jézus Krisztussal

*

Talán furcsa, hogy ezt így kimondom, de Sárgahajútól megtanultam azt, hogy az életünk, ha akarjuk, ha nem, tele van kérdésekkel. A sok kérdés között azonban van három olyan, amit semmiképpen nem lehet megkerülni. Ezek pedig történetesen egy „varázsló” festő, Paul Gauguin rendkívül kényelmetlen és lázadó kérdései: “D’où venons-nous? Que sommes-nous? Où allons-nous?”, azaz “Honnan jövünk? Kik vagyunk? Hová megyünk?” – Bevallom, ezekre a kérdésekre nekem a mai napig nincsenek pontos szóbeli válaszaim. Ellenben sokszor éreztem és érzem úgy, hogy már maga a kérdezni tudás több, mint amit ezekre a dolgokra vonatkozóan egy esetleges válasz valaha is adni tud.

– Van egy csodálatos tájleírás a komlói cigánytelepről, ami Éva Madaraktól lettünk című könyvéből származik, ezzel zárom soraimat: „A hatvanas években százharmincöt kunyhó volt a telepen, és csupán egyetlen közkút. A kunyhók gombacsopotja mögött a hallgató, földillatú erdő, fenn a magasban a röpködő madarak és a súlyosan csattogó csillék sora, lenn a mélyben pedig a gomolygó, kénszagot okádó meddőhányó. A hely mintha esszenciája lett volna a létező világ végleteinek, az aranyárga tágasságnak, a szétszórt ürülékek büztől és az anyatej illatától telített földiségnek és a mélységnek, a kénszagú bányasötétség titkoktól terhes teljességének.”

Túnyelés

– Miért nem írsz Hudiniről? – kérdezte tőlem egy barátom sörözgetés közben a Café Artistban, hogy szokásunkhoz híven, az irodalom- politika- magánéleti titkok Bermuda-háromszöge felé terelje beszélgetésünk folyamát.

– Lerágott csont – csak ennyit válaszoltam, majd hozzátettem –, ugyan kit érdekel ma egy kifutófiúból és cirkuszi mutatványosból lett szabadulóművész története?

– Hát ebben tévedsz – rázta a fejét tagadólag barátom. Sok embert nagyon is érdekelhet egy ilyen, vagy ehhez hasonló téma. Persze még kapósabb lehetne, ha be tudnád ágyazni valamiféle összeesküvés elméletbe.

– Na ne, ez azért sok – mondtam nevetve. Nem tagadom, tudok néhány érdekességet Hudiniről, s ami talán a legfontosabb, semmiképpen sem valamiféle szemfényvesztőnek, vagy csalónak, hanem egy kivételesen becsületes bűvésznek tartom. Ezért aztán minden okom megvan rá, hogy ne tartsam közérdeklődésre számot tartó témának.

– Mit jelent az, hogy “becsületes bűvész”? – kérdezte barátom kissé hitetlenkedő arckifejezéssel.

– Értem a kérdést – feleltem neki. Ez így valóban ellentmondásos dolognak tűnik, de mindjárt megmagyarázom, hogy mire gondolok. Huidini alapjában véve egyenes természet volt, így már beérkezett, sikeres előadóként is gyakran előfordult, hogy büntudatot érzett, amiért félrevezeti a közönséget. Ráadásul mindig felhívta a közönség figyelmét arra, hogy mutatványai milyen veszélyeket rejtnek magukban, arra az esetre, ha valaki utánozni akarná őt. De hagyjuk ezt, tényleg nem túl érdekes téma.

Közben kinéztem az ablakon és Huidini egyik trükkje jutott eszembe, aminek megfejtését nemrég olvastam egy internetes honlapon. A mutatvány elején Huidini fölhívott a színpadra egy önkéntesekből álló bizottságot a közönség köréből. Ennek

a bizottságnak az volt a dolga, hogy végig nézze és ellenőrizze azt a folyamatot, melynek során a mágus-bűvész szájába helyezett egy csomó varrótűt és egy több méter hosszú fonalat, hogy ezeket fogaival először megropogtassa, majd lenyelje. Ezt követően a bizottság egy lámpás fénye mellett megvizsgálta, hogy maradt-e még valami Hudini szájüregében, aki a tökéletes hatás kedvéért még egy pohár vízzel le is öblítette az eltűnni látszó rakományt. A mutatvány ideje alatt a nézőtérén a várakozásteli döbbenet tapintható volt. Végül, a megfelelő hatásszünet után, Hudini a fonal végét feloklendezve és megragadva szép lassan kihúzta a szájából a teljes készletet, amelyben a tűk most már jól láthatóan és szabályos rendben fel voltak fűzve a fonalra az utolsó darabig. Az ámulat leírhatatlan volt. Persze amióta csak ember él a földön mindig ugyanaz a reakció az effajta bűvész trükkökre, történjen az bármilyen műfajban is.

Hogy mi is történt valójában, azt Hudini halála után három évvel, tehát 1929-ben egy bizonyos R. D. Adams, a bűvész segédje hozta nyilvánosságra. E szerint Hudini mester számára az első feladat a bizottság megtévesztése volt. A mutatvány előtt ugyanis már a szájába helyezte a fonalra fűzött tűket, s ezt gondosan elrejtette ajkai és a fogai közé, így amikor kitéotta a száját, először a felső ajkát húzta szét, mert a kis csomag az alsó ajka és a fogai között volt, ezután az alsó ajakrészt mutatta meg, de közben villámgyorsan felső ajka és fogai közé vándorolt a rejtegetett csomag. A bizottság – a legkritikusabb közeg – tehát ilyen módon lett átéjtve. Ezt követte a lenyelés imitálása, ami után a vízivás csak jó alkalom volt arra, hogy Hudini a veszélyes tűkből álló pakkot a félig vízzel telt üvegpohárba köpje, amit asszisztense nyomban le is vitt a színpadról. Ezek után a poénos befejezés már szinte gyerekjáték volt, csak elő kellett húzni az előre bekészített tücsomagot, s learatni a szűnni nem akaró tapsot.

– Közben újra barátomra néztem, s láttam, hogy indulni készül, így én is kifizettem a számla rám eső részét és a szemerkélő esőben hazafelé vettem az irányt. Kertvárosi lakásunkban, miután kényelembe helyeztem magamat, elővettem

Mizo barátom és íróársam titkos naplóját. Ebből az írásából feleségén kívül csak nekem adott egy példányt. Az átadás meglehetősen bizalmasan történt, mert volt, hogy szinte laponként kaptam kézhez az aktuális szövegrészeket, mondhatni, még melegében, ahogy éppen megírta új bejegyzéseit. Csak azért beszélek erről ilyen nyíltan, mert már mindketten odaát, a másvilágon vannak. A naplót nem folytatólagosan olvastam, most nem erre volt szükségem, hanem valami egészen másra. Kiválasztottam tehát azokat a részeket, amelyek az általa olvasott könyvek kapcsán az írásról, kiváltképpen annak eszenciájáról, az őszinteségről szólnak. Annál is inkább, mert még az úgynevezett „művész hazugság” is csak akkor ér valamit, ha van benne egy jó adag őszinteség. Fontos tudni, hogy Mizo, azon kivételes magyartanárok közé tartozott, aki nemcsak valódi, tehát alkotói írástudással rendelkezett, hanem irodalmi ügyekben is igencsak tájékozott volt.

Az első bejegyzés még viszonylag visszafogottnak tűnt számomra, aztán mohón olvasni kezdtem a többit is. Az idő múlását a naplóban csak a napok nevei jelzik, mintha minden az örökkévalóság körforgásában történne. Az igazság az, hogy egészen eddig a napig nem sok jelentőséget tulajdonítottam ezeknek a rendkívül szubjektív, valóban – szinte csak magánhasználatra szánt – naplóba illő bejegyzéseknek. Viszont most, Huidini kapcsán, feltárult a kapu, és ideje volt a megértésnek.

Részletek Mizo naplójából:

Hétfőn

Eloolvastam Lobszang Rampa második könyvét (A harmadik szentől a testelhagyásig). Többször éreztem már hasonlót, például Karl May szövegeitől. Olyasmit, hogy a szerző sosem járt az általa leírt helyszínen, s a leírtakat csak kitalálta. Ilyenek miatt: „átváltottunk egy mindkettőnk által ismert nyelvre” (Csehszlovákiában); meg a kalandos, veszekedős részeknél. Zavaros ügy ez az

átköltözés egy másik testbe. (...) Azt is furcsállom, hogy előbb azt mondják, hét év alatt ki fogja cserélni a sejtjeit, de aztán már a második napon nemcsak az derül ki, hogy alig értik, amit mond, hanem külsőre sem angol. Ferdeszemű. – Szerintem Lobszang Rampa nem tibeti, nem láma, hanem egy örökös hazug. Könyve elején ezt be is vallja, bár kissé burkoltan, a hazugságról írt részben. Írni sem tud, ami nem volna baj, ha igazat mondana. Szerintem ő az a skót fickó, akit érdekelt Tibet, mindent összeolvasott róla, amit lehetett, aztán kitalálta, hogyan költözött ő ebbe a testbe... vagyis ezt a mesét itt.

(Csak zárójelben és közbevetőleg jegyzem meg, annak idején szerettük az Édesvíz Kiadó könyveit, ennek oka egyszerűen az volt, hogy rengeteg hiánypótló mű jelent meg itt, még akkor is, ha ezek némelyikét erős kritikával illettük.

Lobszang Rampa valóban nem volt tibeti, Cyril Henry Hoskin néven született az angliai Plympton-ban 1910-ben, és 70 éves korában, 1981-ben halt meg a kanadai Calgary-ban. Ami a Tibettel való kapcsolatát illeti, azt hirdette magáról, hogy ő egy tibeti láma reinkarnációja. Mizo tehát itt csak annyit tévedett, hogy skótnak nevezte az angol-kanadai állampolgárságú szerzőt. Minden egyébben igazat kell adnom neki.)

*

Pénteken

Szabó Dezsőtől olvasom az Életeim című könyvét. Önimádata fölülmúlhatatlan. Ám néha, midőn nem éppen a „dicsőséges Szabó Dezsőkét” istenítgeti, hanem gyerekkori bűneit vallja be, egészen olvasható. Igaz viszont, hogy képtelen két verssort helyesen idézni. Lehet, hogy neki is botfüle volt a vershez. Bőven vannak ilyenek. Rejtve marad ez, legtöbbször, nem úgy, mint az éneknél. Fő botfülesek Ady és Babits. Hiába, ki kell mondani, hogy a hazugság és a tettetés az irodalomban is főbenjáró bűn, Halász Péter úr, színházember és botrányok köve

nemrég ki is mondta kerek-perec: Balázs Béla eléggé közepes egy szerző. Ami így van.

*

Hétfőn

Átfutottam a Dsida Jenő levelesládája című könyvet, szerkesztette, válogatta Csiszár Alajos. Tipikus esete a szálnalmas valóságnak. Bizonyosságául annak, hogy a költő személyisége nem az, ami a teljes személyiség. Csöpögős, gügyögős levelek a családnak; másféle méz és máz a menyasszonynak, megtűzdelve féltékeny tiltásokkal, követelésekkel... Gyér humorérzék... Voltak ilyesmire utaló, gyanús versek és sorok, ezeket idegesen átlapozta az ember. Ilyen émelyítően szirupos részletekre nem számítottam azért mégsem. Lelombozó. Fő versei azonban ennek ellenére a legjobbak között. Vagyis nem számít az egész. Még a kisujján viselt gyűrű sem. Van egy utolsó képe, három hónappal a halála előttről – szinte azonos a költővel. Már nem bírt ilyenné válni ezen a világon. Kár. De mit számít? Semmit.

*

Szerdán

Karinthy Cini naplója. Teljesen idegen tőlem ez az ember meg a világa. Mégis érdeklődéssel olvasom, bele is bírom élni magamat. Nem idegesít, hogy más az ízlése – és persze szerintem rossz az ízlése – mert nem zavarnak az elfogultságai. Déry teljesen érdektelen, Örkény sem tud írni – ilyenek. Vannak jó szimatai. A humanista művészet – embertelen művészet is ilyen voltaképpen. Csak sajnós, ezzel együtt jár Jancsó teljes elutasítása is, például. Ez nem engedi meglátnia, mi a tréfa az egészben. Dehát neki rossz, nem nekem. Csak egy a kellemetlen: hogy K. gyenge író, hogy csak majdnem jó, amit csinál. – Ebből nem bírok még kilábalni. Pedig helytelen szemlélet, mert skatulya, nincsenek lépcsőfokok.

*

Csütörtökön

Karinthy Úr naplója vége felé járok. Világos a képlete. Csak extravertáltan érzi jól magát, miközben befelé akar fordulni mégis. Ebből kifolyólag meg a sikereiből kifolyólag depressziós időszakokat él át. Azt veszi észre, hogy minden megvalósult, amit akart. De azt hiszi, túl későn, és valahogy nem teljesen úgy, mint szeretne volna. Vagyis látja, mi van – és mégse látja. Sejtí, hogy ebből az életből már nem hozhatja ki, amit pedig lehetett volna. Mert nem bírja tudni, hogy ez az, amit akart. Azt hiszi, valami más. (Mindig. Mindig valami más. Pedig, ha ezt megoldod másképp... – miként ezt egy nagy ember mondja.)

Mást is hibáz Cini úr. A többiek lesajnálását. Nem jól teszi. Az helyes, hogy ki akar maradni az irodalmi életből. Részben sikerül neki. De elolvassa, amit csak lehet róla, és ezzel izgatja magát. Mert hát ugye a sztorik...

*

Hétfőn

Swedenborg Manó humortalanul és kurva unalmasan beszél. Azért érdekfeszítő mégis. – Hogy az emberben úgy van meg a hármasság, miképpen a mennyekben, és a mennyek is benne vannak az ember fiában, az jó. Ámde a hierarchikus menny ügyében alighanem eltévesztette az igazságot. Szerintem. Nézett, de nem látott. Majd meglátjuk. Még csak az elején vagyok a Menny és pokol című könyvnek.

Ismét csak közbevetőleg mondom, Swedenborg neve nem fordul elő többet a naplóban, azt hiszem, nem kell sokat találgatni, hogy miért. – Végül az utolsó bejegyzés, aminek kritikus hangvételét ugyancsak rokonszenvesnek találtam, hiszen a szóban forgó művet annak idején nekem is volt szerencsém olvasni.

*

Szombaton

Azt mondja A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda Ő isteni kegyelme a Könnyű utazás más bolygókra című Kṛṣṇa tudatú műben, hogy a Holdon több tízezer évet lehetne megélni, más bolygókon még többet. De minek – nem ez az igazi. Hanem a fő lelki bolygó, ahonnan már nem kell anyagiba visszajönni. Ha bhakti jóga segítségével utazunk, megy a dolog simán. Azon múlik, hogy a halál pillanatában ki bírjuk mondani: ommm. + Kṛṣṇa-t bírjuk látni valós alakjában. Lehetséges. Azért akad, ami nem tetszik nekem. Nevezetesen, hogy például a Brahmálokán, ahol az élettartam 4. 300 00 x 1.000 x 2 x 30 x 12 x 100 napév – Brahmā uralkodik, “az anyagi világ első teremtett élőlénye. Brahmā olyan élőlény, mint mi vagyunk, de ő az anyagi világ legnagyobb képességgel rendelkező személyisége.

Nem rendelkezik olyan képességekkel, hogy Isten kategóriájába soroljuk, de azok közé az élőlények közé tartozik, akik Isten közvetlen hatalma alatt állnak. Mind Isten, mind az élőlények az antianyagi világhoz tartoznak.” – Ez itt össze lett zagyválva egy picit. Meg még a megsemmisülés sem jó. Nem illeszkedik, úgy értem. Nem felel meg az elmélet öntörvényűségének. Valamint itt van, hogy a “Legfelsőbb Úr” / = az Úr Kṛṣṇa, hihetőleg/ – kiválasztott energiája, ami az antianyag világa, és ami aztán működik. Von selbst? Kérdem én? Kívül van a teremtőn? Kérdem még? Nem tetszik, sehogy se.

Az nem rossz, amit a Felsőlélek szerepéről állít. Hogy ő maga a Legfelsőbb mindenkiben. De az egész mégis FÉRFIVILÁG, ahol a Legfelső(bb) Lény és minden

*lény férfi, sajátosan. Sajátos. Bűzlődik kissé. Coelibátus is kell, mondja Prabhupāda.
/Neki./*

– Miután elolvastam a fentiekben idézett bejegyzéseket, becsuktam Mizo titkos naplóját. Késő éjszaka volt már, s odakint a fák zörgő levelei közeli vihart jeleztek, nemsokára meg is jött az eső. Én pedig, mivel másnap korán kellett kelnem, alváshoz készülődtem. Furcsa hangulat vett rajtam erőt. Úgy éreztem, hosszú idő után először, hogy az írás teljességgel haszontalan tevékenység, hiszen az írók túlnyomó többsége ügyesen vagy kevésbé ügyesen hazudik, mint az Mizo magán jellegű kritikáiból is kitűnik. A hazugság pedig olyan, mint a tüévés, a megtévesztésen kívül – ami önmagunkra és másokra egyaránt veszélyes – semmi, de semmi értelme nincsen. És így tovább... az Igen helyett a többet érni látszó lemondásig, a Nem művészetéig... ahogy azt az általam kedvelt Enrique Villa-Matas bemutatta *Bartleby és társai* című művében. Még az ágyban fekvé is sokáig ezen gondolkodtam, miközben nem is sejtettem, hogy az éjszaka hátralévő részében különös álomban lesz részem.

Álmomban ugyanis varrótűket nyeltem le, fájttólük a torkom, felriadtam és alig mertem újra elaludni. Később aztán újra folytatódott az álom. Hudini nyelv alatt tartott hegyes varrótűi most már egyenesen az én számban, az én nyelvem alatt voltak elrejtve. De ez még nem minden, valami emelvényen álltam, körülöttem, akárcsak egy cirkuszban, vegyes összetételű közönség, közöttük sok volt a gyerek. A levegő tele volt elektromossággal és valami furcsa feszültséggel.

Egyszer csak a fülemben, tehát nem odakint – ezt biztosan meg tudtam különböztetni – váratlanul egy rekedtes, de határozott hangot hallottam, női hang volt, éppen olyan, mint Mizo feleségének, Évának a hangja, és szünet nélkül egyre csak ezt ismételte: aki pedig a tük kiköpéséhez egy pohár vizet kér, megkapja.

Erről és arról, töredékek a gyermekkorból

A párhuzamokról

Nagyapám halála valóságos csapásként hatott rám. A közeli kultúrotthon parkjában felmástrom egy fa tetejére, majd órák múltán sem akartam onnan lejönni. Az volt az érzésem, rajtam kívül senki sincs tudatában annak, hogy mi történt.

Nagyapámat, aki németül és csehül is jól beszélt, valójában ükapám, egy bizonyos Kovař Antal nevelte, aki a Duna-Gőzhajózási Társaság révén Cseh-Morvaországból vándorolt Magyarországra, s a Pécs környéki, erdővel körülvett Öreg Schacht-on lakott. Tény, hogy a bányászat mellett orvvadászattal is foglalkozott, több puskával és pisztollyal rendelkezett. A pincéjében a sózó hordó mindig tele volt vadhússal. Ebből adódóan sok kellemetlensége volt a csendőrséggel, főleg a puskák miatt, mert ahogy elvették az egyiket, máris elővette a másikat. Vad, szikár alkatú gráner volt, de nagyon szerette az unokáit.

Érdekes párhuzam, hogy nagyapám hasonló viszonyban állt velem, mint amilyenben valószínűleg ükapám volt övele, én voltam ugyanis a liblingje. Bárhova ment, vitt magával, még akkor is, amikor barátaival órákon át ultizott, gondosan ügyelt arra, hogy mindig megkapjam a málnaszörpömet. Az ő távoztával tehát végérvényesen kiestem egy érzelmi akolból, melynek gyökerei igen mélyre nyúltak vissza. Mindenesetre halálával kapcsolatban megtanultam valamit, ami a legnehezebb időszakokban is eszembe jut: mindent a helyén kell hagyni, azaz nem szabad engedni, hogy akár a múlt vagy a jövő árnyai örvényükbe rántsanak. A halál ugyanis – akárcsak a szerelem – mindig a jelenben történik, sem a múltban, sem a jövőben nem lehet meghalni.

*

A családomról

A mi családukban általában az volt a leosztás, hogy apám és nővérem, anyám és én egy-egy párt alkottunk. Ennek oka elsősorban a lelki alkatunk, a habitusunk nyilvánvaló hasonlósága volt. Apám és a nővérem világegyetükben makacs emberek voltak, más szóval fontos volt nekik, hogy azt higgyék, az esetek többségében igazuk van, ha pedig nem úgy alakultak a dolgok, ahogy azt elképzelték, könnyen méregzsákká váltak. Ezen a jellegzetességen anyámmal mi mindig is csak neveltünk, és minden gúny nélkül “tojásoknak” neveztük őket, egyébként főként apámra volt az jellemző, hogy szűk családi körben – tehát sohasem a nyilvánosság előtt – úgymond két lábon járó gőzkazánná változott, amit aztán nemcsak megbánt, hanem igyekezett jóvá is tenni az általa elkövetett hibát. Ami anyámat illeti, ő alapvetően segítő típus volt, aki a békesség kedvéért sokszor elfojtotta valódi érzéseit, s mivel gyerekkora nélkülözésekkel teli volt, az idők során alapvető igénye lett, hogy a rászorultságot, meglehet, nem feltétlenül csak anyagi értelemben, elkerülje. Ez utóbbi törekvését, meglátásom szerint, spóroló hajlama és titkolt büszkesége is alátámasztotta. Apám és nővérem tehát a kirobbanó, vagy csak viharfelhőként megjelenő haragot igyekezett elkerülni, anyám viszont elsősorban a rászorultságot, én pedig a magam “kakukk-tojás” mivoltával a konfliktusok kerülésével igyekeztem elkerülni a bajt.

Szegény nővérem – engem védve – sokszor le is aratta helyettem a családi konfliktusok keserű gyümölcseit. Ezért és még sok minden másért máig hálás vagyok neki. Röviden így, ilyen szimbiózisban éltünk mi gyermek- és ifjúkoromban egy városszéltől is messze eső bányászfaluban, a furcsa nevű és mások fülében igen szokatlanul csengő István-aknán, amit valaha, még a kezdetekben, Szent István-aknának hívtak. Szóval, akárhogy is nézem, a mi kis családuk, a póker nyelvén, ha nem is volt egy rojálflős, de két határozott párból állt, ami ugyan gyengébb a drillnél, de mindenképpen üti az egy párt.

*

Johann Straussról és a marxizmusról, vagyis apámról

Érzésem szerint apám Johann Strausst – pontosabban ifjabb Johann Strausst (németül Johann Strauß Sohn), ezt az ízig vérig osztrák zeneszerzőt –, valamiképp önmaga teljes értékű kiterjedéseként látta, vagy legalábbis annak aposztrofálta. Számára ő volt ugyanis az, aki zenéjében – tehát nem feltétlenül a magánéletében – képes volt megvalósítani egyfajta “derűs higgadtságot”. Ez ugyanis apám főbűnének, a haragnak merő ellentétélezése volt. Strauss – vele szöges ellentétben – nemcsak tudta, de zeneszerzői munkájában meggyőzően alkalmazta is azt a felismerést, hogy az élet apró bosszúságait nem kell komolyan venni, a harag ugyanis egyszerre átok és áldás. Áldás olyan értelemben, hogy megtaníthat elfogadni önmagunkat és másokat, ahelyett, hogy folyton minden és mindenki felett ítélkeznénk. Intuitíve azt hiszem tehát, és jelenleg nincs ettől nagyon eltérő okom mást hinni, hogy Johann Strauss II. kifejezetten példakép (Vorbild) volt apám számára. A másik nagy talány, ami engem sokáig közvetlenül foglalkoztatott, apám marxizmus iránti rajongása volt. Igazság szerint e témában ma is csak a sötétben tapogatódzom, de ez most – időseödő fejjel – már egyáltalán nem zavar. Tehát – bármennyire is méregzsák volt időnként apám – szerény tapasztalataim szerint mélyen ott élt benne a jó, az igaz és a szép eszményképe, ebből adódóan a marxizmus az ő szemében, mint megbízható igazság-koncentrátum, nem tett vagy tesz mást, csak visszaállítja az eredeti társadalmi igazságosságot. Tudom, naiv szemlélet ez, de mint minden más izmusnak ennek is megvannak a maga sajátos, belső, személyes mozgatórugói, erősségei és gyengéi. Tény, hogy apám a fenti – itt most komolyabban nem részletezett – okok miatt lett munkája mellett (egyébként pénzügyi előadó volt a Mecseki Szénbányáknál) kultúrház-igazgató, sőt, férfiasságát bizonyítandó: munkásör is. Hozzáteszem, az én szememben ezek a faramuci dolgok ma sem főbenjáró bűnök...

Annak ellenére, hogy nem szimpatizáltam különösebben ezzel a nézetrendszerrel, voltak közös kedvenceink, például a német Willy Brandt és Helmut Schmidt, mindketten olyan szociáldemokraták, akik a kapitalista társadalom igazságosabbá tételén dolgoztak. – És láss csodát én is kedvelem például a Kék Duna keringő (ez Ausztriában máig titkos himnusznak számít!) vagy a Denevér (Fledermaus) című háromfelvonásos operett életörömmel- és méltósággal teli dallamait – a Radetzky indulót egyébként nem az ifjabb Johann, hanem a papa követte el. Visszatérve tehát a zenei párhuzamhoz, Strauss szeretete ugyanis árukodó jel, apám az ő romantikus zenéjének segítségével valószínűleg öntudatlanul is az önmagában rejlő “Strausst” próbálta felébreszteni, más szóval azt az ösbölcsességet, amely egy magasabb dimenzió hullámhosszaira, életelveire hangolódik, és mindez (az ösbölcsesség) a szeretet, sőt a tisztává vált Erosz által váltható ki. A maga módján hitt abban, hogy ez valójában mindenki számára elérhető. Lényegében ez volt az ő személyessé formált kommunizmusa, és – cseppet sem keserűen teszem hozzá – egyben Don Quijote-i hitvallása is.

*

Winnétouról, a nemes vademberről

Karl May képzeletbeli alakja, az apacs indián főnök, “der rote gentleman” volt a mi gyermekkori ideálunk, mindent hozzá viszonyítottunk. Ő volt az, akit mi is – mint általában a kültelki és a bányatelepi gyerekek – a magunk akkori lelkiületével utánzásra méltónak ítéltünk. Hogy miért? Mert bátor volt és igazságos, őszinte és mértéktartó, amilyenek mi is szerettünk volna lenni. Ráadásul soha nem mutatta semmiféle gyengeségnek a jelét. Nekem annyira tetszett Karl May könyve, hogy egy az egyben le akartam másolni a könyvtári példányomat. Ezt az elhatározásomat, látva a feladat komoly nehézségeit, később persze feladtam. A minta azonban rendkívül erős volt, és anélkül is átjött a lényege, hogy az 1966-os kiadásban

egyszerűen kicenzúrázták belőle Winnetou megtérésének, végső soron kereszténnyé válásának momentumait.

Csak jóval később tudtam meg, mit is mondott valójában a haldokló indián Old Shatter-handnek, aki karjaiban tartotta őt: „Ich glaube an den Heiland. Winnetou ist ein Christ.” Azaz: „Hiszek a Megváltóban. Winnetou keresztény.” Ma már persze nevetségesnek tűnik, hogy akkoriban Szinnai Tivadar fordító (aki mögött már jelentős életmű állt) úgy dolgozta át az eredeti Winnetout az ifjúság számára, hogy egész egyszerűen kihagyta ezt a szövegrészt a fordításból. Bennünket persze cseppet sem érdekelt az ilyesmi, 8-10 évesen sokkal fontosabb volt számunkra, hogy Winnetou (akiből szinte mindig az erő és a magabiztosság sugárzott) akár filmen láttuk őt, akár olvastunk róla, gyakran fogta a gyengék pártját, s nem volt hajlandó elviselni a fennhéjázó tekintélyt. Más szóval szenvedélyes igazság- és igazságosság keresése gyakran vezetett oda, hogy kiálljon az elnyomottak és a védtelenek mellett. Szóval – cenzúra ide, cenzúra oda – ennyiből is értettünk mindent.

*

Arról, hogy tíz lóval sem lehetett kimozdítani, ha egyszer nem akartam valamit

Ami azt illeti, már gyerek fejjel is eléggé cinikusan néztem magamra és általában az emberi természetre. Annak ellenére, hogy az emberek jól bántak velem, meggyőződésemmé vált, hogy nem sokat érek, s hogy alapjában véve minden értéktelen. Volt bennem egyfajta passzív agresszió, ami azt jelentette, hogy sokkal jobban tudtam, hogy mit nem akarok, és mi az, amit igen.

Lényegében ez egy olyanfajta hozzáállás a világ dolgaihoz, aminek legbelső lényege az, hogy “nem köteleződünk el”. Ugyanakkor persze természetesnek tartottam, hogy mindenhez szabad bejárásom legyen. Még arra is emlékszem, hogy sokáig kedvenc színem volt az arany, kedvenc állatom pedig az elefánt, aki egy könyvben más, alternatív változatban, mint a hindu mitológia Ganésája – furcsa kinézetű, elefántfejű, embertestű istensége – volt látható.

*

Az időről

Első, komoly, felforgató jellegű bibliai olvasmányélményem a mustármag példázatával kapcsolatos. „Ha csak akkora hitetek lesz is, mint a mustármag, s azt mondjátok az eperfának: Szakadj ki tövestül és verj gyökeret a tengerben! – engedelmeskedni fog nektek” (Lk 17,6). Egyedüllétre hajlamos kissrácként gyakran játszottam azzal a gondolattal, hogy mi van akkor, ha mindez tényleg igaz? Ilyenkor látni véltem, hogy milyen leszek majd felnőttként, negyvenéves koromban, hiszen csak alkalmaznom kell a varázsigét... Ki lesz a feleségem, milyen lesz a lakásom, hogyan ülök majd és hogyan állok és így tovább.

Azóta persze az „idő-kérdés” számos vetületét megismerhettem már, a modern tudományos szemlélettől a legszubjektívebb beszámolóig. Ennek ellenére most is úgy gondolom, hogy bármennyire is relatív az idő, gyökere (lásd eperfa hasonlat) nem a múltban, hanem a mi tudatunkban van. S a dolgok és jelenségek időbeli léte vagy nemléte egy kis bátorsággal előre elképzelhető.

Mindent a maga súlyán

Tíz éves koromtól jártam a Pécsszabolcsi Általános Iskolába, ez nagyban meghatározta akkori életemet és elképzeléseimet. Itt történt az egyik rajzórán, hogy rajztanárunk, Nádai Imre, az ókori görög szobrászat remekeinek képeit mutogatta nekünk – mondván, hogy tanuljunk valami művészettörténetet is – csodás férfi és női aktszobrokat, melyeknek a nemi szerve is jól látható volt, mi persze csak ez utóbbin kuncogtunk egymás között, hogy miféle művészet az ilyen, ahol közszemlére tétetik a férfiak és a nők micsodája. Kaptunk is Nádaitól rendszeren.

– Disznók, nem érdemlitek meg, hogy az ember igazi művészetről beszéljen nektek – harsogta erős hangján a fejünk fölött. Nem is mutatott többet semmit a rákövetkező négy évben ebből a furcsa kincsestárból nekünk.

De, mint ahogy a közmondás is tartja, a fejtől büzlik a hal. Az igazgatónk, egy Istvánér nevű ember volt, szakasztott olyan karakter, akár egy maffiafőnök, a szünetekben az irodája előtt kellett felsorakoznia a rossz gyerekeknek, egyszer csak kijött bentről, mint egy dúvad és lepofozta az összes várakozó rossz fiút – lány tanulót sohasem láttam ott – majd ahogy jött, szó nélkül, vissza is ment az irodájába. Szűkebb baráti körömben elhatároztuk, hogy ha felnövünk, eltesszük láb alól az egész családjával együtt, szerencsére ez csak afféle gyermekkori sötét fantázia maradt. Nyolcvanegy éves korában halt meg békés körülmények között.

*

Az első komolyabb tanárom a festő, később művészettörténésszé vált Padur József, nem tartozott az iskolánk tanárai közé, sőt, attól távol, abban a városrészben élte le az életét, amit – sajátos hangulata miatt – szokás a “pécsi Tabánnak” is nevezni. Ez azonban csak az útikönyvek féligazságai közül való bölcsesség, valójában nagyon is önálló, karakteres városrésztől van szó, aminek eredeti neve:

Tettye, ami a népnyelv szerint a török “tekke” (kolostor) szóból származik. Pandur, saját elmondása szerint, afféle régi ember volt, aki szinte egyedül maradt tanúja a környéken megfordult és mára mintegy köddé vált, másvilágra költözött embereknek. 1939-ben a hasonló nevet viselő Tettye utcában született, s mintegy hét évtizeden át – kisebb-nagyobb megszakításokkal – figyelte, vizsgálta a maga művészi eszközeivel ennek a kis külön világnak az életét. Ez a táj tehát fokozatosan, mintegy észrevétlenül ivódott be Pandur sejtjeibe, megalapozva később kibontakozó festészetének alapmotívumait.

Akkoriban, amikor én először találkoztam vele, már több mint másfél évtizede a Pécsi Tanárképző Főiskolán tanított. A pécsszabolcsi Puskin Művelődési Házban tartott rajzsakköre, bátran mondhatom, abban a közegben szinte missziós tevékenységnek számított. Ebbe a sakkörbe jártam én is nagy lelkesen kamaszkorom elejétől fogva, aminek aztán rám nézve sorsfordító következményei is lettek. Pandur nagyon jól értett ahhoz, hogy úgy motiválja, ösztönözze az embert, mintha nem is motiválná. Jellemző vonása volt továbbá a “gyengéd ironia” és a derűs, szinte önkéntelen mértéktartás. Összességében olyan volt számomra az ő egyénisége, mintha egy másik bolygóról jött volna.

*

Hogy hol van ez a másik bolygó? – Számít valamit egyáltalán? Úgy érzem, nem is a helye a fontos, hanem a hangulata, a légköre. Politikailag akármilyen sötét korszakban is nőtt fel Pandur, nem sok nyomot hagyott rajta, ő a művészet szent szabadságában és annak egyetemes törvényeiben hitt, legyen szó akár az ókori Egyiptom művészetéről vagy a XX. századi művészet valamely irányzatáról, a köztük lévő hatezer év csak formai szempontból jelentett számára különbséget, művészetelméleti szempontból szinte semmit. Elképesztő, hogy még az úgynevezett szocialista realizmust is képes volt ilyen szemüvegen keresztül látni, tehát nem az ideológiai, hanem a művészi kvalitások felől megközelíteni.

*

A Pandur által képviselt világot, pontosabban ennek a levegőjét érzékelti valóságos felüdülés volt számomra, ahonnan én jöttem, ott egészen más törvények uralkodtak. Ez persze így túlzás, nem voltak ezek törvények, csak törvényszerű kényszerűségek. De térjünk vissza Pandur rajzsakkörére. Ez a kis társaság a tagok életkorát és foglalkozását tekintve is vegyes csapat volt, a szó nemes értelmében amatőr alkotókból állt. Hivatalosan a következő volt a szakkör célkitűzése: “Olyan műhelymunkát kívánunk végezni, amely szakmai műveltséget ad, vizuális fogékonyságot alakít ki, nyitottá tesz művek befogadására, különös tekintettel a kortárs művészet megismerésére.” A gyakorlatban Pandur két dologra ügyelt, ebből az első az volt, hogy igényes munkák kerüljenek ki a kezünk alól. A második alapelv ezzel összhangban az volt, hogy messze kerüljük el a művészkedést. Nagyjából tehát ennyi volt a szakkör gyakorlati programja, de ez, hihetetlen egyszerűsége ellenére, bőven elegendőnek is bizonyult. Egy alkalommal Nádai, az iskolai rajztanárom is meglátogatott bennünket. Pandur kettőnk között állva megkérdezte Nádait, hogy ismerjük-e egymást? Mármint ő meg én. Nádai csak ennyit mondott – erre világosan emlékszem – hogyne ismerném, én faragtam belőle embert – ledöbbsentem azon, hogy honnan veszi a bátorságot ekkora hazugsághoz?

*

Az általános iskola befejezése után a Komarov (ma Babits) Földmérő Szakközépiskolában folytattam tanulmányaimat, Pandur szakkörét azonban továbbra is látogattam. Ez utóbbi volt a szerencsém. A geodézia, azaz a földmérés ugyanis csak kitérőnek bizonyult számomra. Viszont érdekes módon a szakkör volt és maradt az a szellemi közeg, ahová tartozónak éreztem magamat. Így kerültem aztán a szakközépiskola után a Pécsi Tanárképző Főiskolára, ahol Pandur lett a

rajztanárom. Mindezt csak azért írom le itt, mert jó példának tartom arra, hogy érzékeltessem a tényt, hogy akkoriban ez még nem okozott különösebb gondot, viszonylag könnyen léphetett az ember egyik kasztból a másikba (szakközépiskolából főiskolára), ma már ez nem jellemző. Az ezt követő, tanárképzőben eltöltött, időszakot, röviden úgy értékelném, hogy itt alapozódott meg bennem lényegében az a személyiség, akivé csak később váltam. Pontosabban itt találtam meg azt az utat, amin ma is járok. Mivel azonban ez nem tartozik szorosan a tárgyhoz, ezt az időszakot itt nem részletezem.

Később, miután tanárként kezdtem el én is dolgozni, Pandurral való kapcsolatam hirtelen megszakadt, s más irányt vett az életem. Ennek ellenére, mint első, valóban ösztönző, szellemileg is motiválni tudó tanáromat, továbbra is számontartottam magamban.

*

Emlékszem, miközben első alkalommal Rippl-Rónai József személyes visszaemlékezéseit szemezgettem, akár egy szerzetes a dióbarna rózsafüzért, furcsa módon annak a szabadságnak a levegőjét éreztem, amit annak idején Pandur szakkörében. Ez az érzés olyannyira felerősödött bennem, hogy már-már kezdtem valamiféle titkot sejteni e különös egybeesés hátterében. Az első meglepetés akkor ért, amikor szembesültem azzal, hogy Pandur könyve, *A másik Rippl-Rónai*, nem is Józsefről, a festőművészről szól, hanem valójában testvéröccséről, Ödönről. Műfaját tekintve pedig nem más, mint egy tudományos igénnyel írt monográfia. Felvetődik a kérdés, miért nem a festőművész Józsefről írt Pandur, s miért éppen a mellékszereplő testvéröcs, Ödön kötötte le a figyelmét. Persze ez utóbbi is érdekes figura, hiszen vasutasból, állomásfőnökből lett műgyűjtővé, festő bátyja életművének legalaposabb dokumentátorává, aki még a szalvétára rögtönzött Rippl-Rónai rajzokat is gondosan megőrizte.

– Mégis, miért Ödön és miért nem József? – Talán azért, mert Pandur, Ödönben találta meg azt a figurát, akivel a leginkább azonosulni tudott, akihez a legközelebb érezte magát, s ez, bármilyen furcsa, nem az alkotó zseni, Rippl-Rónai József, hanem sokkal inkább a művészet térítő misszionáriusa, az extravagáns, magát széles látókörűvé művelő, a művészetben szinte vallásként hívő Ödön. Egyébként Pandurt már régóta foglalkoztatta ez a téma, 1985-ben a Budapesti Eötvös Lóránd Tudomány Egyetemen védte meg *Rónai Ödön – Adalékok Rippl-Rónai József munkásságához* című bölcsészdoktori értekezését. Az akkori Dunántúli Naplóban erről a következőt mondta: doktori munkám tulajdonképpen annak az adósságnak a törlesztése, amivel a magyar művészettörténet és múzeumi élet tartozik a múzeumszervező Rónai Ödönnek.

E mellett persze számos előadást tartott Rippl-Rónai Józsefről is, sőt relikviaként őrizte a festő “emberi” tárgyait, lásd néhány kézzel írt magánlevél, a szép sublót és a mandzsettagombok (!), amik a művész hagyatékából rokoni kapcsolatok révén kerültek hozzá.

*

De van itt még valami, amit érdemes megemlíteni Pandurral kapcsolatban, nem tagadom, hogy bennem éppen ez a “tanítása” vert mély gyökeret. Akár hangot adott ennek, akár nem, de mindig sugárzott belőle a meggyőződés, hogy érdemes mindent a maga súlyán kezelni, sőt az önismeret terén érdemes behatárolni, bemérni magunknak azt a területet, amelyben felismerjük a saját helyünket, s ahol aztán mindenki a maga egyéni módján eredményesen tud tevékenykedni. Ez az ő szemében nem valamiféle lefokozást jelentett, ellenkezőleg, a világban lévő helyünk megtalálását. A dilettantizmus legjellemzőbb jelének ugyanis azt tartotta, ha valaki – önazonosság hiányában – elszáll magától. Azaz többet hisz magáról, mint ami.

Zsebemben sok alma van

Mellbevágó tapasztalat ahogy rájössz, hogy a régi Ankara szíve, belvárosi kerülete, Ulus (a szó jelentése: “nemzet”), mára jócskán veszített a csillogásából, sőt, egyáltalán nem lehet érezni benne a fővárosi jelleget, az emberek itt feltűnően rosszul öltözöttek és izzadságszagúak. A gazdagabb, polgárabb élet az utóbbi 10 évben innen láthatóan máshova költözött, s helyébe maradt az igénytelenség, a szegénység és az éjjel is hangos piroslámpás negyed. Ezzel szemben a város új középpontja, rejtélyes módon, a korábbi kávéház negyed, az élettől lüktető Kizilay lett.

Ez a kétarcúság, a fény és az árnyék világa, ami talán egy átlagos turistának első pillantásra nehezen tűnik fel, nagyon is jellemző Törökországra. Az életerős jókedv mellett ugyanis a mélyvilágban a szomorúság (hüzün) keserűbb levegője is érezhető. Ez utóbbiról tesz hiteles tanúságot a kortárs török irodalom kiemelkedő alakja Orhan Pamuk: *Istanbul* című műve, vagy az ugyancsak kortárs Çiler Ilhan: *Száműzetés* (Sürgün) című novellafüzére. A szegénység, a rendőri erőszak, a családi vérbosszú itt-ott fellángoló tradíciója, ma is jellemző vonása a török társadalomnak. A komor színeket, a csendes fájdalmakat és az elnyomás rejtett eszközeit persze egyébként is nehezebb észrevenni, mint a világ napfényes oldalát. Ennek ellenére a törökök igen élénk figurák, elég csak ránézned valamire, és már a föld alól is ott terem egy árus, aki azonnal megbízza magát, és bizalmas vezetőddé szegődik. Nem csoda, hogy csak nehezen akarja tudomásul venni, hogy nem tartasz rá igényt, errefelé ugyanis – már egészen kis kortól – azt tanulják az élet iskolájában, hogy élelmesnek kell lenni.

Hát igen, a gyerekek – különösen kiskorukban – akár a szivacs, mindent magukba szívnak, közhelynek tűnik, de mindenütt tőlük függ a jövő, nem a megkeményedett felnőtteken. A magam részéről éppen ilyen élelmes gyerekeknek

képzelem a hat éves, kis Ahmedet is, akit Krúdy Gyula örökített meg: *A kis török* című novellájában, ezt a kisfiút ugyanis szülei, a nagy török visszavonuláskor, itt felejtették a Budai Várban, s a novella szerint miután egy család befogadta, Debrecenben egy derék, négygyerekes gazdánál lelt otthonra – mondván, hogy “ahol négy van, ott elfér az ötödik is”. Krúdy írása akár valós tényeken is alapulhatott, történetek akkoriban is meglepő furcsaságok. A legvalószínűtlenebb, ám mégis megtörtént eset például az, hogy 1687-ben Eger várának átadásakor 625 török család maradt vissza, akik megkeresztelkedtek, de török nevüket megtartották. Könnyen kitalálhatjuk, hogy mindez elsősorban a vegyes házasságok miatt történhetett így. De ez még nem minden. Az egri nagymecset imámja (az imát vezető személy az iszlám vallásban, akit tudása és kiemelkedő vallásossága miatt választanak ki erre a feladatra) is visszamaradt, kereszténnyé lett, és Pap Dávid néven haláláig, mint sekrestyés szolgálta a dzsámijából átalakított keresztény templomot. A török-magyar kapcsolatoknak azonban nem a 150 évig tartó kényszerű hódoltság jelenti a kezdetét. A két nép közötti érintkezés legalább 2000 évre nyúlik vissza. Ezt a törökök – ellentétben velünk – nagyon is jól tudják, s ezért van az, hogy testvéri népként tekintenek ránk.

De hagyjuk most a történelemtanítás hiányosságait. Mindemellett szögezzük le, hogy a törökök – nehézségeik ellenére – tudnak élni. Ezt onnan is tudom, hogy hevesebben kezd verni a szívem, ha ebbe az országba érkezem. Jó lenne meglátogatni például még egyszer a trabzoni Ganita kávéházat, ahol a belső asztalokon az öregekből és fiatalokból álló vegyes közönség hosszan és gondtalanul dámajátékot játszik, ez utóbbi természetesen ismert volt már az ókori Egyiptomban is. S jól megtanít arra, hogy veszíteni is tudni kell. Ez persze nemcsak a játékra, hanem az életre is vonatkozik. A veszteségből lehet a legdinamikusabban építkezni, az árnyék ugyanis nemcsak a kárhozat jele lehet, hanem, “török szemmel”, a fény rugója is.

Azt mondják, hogy egy nép mentalitása a nyelvében is tükröződik. Ez számomra is igaznak tűnik, főként akkor, ha a szerkezetbeli, gondolkodásmódbeli sajátosságokra gondolok.

Érdekes, hogy nálunk a magyar és a török nyelvrokonság tudata is halványodni látszik, bár ennek a rokonságnak számos nyilvánvaló jele van (természetesen nem pusztán a jövevényszavakról van szó), a legközismertebb példa erre a következő mondat: “Zsebemben sok alma van.” Ugyanez törökül: “Dzsebimde csok elma var”. Ebben a mondatban még az is megfigyelhető, hogy birtokviszony esetében a birtokragot a szó végéhez teszi a török is. Ráadásul az egyes szám első személyű birtokragban még az “m” betű is megmaradt. Lásd: dzsebi=zseb, dzsebim=zsebem. A magyar “ben” ragnak pedig a török “de” felel meg. A török nyelvben tehát a szó végi ragozáson túl, a hangrendi illeszkedés is hasonló a magyarhoz, a mély hangú szóhoz mély hangú képző, a magas hangú szóhoz magas hangú képző járul. Így pl. a magyar fület is sértené, ha Ankarada (Ankarában) helyett Ankarade-t (Ankarában-t), vagy dzsebimde (zsebemben) helyett dzsebimda-t (zsebemben -t) kellene mondani.

Mégsem ez a fajta nyelvrokonság az, ami számomra ma is rokonszenves néppé teszi a törököket, sokkal inkább a világ dolgaihoz való hozzáállásuk. Itt most persze nem a jelenlegi török politikai vezetőkre gondolok, akik az utóbbi időkben még a kormányellenes tüntetések vérbefojtásától sem riadnak vissza, hanem az úgynevezett – hosszú évszázadok alatt meggyökeresedett – népi gondolkodásmódra, amelyet egy Koránban visszatérő intellemmel lehet máig érvényes üzenetként fölidézni: “Talán használjátok az eszeteket!”

Ez a bizonyos népi gondolkodás persze a népmesékben érhető tetten a legjobban. A török népmesékben, akárcsak a magyar megfelelőikben gyakran szerepel a következő kezdő mondat: “Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy szegény ember...”. Ez a szegény ember aztán vagy a maga furfangjával, vagy a gyermekei eszessége és erényessége révén (a legkisebb fiú általában itt is előnyben

van!) győzedelmeskedik gonosz és önző ellenfelei fölött. Ebből adódóan végül – sokféle viszontagság és próba által – mindig győz a jó és az igaz főszereplő, akiben példaadó módon vetekszik a bölcsesség és a szívjóság. Természetesen ez a séma más népek meséire is jellemző. Ám van itt még más is, ami nekünk, távoli rokonoknak, különösen rokonszenves lehet. A török népmeséknek fontos tanulsága, hogy egyáltalán nem mindegy, ki miben hisz és miben nem. Amiben ugyanis hiszünk amellet érdemes fáradhatatlanul és elszántan kitartani, mindaddig, amíg célba nem érünk. Ugyanakkor legalább ilyen fontos, hogy soha ne féljünk megmondani azt sem, hogy miben nem hiszünk, sőt ezért a meggyőződésünkért vállalnunk kell még a megkövezést is, mert csak így nyerhetjük el “az örök ifjúságot”.

Visszatérve a jelenkori Törökországra, bárki számára feltűnő lehet az a dinamizmus és gyors fejlődés, ami ebben az országban tapasztalható. Törökország tipikus áteresztő ország, sőt az elmúlt évtizedekben maga is óriási kivándorlási számokat produkált, elég csak a milliós európai török kisebbségre gondolni. Lakosságának közel 100 százaléka az iszlámot követi, ennek ellenére államformája 1923. október 29. óta köztársaság. Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) nevéhez fűződik Törökország modernizálása, mely magában foglalja az állam és az egyház szétválasztását, a parlamentarizmus bevezetését, a nők egyenjogúságát, az európai szokások, illetve a latin ABC bevezetését. Az utóbbi években azonban szembeszökő az iszlám növekvő térnyerése. Ennek több eredője is van, amit itt most nem részleteznék. Atatürk vívmányainak megkérdőjelezése azonban nehéz falat lenne bármelyik politikus számára is. Fontos, hogy a világi és a vallásos szféra egyensúlya továbbra is fennmaradjon. Legalábbis ezt kívánja a józan ész, ami reményeim szerint nem csak a népmesékben tud oly meggyőzően érvényesülni. Veszélyek, kihívások nélkül azonban nincs élet. Egy török közmondás szerint: “Ahová a fej tart, oda megy a láb is.”

Kerti törpék és bógó szarvasok

A giccs örök. Ráadásul mindinkább korunk tipikus megnyilvánulásává válik, s olyan hatalomra tesz szert, amellyel eredménytelenül szegülhetnek szembe írások, intelmek, tiltakozások. Természetesen nem áll szándékomban, hogy a giccsről valamiféle értekezést írjak, előttem már sok író, filozófus és esztéta megtette ezt. Ezek hosszú, elképzelt névsorából – anélkül, hogy másokat megneveznék – itt most csak két szerzőt emelnék ki, az egyik Hermann Broch, osztrák író, aki szerint a giccs és annak alkotója minden értékrendszerben a radikális gonosz (radikal Böse) szerepét játssza. A másik szerző pedig, Ludwig Giesz, a Heidelbergi Egyetem filozófia professzora, a giccs egyik legjelentősebb teoretikusa, aki úgy véli, hogy a giccs különböző értékrendszerek összeütközése során jön létre. Szerinte ilyen giccsnek kedvező időszakok lehettek a barokkban, a rokokó idején, a romantikában, a szimbolizmusban és a 20. század elején a szecesszióban, a mai globalizálódó világban meg szinte mindenütt.

Nem titkolom, hogy engem elsősorban a giccs felismerése érdekel. Ezért írásomban figyelmemet főként a képzőművészet területén foglalkoztatva próbálok majd olyan azonosítási pontokat találni, amelyek mindannyiunk számára ismerősek és elemezhetőek. Érdemes tehát az alapoknál kezdeni. Mindeközben azt remélem, hogy azoknak is, akik esetleg jártasabbak már a giccs felismerésében, tudok valami újat mondani. A következőkben tehát hadd álljon itt néhány általam kiragadott példa a giccs jelenségének érzékeltetésére.

Ki ne ismerné a “mindig vidám” kerti törpe szobrocskákat, amik amellett, hogy a giccs ősrégi, mondhatnám szakállas megtestesítői, végső soron az idillt, a biztonságot és az aranykori háborítatlan világot jelképezik. Hasonlóan klasszikus példa lehet a giccsre vagy giccses ábrázolásra a napfényes őszi erdőben bóklászó, bógó szarvas is, az erő és a magasztosság romantikus vagy inkább ordító jelképe.

Igen, “ordító giccs”, ilyen is van. Ez utóbbira – mondjuk, egy fehér szarvasbika figurájával kombinálva – igazán nem nehéz példát mondani.

A fehér szarvasbika megjelenése egyébként a kelta mitológiában a tabu megszegésének jelzője. Tehát képzeljünk el egy vadászjelenetet, melyben a fő motívum meglepő módon egy meztelen, ledéren nyújtózkodó nimfa, aki éppen egy fehér, nagyagancsú szarvasbika hátán látható. Elképesztően mesterkélt, mondhatni giccses látvány, nem? A fenti példák persze a nyilvánvalóan túlzó, könnyen felismerhető giccsről szólnak. A giccs, mint olyan azonban korántsem ilyen könnyen megfogható jelenség. Mivel rendkívül szerteágazó műfajról van szó, be kell vallanunk, hogy a legtöbbször csak sejtjük, de nem tudjuk, hogy mi az, ami giccs, és mi az, ami nem. Ami azt illeti, ez így is van rendjén, elég a sejtés, ha azonban ez sincs, könnyen a giccs hálójába keveredhet az ember.

A giccs elsősorban az érzésekhez szól, s mivel vágyat akar kelteni, azonnali (instant) élvezetet és elmélyülést ígér, más szóval a giccs hamis az igazi helyett, mindig többet akar bemutatni, mint ami. Valójában azonban inkább lemásolt, jól vagy kevésbé jól lekopírozott minta marad, semmint művészi értékkel rendelkező alkotás. A keletkezés szempontjából, időben talán legkorábbi giccstermék az úgynevezett vallási giccs. Zarándokhelyeken előszeretettel veszik meg az emberek az érzelgős vagy szomorú szentképeket, könnyező arcú Madonnákat, ókori eredetű, művészi szobrok kicsinyített utánezatait és így tovább. A giccs e legősibb formájának fő jellemzője nemcsak a túláradó érzelmekben ragadható meg, hanem azok édeskés, könnyen emészthető előadásmódjában is. Gondoljunk csak a Szűzanyára vagy Jézus Krisztusra díszes keretbe foglalva, anyalkák gyűrűjében és rózsákkal díszítve. Felvetődhet a kérdés, mi a vallási giccs legfőbb ismertető jele? – Elsősorban az, hogy nem egyedi, önálló alkotás, sokkal inkább olcsó anyagból iparilag előállított termék, amely szokványos, séma szerű (tehát könnyen ismételhető) kifejezési formákra egyszerűsíti le a mélyen átélt vallásos érzést. Ennek ellenére mégis valamennyire felidéz egy élménymintázatot, de éppen csak annyira, hogy a kegytárgy eladható

legyen. Egy másik lehetséges érv gyakran az a vásárlás mellett, hogy a giccs eleve olcsón ad olyan dolgokat, amelyeket, eredeti mivoltukban, ilyen áron és mindenféle erőfeszítés nélkül, lehetetlen volna megszerezni.

Régóta meggyőződésem, hogy az igazi művészet legjobb témái kifejezetten a semmiből, tehát egy ismeretlen, tudat feletti szférából jönnek, ennek érzékeléséhez azonban ihletett – az egyéni szabadságot meghagyó – lelkiállapotra van szükség, ez az állítás persze csak szigorúan a valódi művészet alkotásaira érvényes, de semmiképpen sem a giccsre. A giccs ugyanis soha nem alkot újat, “diktált” – előre megszabott – és nem ihletett lelkiállapotból születik, ezért kell mindig egy másodlagos forrásra, a nagy művészetre támaszkodnia.

A képzőművészeti giccs is több ágra osztható, legyen szó akár festészetről, akár szobrászatról, vagy éppen építészetről. Itt csak néhány témakörre hivatkozom. A giccs kiváló terepének bizonyult például a reneszánsztól kezdve a romantikus tájbrázolás, amelyben a természet vagy fenyegető őserőként vagy idillikus háttérként jelenik meg. A bibliai vagy mitológikus jelenetek újabb lehetőséget adtak a különböző jellegű, erotikus aktábrázolásokra is. Jóval később, a 19. század végén és a századforduló tájékán például közkedvelt motívum volt az úgynevezett háremjelenet, illetve az olyan piaci jelenet, ahol az elrabolt rabszolganőket, más néven odaliskokat meztelenül kiállítva bocsátották áruba. A giccses ábrázolások, nem utolsó sorban az eladhatóság érdekében, természetesen mindig gondosan kihangsúlyozzák a témában rejlő erotikus vonásokat. Persze akadtak olyan festők is, akik művészi tökélyre vitték ezt a fajta tematikát. Ilyen volt például J. A. D. Ingres francia klasszicista festőművész és grafikus, aki korának rendkívül sokoldalú művésze volt: így például grafikái mellett festett ókori, vallásos, történeti, allegorikus tárgyú képeket, arcképeket és persze számos aktot is.

Ami a szobrászatot és az építészetet illeti, ott is ugyanezeket a jelenségeket látjuk. Nem tagadom, hogy viszonylag nehezebben ismerhető fel az építészetben megjelenő giccs. Ennek beazonosítása már bizonyos nehézségekbe ütközhet, például

megzavarhat bennünket az építmény monumentalitása vagy nehezen áttekinthetősége. Ezen kívül az építészeti giccs előszeretettel használ múltbeli díszleteket, történelmi építészeti elemeket. Szükséges esetben ez egyfajta stíluskavalkáddá válhat, ez utóbbira különösen jó példa lehet Las Vegas utánérzésekkel átítatott, egész városokat (lásd: Velence!) lemásoló, művi építészete. Az építészeti giccs általános jellemvonásai még a túldíszítettség, mesterséges egzotikum és a régebbi korokat utánzó ál-régiesség.

Giccs és giccs között azonban jelentős különbségek lehetnek, “ordító giccseknek” számítanak például a turizmusipar egyes fellegrárai, ezek egyike például a földközítengeri La Grande Motte (készült a 70-es években, építés: Jean Baladur), amely a francia Camargue egyik üdülővárosa. A tengerparton sorakozó “betonpiramisok” épületei jellemző módon giccses neveket is kaptak, mint például Nap-templom, Kheopsz és Babilon.

A fentiekből is látszik, hogy a giccs nem valamiféle művészi produktum, hanem elsősorban a művészetek eszközeit használó, a művészet látszatát keltő, többnyire kereskedelmi természetű és célú alkotás. Ezt a felismerést leplezi le az úgynevezett Giccs-art, egy nálunk talán kevésbé ismert művészeti irányzat, amely nem kevés iróniával tudatosan idézőjelbe teszi a giccses ábrázolásmódokat, vagy a nyilvánvalóan pornográf tartalmakat. Ennek az irányzatnak neves képviselője Jeff Koons, aki mielőtt művészként ismertté vált volna, a New York-i MOMA propagandistájaként dolgozott. Művészeti tevékenységével rövid idő alatt az úgynevezett (kisajátítási művészet) központi alakjává vált. Tehát elsősorban nem új dolgokat alkotott, hanem már meglevő, rendszerint alacsony értékű holmikat “sajátított ki”, hogy más, eddig még nem tapasztalt összefüggésbe helyezze őket. Ebből adódóan Koons, műveiben nemhogy visszariadna a giccstől, hanem egyenesen művészete alapanyagává teszi azt. Pontosan azzal a céllal, hogy így tegye magát és közönségét immunissá a giccsel és a pornóval szemben. A pornó egyébként azért tekinthető a giccs egyik válfajának, mert miközben elveszett paradicsomot ígér,

egy alantasabb élményeket hajszoló, zárt ösztönvilágba taszítja az embert, akárcsak Kírké bűvös varázsvesszője, ami egycsapásra disznóvá változtatta Odüsszeusz társait. A disznóvá válás itt fontos szimbolikus értelemmel bír, hiszen valójában egy lelkiállapotot, tudat- és egyéniségvesztéssel járó bódulatot jelent.

A giccsre jellemző kettős morál egyébként a pornóra is szembetűnően jellemző, hiszen annak ellenére, hogy minden esetben “felnőtt tartalomként” aposztrofálja magát, érzelmileg éppen a felnőttiségnek ellentmondó módon – tehát a tudat beszűkítésével – piszkálja fel a kéjsóvárságot. Érzelmi szempontból erre a műfajra fokozottan érvényes, hogy bárki a hatása alá kerülhet, ha túlságosan nagyra tart olyan érzéseket, amelyeket helyzeténél fogva nem tud átélni.

Az érzés és a látás merész kalandjaira, a mai gépi világban pedig egyre nagyobb szükséglet mutatkozik, az 1950-es évektől beindult és egyre kiterjedtebbé vált pornóipar pedig éppen ezt a tömegmértetű szükségletet kívánja kielégíteni. Ebből adódóan az is világossá válik, hogy amíg a pornó-giccs virul, addig valami nyomorúságot rejtegetnek maguk előtt az emberek, amire éppen az úgynevezett felnőtt filmekben próbálnak olcsó vigasztalást vagy kielégülést keresni. Éppen ezért fontos tudatosítani, hogy az így szerzett olcsó gyönyör hazugságon alapul, a hazugság pedig egy téves érzéskörbe zár, ami önmagunk nemesebb részéhez viszonyítva mindig lealacsonyít.

A giccs tehát – függetlenül attól, hogy hatásában jó- vagy rosszindulatúnak bizonyul – nem azért káros, mert elbódít és elvarázsol, hanem azért, mert nem tud és nem is akar visszaváltoztatni.

Szigetszentmiklós, 2018 július 24.

Kommentárok Esterházy Péter Hasnyálmirigynapló című kötetéhez

„Búcsúzózt gügyög a fülemüle.
Álomná zsongul a tücsökzene.”

(Szabó Lőrinc: *Holdfogyatkozás*)

A magyar irodalomban számos példát találhatunk arra, hogy költők és írók saját betegségeiket mutatják be művészi eszközökkel. Többek között ilyen láthatunk például Szabó Lőrinc *Szívtrombózis, Tihany* című versében, Németh László *Hipertónia* című naplójában, vagy Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül* című kisregényében. Ezek a betegségábrázolások olykor nemcsak íróilag, hanem orvosilag is hiteleseknek tekinthetők, különösen Németh László esetében, aki foglalkozására nézve maga is orvos volt.

Esterházy naplója elsősorban magánjellegű feljegyzések sorozata, melynek irodalmi értékét elsősorban emelkedettsége, önreflexív jellege adja, a szerző ugyanis a lejegyzett eseményekhez, gondolatokhoz vagy lelkiállapotokhoz is mindvégig íróként, az elbeszélő rálátásával viszonyul. A *Hasnyálmirigynapló* kisebb-nagyobb kihagyásokkal, közel egy év betegségtörténetét jeleníti meg, 2015. május 24-étől 2016. március 2-áig. Esterházy lényegében cetlikre írt, napi följegyzésekből, apró szövegdarabokból önti művészi formába a váratlan és megrázó történéseket. Dacára annak, hogy bevallása szerint, alapvetően nem naplóíró alkat, most is – akárcsak a *Javított változat* esetében – meggyőző bizonyítékát adja annak, hogy a bajnak különleges mozgósító ereje van, s ennek feloldásában nincs szerepe bármínemű műfaji korlátoknak. A baj pedig – ellentétben a közhiedelemmel – nem maga a betegség, hanem alapvetően és egyetemes érvénnyel, a szenvedés. Esterházy számára ugyanis a szenvedés legmélyebb értelemben a szabadság hiánya, amit az

elkülönülés, az elválasztottság, a meghasonlottság, a lét élő teljességéből való kiszakadás jellemez a leginkább. Ezekre a jelenségekre naplójában is bőven akad példa (találkozók, rendezvények lemondása, alvásba való menekülés, ismétlődő rosszulletek stb.). Olyan ez, mint valamiféle más dimenzióba való kerülés, mely előbb vagy utóbb láthatatlan falat von a beteg köré.

Furcsa érzés egy ilyen naplót olvasni, bármilyen szemszögből is közelítsen hozzá az olvasó. Ráadásul jelen esetben nemcsak egy szokásos irodalmi alkotással van dolgunk, hanem egy kivételes helyzetben rögzített – íróilag komponált – látteletről is. A remény, hogy meggyógyulhat, még – „lazán” – jelen van Esterházyban a napló elején. És talán még, bizonyos mértékig, a végén is. Ebből adódóan sokféle személyes olvasata lehet a *Hasnyálmirigynapló*nak, melyek új kontextusokat, sőt metakontextusokat képesek feltárni a figyelmes és nyitott olvasó előtt, érvénytelenítve ezzel a szerző ironikus, fanyar humorú stílusával kapcsolatos esetleges előítéleteket. Ugyanakkor érdekes módon az elsöre felismerhető összefüggések – mintegy visszhangként –, újra és újra átgondolásra érdemessé válnak.

Ami talán a leghamarabb feltűnik az olvasó számára, az a profánabb, polgárpukkasztó hangnem vagy frivol regiszter, amit a napló alapstílusától váratlanul elkülönülő szövegrészek képviselnek. Ezek mindegyike szinte mellékesen odavetett mondatokból áll, és humoros, vagy provokálóan éles csattanóval végződik: „Szendergésemből arra ébredtem, hogy múltthatlan vágyat érzek, hogy elhelyezhessem a szövegben a pina szót. Amely feladatot evvel, íme, teljesítettük. A változat, amint írja önmagát.” Ugyanerre egy másik példa: „A hascsikarás, mint a legkifinomultabb, egyszersmind egyetlen metafizika. Talán gyerekkoromban csikart így utoljára. [. . .] Vagy ahogy anyácskából az utolsó napok egyikén, harmincöt éve, szinte napra pontosan, kiszakadt: Szarnom kell.” – Igen, az írónak nem szabad kényeskednie, csak írnia kell, hiszen ez is csak elszánt bátorságát, kardozókedvét, olykor vakmerőségét, bizonyítja.

Az alapstílus – frivolitás ide vagy oda –, mégsem provokatív jellegű, hanem sokkal inkább olyan, mint egyfajta spontán szövegfolyam, „írom, ahogy jön”, „nem írom át, nem szerkesztem utólag, hanem hagyom így, félborzasan”, persze mindez nem jelenti azt, hogy a szerző az önreflexiót bárhol elhagyná vagy megspórolná: „Délelőtt. Ismét a kórházban. Már vettem vért, hoztam vizeletet, imádkoztam. Mít csináljak egy ilyen mondattal? Tényleg lehet arra hivatkozni, hogy »így történt«? Megint a »Lám . . . « effektus. Figyelem, figyelem! Műfajproblémák a halál torkában!”

Ami tehát Esterházy naplójában fontos, az nem feltétlenül csak a szövegben, hanem valamiképpen a mögöttes tartalomban is van, egy ilyen jellegű írás ugyanis önmagában egyáltalán nem lenne vonzó, ha nem lenne egyben szellemi kihívás is. Szellemi kihívás egy „utazásra” a nullpontig és tovább . . . , mert valójában erről van szó, a halál és a születés átjárhatóságáról vagy éppen átjárhatatlanságáról.

Tény, hogy a megszólítottság, a vég megsejtése mindvégig ott motoszkál Esterházy tudatában, végső soron ez a halvány, ugyanakkor kísértő gondolat olvastatja vele Brodkey¹ utolsó, világtól búcsúzó könyvét. Ennek hatására egy helyütt például egyenesen így vall önmagáról: „Azt nem mindig látom, hogy életem főszereplője volnék (lásd Kis magyar pornográfia – rémes ez, hogy szinte mindenhol már leírt, sőt leírtam mondatba botlok), de ennek a történetnek bizonyosan. [. . .] Szóval ezt nem elfelejteni. Nagyvonalú lenni a gyászoló gyülekezettel.”

Brodkey – akinek halálát a 90-es évek közepén AIDS okozta – egyfajta példaképként is szolgál Esterháznak, hogy ez mennyire igaz, azt a folytonosan felbukkanó idézetek és az azokra vonatkozó személyes reflexiók sora bizonyítja. Az amerikai íróárs neve egyébként harmincnolcszor szerepel a naplóban, de nemcsak a neve, hanem könyvének számos gondolata is. Kimondatlanul is világos, hogy Brodkey olyan igazodási pont Esterházy számára, akinek a tapasztalatait

---

¹ Harold Brodkey amerikai író Halálom története című könyvéről van szó, melynek Esterházy egy német nyelvű példányát olvasta (Die Geschichte meines Todes).

folyamatosan egybeveti a magáéval. Hogy miért? Először is ő az, aki képes leírni a haldoklás folyamatát. Esterházy pedig – bár tudja, hogy ő pillanatnyilag nem éppen ebben a helyzetben van – szinte gyermeki módon kíváncsi a „végkifejletre”. Íme egy erre utaló konkrét naplórészlet: „Brodkey: A halál (meghalás) végül is egy közhely. – Halálközeliiben kéne felfognom szerelmes mirigyemet? Ez volna a tisztelet jele? Vagy inkább az önfényezés? Arról ír, hogy azt mondja az orvosának (nagyszájúan, jegyzi meg), hogy ez, a halál, csak halál, nem olyan, mintha kihullana a haja, vagy elveszítené a pénzét. Evvel a dologgal nem kell együtt élnie. Jól beszél, jó mondatok. Innét jut eszembe, hogy ez idő szerint nincs közvetlen kapcsolat a halállal. Miközben itt a kórházban nagyon is látom az embereken ezt. És elvileg én is olyan vagyok, mint ők, csak nem fogytam le annyit, és udvariasabban vigyorgok. Igaz, itt nem is mondta ki az orvos a halál szót. A rák nagy szó, a rákkezelés piti. Brodkey épp fordítva mondja, érteni vélem.”

A továbbiakban röviden a humorról. John Updike mint a New Yorker rendszeres recenzense gyakran írt kritikát kelet-közép-európai szerzők műveiről, a többi között Esterházyról is, azt emelve ki, hogy a magyar író prózáját az étellel teli „csibésznyelv” használata jellemzi. Ez a csibésznyelv a *Hasnyálmirigynapló*ban sem hagyta cserben a szerzőt. Sőt egyenesen odáig megy, hogy frivol módon megszemélyesíti betegségét: „Szóval, Hasnyálka legyen egy dögös csaj. Igen, de mégse így. Elég magas, 170 fölött, magas sarkúban ez már jelentős. De hogyan göngyölődik belém? Megint egy átláthatatlan geometriai probléma.” Innentől kezdve a betegség megnevezése változatos formákat ölt: „Muci. Édeském, te szemét. Kicsi boldogságom. Tündérem vagy Hasnyálkám. Mucinger. Édes kisasszony. Darling. Hasnyál-ka-kisasszony.”

Ez a fajta csibésznyelv Brodkey sajátja is, félironikus udvariassága (Brodkey kifejezése) igencsak változatos módon képes megnyilvánulni, és láss csodát, Esterházy ujjongva fedezi fel a kettőjük közötti meglepő rokonságot: „Ez jó! Arról ír Brodkey, hogy a halál egy unalmas alak, de hogy az élet se nagyon érdekes, és

hogy ő többet várt volna el a haláltól, de az csak van, pusztán itt van, és ugyan nem gondolja, hogy unfairül volna kezelve, de gondol az öngyilkosságra, merthogy ez olyan unalmas. Olyan – és itt hangosan röhögök, pedig Updike milyen szépet írt rólam! –, olyan, mintha egy Updike-regénybe lenne az ember kényszerítve. De finoman, sőt példásan gonosz!”

A finom-gonosz humor, itt-ott káromkodásokkal tarkítva, Esterházy sajátos fegyvere, egyfajta ellenszer, ami értelemszerűen jelen van, helyet követel betegségnaplójában is. Hogy mi ellen? A saját érzékenyülése ellen, a részvételi – ám valamiképp mégis hamis, képmutató – simogatások ellen. A nyálás jótékonyaságok és sajnálkozások ellen.

Természetesen nem mindenki érti ezt a fajta humort, olykor túlságosan szarkasztikusnak, metszően élesnek vagy kegyetlennek tűnik. És az is.

Kérdés, hogy – töredékessége ellenére, sőt, a maga egészében töredék volta ellenére – van-e a naplónak értelmezhető „üzenete”? Nyilvánvalóan van, még akkor is, ha ez az üzenet nem egyértelmű és nem magától értetődő, ellenkezőleg, a szokásosnál is nagyobb türelmet és odafigyelést igényel az olvasótól. Esterházy pontosan tudja, hogy írni annyi, mint felnőtt válaszokat adni az élet problémáira. Egyáltalán felnőttként reagálni a világra. S ez mintha sikerülne is neki, egészen addig, amíg a napló egyszer csak váratlanul megszakad. Az utolsó naplóbejegyzés dátuma: 2016. március 2., szerda: „. . . Aludni volna jó, fél 1 van. Mégiscsak könny lesz ezekből a füzetekből. Hol írtam erről? Leveleket a kiadónak? Mindegy. Most kezdem gépelni az eddigieket. Valahol le kell zárni, és persze írni tovább. Az elég jó utolsó mondat volna, hogy a mindiget javítom örökkére.”

A laikus olvasó számára mindenesetre úgy tűnhet, hogy Esterházy megérezte közelgő halálát, de valamiképp mégis reménykedett a „feltámadásban”, ezért aztán, Brodkey-vel ellentétben, hagyott lehetőséget a visszaútra. Másként történt. Százharmincnégy nap elteltével ledöbbsent a hír: ma délután meghalt Esterházy Péter. Bizonyos vagyok benne, ha még élne, Brodkey alábbi megállapításával is mélyen

egyetértene: „Nem bízom az összegzésekben, az idő nagyvonalú kezelésében, a magabiztos elbeszélőkben, akik azt hiszik, képesek uralkodni elbeszélésük anyagán; úgy hiszem, aki azt állítja, hogy érti a történeteket, de ő maga nyilvánvalóan nyugodt, aki azt állítja, nyugodt körülmények között képes felidézni egykori érzelmeket, s úgy ír, az ostoba hazudozó. Megérteni annyi, mint remegni.”

Széljegyzetek az arcnélküliségről

Hat vagy hét éves lehettem, amikor a következőt álmodtam: talán a régi házunkban volt, a bányatelepiben, nem tudom pontosan. Szüleim előtt álltam, s ők hirtelen, mint egy álarcot, egyszerűen levették az arcukat. A döbbenettől még sem tudtam moccanni. Ami ugyanis az álarcuk alatt volt, az leírhatatlan és számomra teljesen ismeretlen volt. Nem mondanám, hogy arc, inkább egyfajta kapcsolótábla szerű, sík felület, amelyhez hasonlót még életemben nem láttam. A rémület, hogy nem ismerem meg a szüleimet, elemi erővel tört föl bennem. Akkor persze eszembe sem jutott, hogy hozzájuk hasonlóan én is le tudom venni az arcomat. Ez – és minden más dolog feladása – azonban már más lapra tartozik, that's quite another cup of tea, ahogy az angol mondaná.

*

Egy gyerek rémálmai csak ritkán kerülnek a felszínre, de még különösebb az, hogy évtizedek múltán is vissza tud valaki emlékezni ezekre a korai, zsenge, törekeny álmaira. Szüleim arcának elvesztése – mint afféle mélyen őrzött titok, csodával határos módon – engem is sokáig elkísért életem folyamán, s akárhogy törtem is a fejem az álom megfejtésén, sohasem jutottam megnyugtató eredményre. Igazság szerint az arclevétél mindig is borzalmas és értelmetlen élménynek tűnt számomra. Ma már persze mély lelki higgadtsággal veszem tudomásul, akkoriban viszont, amikor ezt álmodtam, még fogalmam sem volt arról, hogy az embereket arcuk bizonyos szempontból akadályozza valódi öntudatuk kifejlődésében.

*

Az én “jelenlegi” arcom például – folyamatos változásai ellenére, vagy inkább éppen ezekkel együtt – tipikus elő-ázsiai, armenid arcsémára épült, melynek elterjedési területe meglehetősen nagy, az időszámításunk előtti második évezredben az armenid a legjellemzőbb típus volt Kis-Ázsiában. Ez az arctípus kifejlett

formájában közepesen hosszú, kissé széles, lefelé keskenyedő, erősen kiugrik belőle a húsos és hajlott orr. A híres “armenid orr” dicsérete egyébként a Bibliában is megtalálható: “Orrod, mint a Libanon tornya, amely Damaszkusz felé néz.” (Énekek éneke)

*

“Azt a nagyorrú gyereket hozzák ide...” – mondta apám, születésem után a csecsemőosztályon, megkönnyítve ezzel az ápolónők szorgos keresését. Persze az alapkarakter sokban meghatározza az ember sorsát, akárcsak az ősi hagyományokat őrző, japán nő-színházban, ahol a karaktermaszkokhoz rendszerint jól felismerhető és jól azonosítható jellemeket is társítanak. Itt egy fenyőfának, egy tengeri-sellőnek vagy magának a bornak is lehet megtestesült szelleme, amelynek emberi maszkja van. Ez az átváltozás visszafelé is igaz, adott esetben az emberek démonná vagy halotti szellemé változhatnak, ilyenkor szellem-maszkot hordanak. A “nő” egyébként képességet, tudást jelent, mivel a kifejezés igéből származik, egyértelműen arra utal, hogy valaki képes valamire, valami a hatalmában van, meg tud tenni valamit.

*

Kisiskolás koromban sokáig kedvenc festményem volt Picasso: Három muzsikus című festménye. Egyszerűen lenyűgöző hatást tett rám a három maszkos figura, akik egy asztalt körül ülve, mintegy arctalanul és önfeledten zenélnek egy színpadon. “Micsoda ragyogó társaság” – gondoltam magamban, s nem is gondoltam arra, hogy ezeknek a zenészeknek egyéni arcuk is lehet. Ha jól emlékszem, volt még a képen egy kutyas is az asztal alatt, akinek – a képen láthatatlan! – feje árnyékot vetett a környező tárgyakra. Fogalmam sem volt arról, hogy tulajdonképpen három Commedia dell’Arte szereplőt látok, méghozzá –

Picasso elmondása szerint – három megszemélyesített alakot, a baloldali kék-fehér klarinétjátékos (Pierro): Guillaume Apollinaire, költő, a középső spanyol színekben pompázó, sárga gitárjátékos (Harlekin): maga Pablo Picasso, és a jobboldali barna ruhás, éneklő szerzetes pedig Picasso művésztsára: Max Jacob, aki egy személyben volt író, költő, festő és kritikus.

– Az én szememben, egy gyermek szemében, azonban mindennek semmi jelentősége nem volt. Semmi, de semmi az ég világon.

*

“A hottentották magasabbak, mint a busmanok, termetük elérheti a 159 cm-t, mongolid vonásaik is gyengébbek. A hottentotta kihalófélben lévő nép. Életmódjuk különbözik a busmanokétól, mivel ők a halászat és a gyűjtögetés mellett állatokat is tartanak. A fokföldi hottentottákat teljesen kiirtották.” – Olvasom egy embertannal foglalkozó könyvben. Egyszerre tragikus és felemelő élmény. Ha ugyanis egy nép eltűnik, az azt jelenti, hogy valamennyien “levették” már az arcukat. Tehát elmentek, vagy ha úgy tetszik, tovább mentek.

Ha akarom, szinte a gyerekkori, álombeli döbbenet erejével érzem jelenlétüket.

*

Nem kétséges, hogy szembe kell mennünk a korábbi igazságokkal, ha egy új igazsághoz szeretnénk eljutni. Van, akit éppen egy gyerekkori álom segít vagy segíthet ehhez, van, akit a hús-vér valóság. Azt látom, hogy mára a legtöbb ember bizonyos megfontolásokból arra a következtetésre jutott, hogy biztonságosabb másnak mutatkoznia, mint amilyen ő valójában. Akár tudatos, akár ösztönös ez a megnyilvánulása, óhatatlanul azzal a kockázattal jár, hogy elhitei és elhiszi magáról: azonos vagy azonossá vált az általa hordott arccal (vagy maszkkal).

*

Megfigyeltem, hogy minden olyan esetben, amikor egy arc megjelenik a tudatban, érzelmeket és gondolatokat gerjeszt.

Az érzelmek és a gondolatok rendszerint indítékul szolgálnak valamely lélektani folyamat vagy egy konkrét cselekvéssor elkezdéséhez és véghezviteléhez. Az arc tehát megteremti az uralkodó érzelmet, s ez utóbbi – közvetve vagy közvetlenül – valóságformáló tényezővé válik. Ez azonban csak egyféle valóságformálás (hétköznapi színjáték!) része, ami nagyon is kötött az arcosság, az egyénieskedés jelenségvilágához. Ehhez képest a konkrét értelemben vett átformálás – más szóval, az arclevétél – független az úgynevezett valóságtól, viszont alapvető őszinteséget feltételez.

*

Minél nagyobb mértékű tehát az őszinteség, annál inkább csökkenni látszik az egyéni arc jelentősége. Első pillantásra ez furcsa ellentmondásnak tűnik, de lényegében nem az. Gondoljunk csak bele, abban a pillanatban, amikor valaki önmagával azonos, s a maga tiszta lénye szerint mozog, kilép a külső és belső kényszerek hatása alól. Függetlenedik minden olyan késztetéstől, mely szerint valaki másnak kellene bizonyulnia, mint ami éppen ő. És éppen azért lehet önmagával – a maga tágasságában – azonos, mert nincs meghatározott sémákhoz rögzítve az “arca”. Ezt a belső szabadságot elérve indul el az ember ugyanis az arcnélküliség kezdeti foka felé. Személyes szinten ez a valódi – tehát utánczás és megjátszás nélküli –, szellemiség kinyilvánításának (megvalósításának) a foka. Ez az élmény éppannyira egyetemes, mint amennyire szubjektív. Egyaránt jellemzi az aszimmetria és a szimmetria.

*

Albert Camus a következőt kérdezi: “Ki a lázadó ember?” – Majd röviden így válaszol: “Az az ember, aki nemet mond.” A kérdés persze tovább is folytatható: Mi a nemet mondás lényege? – Erre nem kell feltétlenül szóban válaszolni, viszont fontos tisztáznunk, hogy a nemet mondásnak, akárcsak az arclevételnak, nem a kapituláció, nem a kivonulás a lényege, éppen ellenkezőleg, a nemet mondás, az arclevétel (!), valójában sokkal több, mint kifelé tartás egy sötét alagútból, inkább egyfajta ébredő félben lévő érzékenység, melynek valóságossága nem valamiféle menekülésben-, hanem a bátor szembesülésben testesül meg.

*

De vessük el még jobban a sulykot: az arclevétel szempontjából döntő jelentőségű felismerés lehet az, hogy az ember nem zárt rendszer, nincs lekötve egyetlen verbális nyelvhez-, egyetlen kultúrához sem. Hite és bizalma révén összekapcsolódhat más emberekkel, nála fejlettebb rendszerekkel, azaz lényegében a Nagy Egésszel. Amennyiben ezt elmulasztja, különleges képességei ellenére is megmarad abban a helyzetben, amelyben volt: saját erőfeszítései határánál. Az arclevétel valójában nem más, mint kapcsolódás mások és a világ egésze felé, éppen ezért fontos, hogy mindig oldott és laza legyen, nemcsak azért, mert a sarkosság általában megbosszulja magát, hanem azért is, mert minden valódi rendben rendetlenség van (kellemes rendetlenség), és minden rendetlenségben már ott a (nagyyszerű) rend, még mielőtt bárki is észrevenné....

*

Az arcunkat levenni tehát – jobb szó híján – nem bűn (személytelenség), hanem erény (azaz a valódi személyesség). Ahogy korábban egy barátomnak írtam:

A helyes szó csak
az álarc. Az igaz szó –
arc nélküli arc.

Megtalált interjú

Liszt Antal beszélgetése Kovács Gáborral

A váratlan horizontok technikája

Pütkösd környékén szólt a barátom, hogy talált egy kazettát, egy 1988-as interjút tartalmaz, amelyet én készítettem vele. Meglepődtem, mert már nem emlékeztem rá, hisz azóta egy könyvkiadás kapcsán már egy másik jól sikerült irodalmi est is volt. De, amikor elolvastam a régi interjút, azonnal emlékeztem azokra a beszélgetésekre, amelyek mindig izgalmasak voltak. A keresésről szóltak, hogyan fejtük meg a világot. Most, újraolvasva jöttem rá, hogy már akkor tudtuk a legfontosabbat, a kommunikációnk egyfajta sajátos kommunió volt és most is az, mert az interjú ma is annyira friss, mintha nem telt volna el azóta három évtized. Ajánlom szeretettel.

Liszt Antal

L.: *Mikor találkoztál először a versolvasás örömeivel, illetve mikor érintett meg a versírás sajátos varázsa és izgalma?*

K.: Az biztos, hogy nem az általános iskolában. Sőt, amikor izgalmassá vált számomra, hogy valamit leírjak, valamit szavakból összerakjak, azt sem úgy éltem meg, hogy verset írok, hanem, hogy valami mágikus dolog történik velem, szabaddá és rugalmassá válik a tudatom, ugyanúgy mintha csak festenék, vagy rajzolnék egy üres papírlapra. Jól emlékszem arra a pillanatra, talán 15 vagy 16 éves lehettem, amikor először éltem át a versírás varázserejét. Sivatagi jelenet címmel a következő verset írtam, matematika óra alatt, a Komarov Gimnázium egyik iskolapadjában:

Jeleket látok arcodon
szomorúságodból,
remélem a tevéket megölni
nem akarod,
gyere ülj mögém,
és meglepődnek a kis állatkák,
mert mi valahol a sivatag mögött
fehér kenyereket hajigálunk.

L.: Tehát ezt a bizonyos mágikus erőt a saját versesen keresztül érezted meg? Mások versein keresztül nem?

K.: Az később volt, amikor fölfedeztem a kínai költőket: Li Taj Po-t, Tu Fu-t, Po Csü-ji-t és társaikat, ők voltak azok, akik először hasonló hatást gyakoroltak rám, akiknek rögtön és nagy erővel megragadott a költészete.

L.: Arra emlékszel, hogy mi volt az a konkrétum, ami miatt a Sivatagi jelenet c. versedet leírtad?

K.: Hogyne, az akkori fantáziaélményeimet próbáltam úgy megfogalmazni, hogy azok valamiképpen megtartsák elevenségüket, és fontos volt számomra az is, hogy a szöveg meglepő legyen és veszélyes. Akkor az volt a határozott érzésem, hogy ez sikerült. Hozzáteszem, ma sem, tehát 15 év múltán, sem érzek másképp.

L.: “Meglepő és veszélyes”, más költőknél is tapasztaltál ilyesmit? Például az előbb említetted a kínai költőket...

K.: Hát, azoknál egészen mást láttam. Ezt a két dolgot – a meglepő és veszélyes minőséget – inkább magamtól vártam, sőt, ebben az esetben az volt az érdekes, hogy

mintegy magamban fedeztem fel őket, persze ez akkoriban nem tudatosult így bennem, csak úgy éreztem, hogy itt valami olyan titkos rendező elvről van szó, amit nem szipkázhattam máshonnan, hanem újra és újra én raktam és rakom össze valamiképpen.

L.: Más műfajok esetében is éreztél ilyesmit?

K.: Feltétlenül, például a képzőművészeti alkotások kapcsán. Mondanom sem kell, hogy tulajdonképpen a vers is képekből áll.

Engem egészen korai gyermekkoromtól foglalkoztattak a képek, szerettem rajzolni és festeni. Később rájöttem, hogy ez szavakkal is lehetséges.

L.: Milyenek ezek a képek, hogyan helyezkednek el a valóság és a fantázia világában?

K.: Lényegében mindegy, hogy külső vagy belső látványról vagy azok keverékéről van szó. Ami engem izgat, az egy olyan mozgalmas látvány, amiben éppen az az izgalmas, hogy nem lehet azonnal látni, hanem csak fokozatosan bontakozik ki, azt is lehetne mondani, hogy ez a váratlan horizontok technikája. Ennek az a lényege, hogy sosem tudod, hogy mi lesz a következő pillanatban, úgy épülnek föl a képek, illetve a szavak úgy jönnek egymás után, hogy mindig valami meglepő következik, valami izgalmas, és amikor vége van például a versnek, akkor sejlik föl az egész kép a maga konkrét valóságában.

L.: A versírás középiskolás korod óta folyamatos tevékenység, vagy alkalmoszerű, vagy esetleg akkor, amikor ilyen horizontváltásokat, ilyen jellegű látványokat meg tudsz fogalmazni, akkor írsz?

K.: A versírás számomra nem folyamatos tevékenység. Több olyan időszak is volt az életemben, amikor egyáltalán nem foglalkoztam vele, mivel másra figyeltem,

másra koncentráltam, ezért a versek egyszerűen kimentek a képből, a másik dolog, amire rájöttem az, hogy a versírást nem lehet erőltetni.

L.: Végül is verset írni és pedagógiai tevékenységet folytatni más-más dolog, mégis, párhuzamba állítható valamiképpen ez a két tevékenység? Konkrétabban, a veszélyes és a meglepő kategóriák a pedagógiában is megtalálhatók?

K.: Nevetés... (a szerk.) – Azt hiszem, hogy igen, nagyon is megtalálhatók, hiszen számomra ez a fajta megközelítés azért jelenhetett meg így az alkotás folyamatában, mert az életből lestem el azt, megfigyeltem, hogy az igazság felszínre hozatalához, és így a létezés egészéhez van köze, függetlenül attól, hogy valaki szakmáját tekintve tanító, virág-kötő vagy bármi más. A fontos az, hogy valamiképpen ezt az erőt legyen bátorsága a saját életében pozitív értelemben kibontakoztatni. Más szavakkal, ahhoz, hogy az ember a mai világban megtalálja a helyét és kivívja egyéni szabadságát bizonyos értelemben veszélyesnek és meglepőnek kell lennie, tehát a költészet központi erejével kell kapcsolatba kerülnie, amely mindig is szembefordult a konformitással és a lefokozott létezéssel.

L.: Mi ez a központi erő és miért tartod ennyire fontosnak?

K.: Ez az erő az én felfogásomban tulajdonképpen a művészet ereje, ami valamiképpen mindig is a függetlenség és a mágia körébe tartozott és tartozik ma is, s lényegében azért fontos, hogy az ember általa emberként tudja élni az életét.

L.: Most erről kellene bővebben beszélni.

K.: Rendben. Kezdem talán a függetlenséggel. Ami engem illet, a függetlenséget nem úgy képzelem, hogy az ember a környezetétől elszakadva próbáljon valamit kezdeni, ellenkezőleg, ez számomra egy belső szabadságot jelent, amit fejlesztve az

ember még hatékonyabb tud lenni a környezetében, még jobban bele tud folyni az életnek a hajszálereibe, tehát pontosan a saját környezethez való visszatérést jelenti, nem pedig a tőle való elszakadást. Nyilvánvalóan nem egy olyan függetlenségről beszélek, ami fűtyül a világra, hanem tudatosan és szabadon akar hatni a világban. Ennek persze minden ellentmondani látszik a hétköznapiakban. Általában nem szeretik az akadémikusokat. Mindezek ellenére az ilyen értelmű függetlenségnek központi jelentősége van, hiszen csak akkor tudunk a világhoz alkotó módon viszonyulni, ha tudatunkat egyre inkább megművelve próbálunk hatni a magunk és mások életére. Azt mondhatnám, hogy az ilyen értelmű függetlenség a jövőre nézve mindenkinek elemi érdeke.

L.: Nem lehet, hogy egy ilyen értelmű függetlenség kialakításának a legnagyobb akadálya éppen az emberekben lévő félelem?

K.: Ez nagyszerű kérdés, köszönöm! Induljunk ki az ellenkezőjéből, ami talán megvilágítja eddigi beszélgetésünk lényegi vonatkozásait is. Tehát éppen a félelemnélküliség az, amiről itt szó van, és éppen a félelemnélküliség az, aminek ebben a világban “veszélyes és meglepő” jellege van. Ebből adódóan, amikor ezekre a kategóriákra hivatkozom, akkor tulajdonképpen a félelemnélküliségről beszélek, hiszen a hétköznapi életben minden arra ösztönöz téged, hogy valamitől tartsál, valaminek próbálj megfelelni, azaz valamihez, ami adott és nem lehet kritika tárgya, próbálj idomulni.

L.: Mi a félelemnélküliség?

K.: Az a dimenzió vagy léthelyzet, amelyben fenntartás és félelem nélkül képes vagy kifejtetni a saját energiádat. Más szavakkal, a félelemnélküliség egy olyan optimális állapot, amit én emberinek neveznék.

L.: Most térjünk vissza a versekhez. Az a benyomásom, hogy a verseidben alapállásod alapvetően mindig egyfajta metafizikai alapállás, ami viszont rendszerint a tökéletes konkrétságból, mondhatni hiperrealisztikus alapokból indul. A “váratlan horizontok” technikája pedig éppen arra szolgál, hogy álláspontodat és az ahhoz vezető mozgást érzékeltess és a maga teljességében kifejtsd.

K.: Megtisztelő ez az értékelés, ezt én így sosem gondoltam végig, az az igazság, hogy alapvetően ösztönös alkat vagyok. Ha szabad így mondanom a megvalósításból indulok ki, s csak utána gondolkodom el a hozzá vezető útról. Ez van, amikor jó, van, amikor nem.

L.: Ha már itt tartunk, hadd kérdezzem meg, hogy tudnál-e egy olyan példát mondani a félelemnélküliséggel kapcsolatban, ami iskolai – adott esetben tanár-diák – szituációban is értelmezhető?

K.: Aki valaha is tanított huzamosabb ideig egy iskolában, tudja, hogy adódhatnak úgynevezett durva szituációk is, amikor a gyerekek úgymond “ledobják az ékszíjat”, s úgy viselkednek, mintha nem lennének normálisak, káromkodnak vagy durván megsértenek másokat, akár a tanáraik ellen is fordulhatnak. Fontosnak tartom, hogy ezekhez a magatartásformákhoz is elfogadóan, elemző módon tudjunk viszonyulni. A sima retorzió vagy megfélemlítés általában eredménytelennek bizonyul. Hogy miért? Egyszerűen azért, mert a probléma gyökere – az elfojtás vagy a félelem légkörében – nem válik láthatóvá. Nem lehet tudni, hogy valójában miről is van szó. A legtöbb tanár agresszívvé válik ilyen helyzetekben, és nyomban rendet akar tenni. Csakhogy ez a rend nem az igazi rend, hanem ez fontos, csak látszat rend. Ez utóbbi pedig a gyerekeket nem érdekli, pontosabban, nem érinti meg igazán.

L.: Világos, hogy a pedagógus, pontosan a vele szemben támasztott merev követelmények miatt, egyfajta külső rendet akar létrehozni. Más szóval többszintű

félelem munkál benne. Az egyik szint például az, hogy meghatározott külső elvárásoknak feleltesse meg a gyerekeket, a másik szint pedig az, hogy nem meri igazán azt a rendet használni, ami a gyerekekben létező rend.

K.: Sőt, mindezekkel egyetértve, azt a rendet sem meri használni, ami saját magában létezik, pedig ez valójában hivatali kötelessége lenne. Röviden, ha a pedagógus látszat rendet akar produkálni, akkor fél valamitől vagy valakitől, aki úgymond a háta mögött áll. Ilyenkor van szükség a legnehezebbre, arra a félelemnélküliségre, amiről korábban beszéltünk. Tehát a függetlenség, a merészség és a félelemnélküliség mind-mind fontos tanári tulajdonságok is kellene, hogy legyenek.

L.: *Igen, ez szerintem is nagyon fontos eleme a tanítás folyamatának. Még egy pedagógiával kapcsolatos kérdés, mit tartasz a gyerekek energiáiról?*

K.: Úgy érzem, hogy azok az energiák, amikkel a gyerekek rendelkeznek, csak arra várnak, hogy valaki megszólítsa és felszínre tudja hozni őket. Nemigen hiszek abban, hogy vannak úgynevezett reménytelen esetek.

L.: *Véleményed szerint egy iskolában mikor vannak optimális helyzetben a gyerekek?*

K.: Erre egyszerű a válasz, akkor vannak optimális helyzetben, ha nincsenek megfélemlítve, s olyan természetesen használják saját energiáikat, hogy észre sem veszik.

L.: *A tekintély és a hierarchia ettől függetlenül létrejön.*

K.: Igen, a tekintély létrejön, csak az a kérdés, hogy ez a tekintély belső bizalmon és tiszteleten alapul-e, vagy egy ismeretlen, fenyegető erőtől való menekülési kényszeren. Ez utóbbit én semmilyen körülmények között sem tartom valódi tekintélynek.

L.: Végezetül egy lényegbevágó kérdés, gyakran használod a “saját energia” kifejezést, mi jelent számodra az, hogy saját energia?

K.: Nevetés... (a szerk.) – Ez egy kicsit ellentmondásos így, mert minden dolog megnevezés kérdése, tehát én mondhatom valamiről, hogy a saját energiám, mert az egy bizonyos szituációban az én energiámnak tűnik, viszont, ha más nézőpontból közelítem meg a kérdést, akkor azt mondhatom, hogy semmiféle saját energia nem létezik a világon, hiszen ahogy a Bibliából is tudjuk, semmi sem adatott az embernek, amit ne felülről kapott volna. Tehát ez magyarul azt jelenti, hogy az ilyesféle meghatározásnak, hogy enyém, tiéd vagy bárki másé..., bizonyos szempontból nincs jelentősége. A lényegét illetően, valójában itt másról, valami sokkal átfogóbb és egyetemesebb dologról van szó. Arról az energiáról, ami tulajdonképpen az egész világot mozgatja, attól függetlenül, hogy tudatában vagyunk-e ennek, vagy sem. A költészetben is talán az a legfontosabb, hogy át kell törni bizonyos korlátokat, annak érdekében, hogy a költő csatlakozni tudjon ehhez a bennünk rejlő, ugyanakkor egyetemes érvényű energiához, kiegészítve ilyen módon töredék- és esendő önmagát.

L.: Köszönöm a beszélgetést!

K.: Én is köszönöm.

Tartalom

A megkettőzött asszony	7
Zarándokhely	11
Garfunkeltól a császárbohóciig	18
A hazugság művészete	22
A szemek titka	26
Athina és a tengerbe dobált szobrok	29
Mindenki olyan, mint Salvador Dali	33
Egy filozófia tanárról kiderül, hogy valójában drámai romantikus	37
Dr. Lederman túlvilági üzenete	41
Mária néni - rendhagyó kubista portré	45
A láthatatlan dzsinn, egy balszerencsés könyvbemutatóról	51
Eurüdiké és Benazir	55
Szokatlan önéletrajz álláshirdetésre	58
A Sárgahajú	61
Tűnyelés	68
Erről és arról, töredékek a gyermekkorból	76
Mindent a maga súlyán	82
Zsebemben sok alma van	87
Kerti törpék és bőgő szarvasok	91
Kommentárok Esterházy Péter Hasnyálmirigynapló című kötetéhez	96
Széljegyzetek az arcnélküliségről	102
Megtalált interjú: Liszt Antal beszélgetése Kovács Gáborral	108

A szerző eddig megjelent kötetei:

Egy sas délutánja,
Duplex Kiadó, 1999 (versek)

Az özvegyégetés,
Kelet Kiadó, 2008 (esszéregény)

Napsütötte eretnokségem,
Pro Pannonia, 2015 (esszék)

Dervistánc,
Pro Pannonia, 2016 (versek)

Eljövendő jelen,
Pro Pannonia, 2017 (esszék)

Lépcsők Perszopoliszban,
Litera-Túra Kiadó, 2019

Litera-Túra
2020

„Valószínű, hogy már egy ideje figyeltek, mielőtt megszólítottak volna. Aztán halottam a hangjukat, de még nem ismertem fel, hogy kik is szólítanak, pontosabban, hallottam, hogy valakik kitartóan a nevemet ismételtetik. Feléjük fordulva hirtelen kívülről láttam magamat, mintegy az ő szemükkel, ahogy fekete télikabátomban és ugyancsak fekete siltes sapkámmal feszengek a meleg, tágas, központi előtérben...”

(A szemek tika)